

TEMPEVÖLGY

KULTÚRA - MŰVÉSZET - TUDOMÁNY MUTATVÁNYSZÁM 2008. JÚNIUS

Bóka István	5
Új dunántúli folyóirat Balatonfüredről	
Ágh István	7
Egy pannon reneszánsz vacsorához	
Mezey Katalin	10
Hat balatonfüredi gyermek táncol egy arpinói étterem bolthajtásos pincéjében	
Mezey Katalin	11
Az arpinói rozmaring	
Csontos János	12
Május Arpinóban	
Dante Marianacci	13
La Statua del vento a Balatonfüred	
Dante Marianacci	13
A balatoni szél szobra Füreden	
Gaál Antal	14
Urbinói Vénusz	
Szálinger Balázs	15
Cseles Homérosz	
Szتانó László	16
Képzelt etruszk költő sorai	
Pethő László	17
Vér és bor	
Solymár József	19
A kékszemű öregúr	
Mizser Attila	22
Kettő	
Vasy Géza	23
Tavam, tengerem	
Gyárfás Endre	24
Az alsóörsi Somlyó-hegyen	
Kovács András	26
A mű és az ember	
Rácz Péter	30
az előállt légnymás	
Pósa Zoltán	31
Delirium tremens	
Lackfi János	32
Négy variáció	
Stiller Kriszta	34
Gloria Mundi	
Fábri Anna	35
Szórakozás, időtöltés a Széchenyi-kori Magyarországon	

Hudi József	44
A Füredi Nemzeti Színház megnyitása 1831-ben	
Lakatos István	51
Németh László és a Veszprémi Petőfi Színház	
Domján Gábor	54
Kézbesítetlen levél Patka Lászlónak	
Széki Patka László	55
távlat	
villanás	
tótágas	
Németh István Péter	56
Tapolcai malomtó-mementó	
Búzás Huba	58
Falu a Bakonyban	
Kocsis Zoltán	59
Ferencsik János balatonfüredi háza előtt	
Tari Lujza	61
Magyarország,	
Kodály Zoltán szigete	
Horváth György	68
A lelkek halásza	
Bojtor Károly emlékezete	
Fráter Zoltán	71
Régi képek.	
Egy allegória toposza Krúdy novellájában	
Bohuniczky Szeffi	75
1927 szilveszter estéje	
Marafkó László	77
A megválogatott Ladányi	
Vickó Árpád	79
Tíz éves a Magyar Fordítóház	
Ewa Lipska	80
Fordítóim	
Moi tłumacze	
Bronislaw Maj	81
Alig pár percig tart	
Trwa zaledwie kilka minut	
Eryk Ostrowski	81
Fennt	
Na Górze	
Teresa Kaczorowska	82
Szerelem hajnaltájt	
Milość o poranku	
Bogdan Czaykowski	83
Ima	
Modlitwa	

Aleksander Nawrocki	84
Nyakörv	
Obroże	
Marek Wawrzkiwicz	85
Neked mesélem	
Oppowiadam ci	
Kocsis Péter:	87
Kurvafix, meghalt Egon Bondy...	
Egon Bondy:	89
A vinohrady zsidótemető	
Sava Babić	91
Regény? Antológia? Öt világrész jelenkori novellairodalma?	
Milorád Pávić	93
Öt ház a Balatonnál. Irta: Bács István	
Korzenszky Richárd OSB	95
Szentföld – 2008 január	
Novics János	113
Két könyvről	
Spiró György: Álmodtam neked	
Polcz Alaine: Nem trappolok tovább	
Kovács Emőke	116
Eötvös Károly balatoni utazása	
Utazás a Balaton körül	
A balatoni utazás vége	
Kép-tár	118
Volt itt egy üres oldal (p.m.)	119

ÚJ DUNÁNTÚLI FOLYÓIRAT BALATONFÜREDRŐL

Tisztelt Olvasó!

Mit írhat egy tizenháromezer néhány százfős kisváros polgármestere, amikor egy új, 2009. januárjától legalább negyedévenkénti megjelenéssel tervezett művészeti-kulturális folyóirat mutatószámának bevezetőjét kéri tőle?

Mit írhat a Nyugat születése századik évfordulójának évében?

Mit írhat, amikor mindenki a kultúrára szánt pénz szűkösségéről panaszkodik, amikor a nyers anyagiasság minden háttérbe szorítani látszik?

Nem tehet mást, minthogy elősorolja mindazt, ami indokolhatja, hogy miért épp most, miért Balatonfüred áll egy ilyen kezdeményezés mögé.

Az utóbbi években – köszönhetően az újabb és újabb beruházásoknak, a magas színvonalú kulturális és sport rendezvényeknek egyre kedvezőbb kép alakult ki Balatonfüredről. Egyesek már-már egy új reformkorról beszélnek, legalábbis abban az értelemben, hogy akkor-mint köztudott- a település az ország második szellemi-kulturális központja volt.

És szerencsére azóta is vonzza, pihenni, gyógyulni, hangulatot keresni, alkotni a magyar szellemi élet legjobbjait.

Ki ne örülne, ha barátaitól, méginkább ha elfogulatlan vendégeitől, ismerőseitől és a nagyhatalmú médiától ilyen visszaigazolást kapna?

Természetesen mi is örülünk ennek, annál inkább, mert ez a kép egybevág azzal, amit szeretnénk, amiért dolgozunk.

Szeretnénk, ha Balatonfüred művészeti, szellemi gyűjtőhely, gyűjtőpont lenne. Gyűjtőhely, mely mint évtizedekkel, századokkal ezelőtt újra idevonzaná a magyar szellem új nemzedékeinek legjobbjait.

Szeretnénk, ha Balatonfüred szelleme generációk múlva is képes lenne a magyar szellemi és kulturális élet inspirálására!

S mit teszünk ezért?

Építkezünk. Szállodákat, kikötőket, múzeumokat, galériákat. Iskolát, tantermet, játszóteret. Utakat, parkokat, s bele szobrokat állítunk.

S mivel úgy gondoljuk, hogy az épületek, parkok, terek

ember nélkül csak hideg tárgyak, eszközök, ezért építünk a szellem rendje szerint is, a hagyományainkra, múltatlatlan értékeinkre.

Balatonfürednek lelke van, írta nemrég egy tekintélyes barátunk. Talán ezt érzik azok a vendégek, távolabbiak és közelebbiek, akik hozzánk látogatnak. S ma már mi, itt élők is egyre inkább elhiszük, hogy ez a mi titkunk, - s ne szégyeljük kimondani - talán küldetésünk.

Hamvassal együtt mi is úgy gondoljuk, hogy a művészet az egyetlen, amiben még hihetünk, ez az, amiért „az ember félig kihűlt szívének maradék hevével fel tudja magát áldozni.”

Balatonfüred a hazai vitorlázás bölcsője, s jelenkori fővárosa is. Sokan a remek adottságok: kikötők, kiszolgáló infrastruktúra, kiválóan felkészült szakemberek, remek utánpótlás-nevelés stb. mellett azt is megemlítik, hogy a Füred-Tihany Öbölben szinte minden versenyt be lehet fejezni, nagyon jó a széljárás.

Vajon vonatkoztatható-e ez a megállapítás a kétségkívül tapasztalható fejlődést támogató „széljárásra”? Meddig tartható ez a lendület?

Ha meghalljuk a híres Tagore sétány fainak a zúgását, s szem előtt tartjuk azt, amit Márai Sándor az „Ég és Föld” című kötetében Balatonfüred apropóján ír, akkor van esélyünk arra, hogy a tihanyi-füredi öböl felett mindig jó szelek fújjanak.

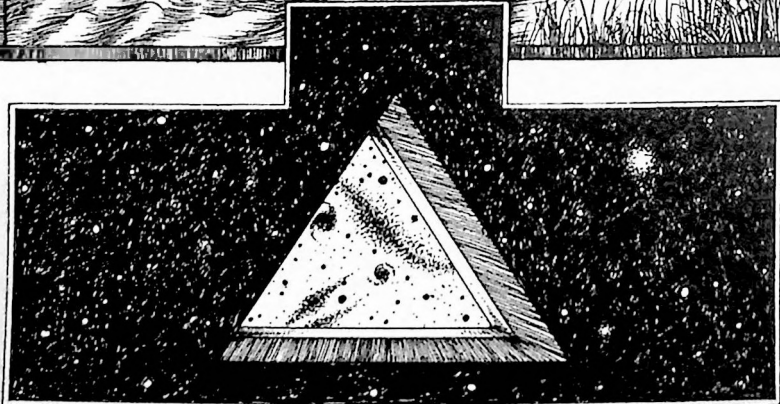
„Ne siess! Pihenj! Hallod a fák zúgását? Valamit üzennek. S az ember megáll, hallgatja a zúgást, s egyszerre megérti, hogy kár volt sietni.”

Kívánom a lap minden olvasójának, hogy a fenti üzenetnek a meghallásához és megértéséhez az új folyóirat, a „Tempevölgy” nyújtson segítséget!

Találjon benne és városunkban otthonra és kikötőre mindenki, aki osztja Jókai véleményét, mely szerint szűkebb pátriánk olyan, mint a művészetek ókori hazája, Arkádia és Parnasszus, magyar Tempevölgy.

Balatonfüred, 2008. május 12.

Bóka István polgármester

H. Dürer omelknapok, Tollfus

Filip Sándor 1999

EGY PANNON RENESZÁNSZ VACSORÁHOZ

Mátyás udvarának étkezési szokásairól is olvashatunk abban a könyvben, melyet a király tetteiről, bölcs, tréfás mondásairól egy vándor-humanista olasz irt az elképzelt utód, Corvin János okulására.

S most, mikor a korabeli magyar költészetéről szeretnék beszélni, éppen e reneszánsz vacsora alkalmából, úgy érzem, lényegre mutató, s eligazító mondatokat találhattam benne. S ahogy a régi ízek jegyében vagyunk együtt, úgy ébredhet föl a régi szellem ebben az illő helyzetben.

„Szokásuk a magyaroknak, hogy négyszögletű asztal mellé ülnek le enni – ez még a régi római időkben maradt fenn – [...] a lakománál mindig valamilyen komoly dologról volt szó, vagy tréfálgostak, vagy dalokat énekeltek. Mert zenészek és lantosok is vannak ám ott, akik a vitézek tetteit hazai nyelven a lakománál lantkísérettel éneklék. A rómaiaknál volt ez szokásban, és tőlük szállt át a magyarokra. Mégpedig mindig valamilyen nagy tettet énekelnek meg. [...] Szerelmes dalokat ritkán énekelnek. Leginkább a török ellenében elkövetett hőstettek kerülnek sorra és mindig annak megfelelő szöveggel. [...] A magyarok ugyanis, akár nemesek, akár parasztok, körülbelül ugyanazon módon használják a szavakat, nincs különbség a beszédjükben, ugyanazok a kifejezések, ugyanaz a hangsúly mindenütt. [...] Innen következik, hogy a magyar nyelven szerzett dalt paraszt és cívis, köz- és főrangú egyaránt érti.”

A leírás Galeotto Marziótól való, aki egymagában is példázza Itália és Magyarország kapcsolatát, ahogy a reneszánsz humanizmus szelleme az Alpokon túli Európára szétsugárzik, s látványos hatást fejt ki a királyi udvarok, főurak és a főpapság körében. A szerző még a római kor hatását is szeretné igazolva látni az evési szokásokban, miként az a reneszánszra vallóan természetes szerinte, a pannon múlt alapján. Tehát a magyarok számára is természetes a római világ dolgainak, eszményeinek újraélése, hiszen visszautalnak rá az ülésrenddel, a közös tálból való evőeszköz nélküli étkezéssel, a lakoma lant és ének kíséretével. Ugyanakkor mindenkinek érthető magyar nyelven, s magyar versekben szólnak. S inkább Mars mezejéről krónikáznak, mintsem Vénusz rózsálgatóba képzelnek magukat trubadúri dalokra. Ha magyarul folyt a beszéd, akkor például az írásban ránk maradt, Szabács vár 1476-os viadalának megéneklése is ugyanúgy hangzott el, 1478-ban, mikor újra hosszabban tartózkodott az udvarnál Galeotto. A Száva partján épített török vár bevételeéről hallhattak.

Hallgassunk hát mi is győzelmet követő részbe:

Azért tökéletlen tanács lón köztök,
Hogy minden szabad lenne ököztök:
Ki akarna, az válnék császárhoz.
Avagy magyar királhoz;
Az kencset, ki ott császárt illetné,
Sem egy kéz köztök azt nem illetné,
Azon szerént Szabácsba ben hadnák
És Szabácsot királnak megadnák.

Bár értjük nyelvi ódonosságában, s bár az akkori állapotokhoz képes kiváló a formája, stílusa, bonyolultabb gondolatokat, lelki folyamatokat nehéz volt általa kifejezni. Ezt akkor egy magyarországi költő, éppen Galeotto Marzio iskolatársa, barátja tette meg latinul, akit Itáliában szlávnyak jegyeztek a Dráva menti, Csezmicén, vagyis Kisencén való születése miatt. Ő viszont hunnak vallotta magát, ha ez a vallomás jelentett egyáltalán valamit az akkori közfelfogásban. Ez a Csezmicei János Ferrarából, Pádovából tekintve pannóniai. Így választott nevet magának, mint Pannonius. De a keresztnév átfordítása helyett nem Johannes lett, hanem Janus, a kétarcú latin isten neve után. Ez az isten egyszerre néz a múltba és a jövőbe, és a mi Janusunk a reneszánsz jelentése értelmében éli át a görög-római világot, azt teremti újjá, a felszabadult személyiség, az ész és érzelmek művészi

kifejezése jegyében. Magyarországból nem egyedül jutott a reneszánsz anyaföldjére, mikor már szinte az egész művelt Európa diákjai odajártak, hogy aztán visszavigyék a humanizmus eleven ágát, s beleoltsák a hazai vad alanyokba. Janus Pannonius azzal lehetett több mindnyájuknál, hogy született költőként forgatta géniuszát, s anyanyelvi ösztöne segítségével, a legkifinomultabb latin ismeretében fejezte ki a korszellem és a lírai öntudat teljességét. Megszabott sorsa lett, hogy a legelső, a maga nemében páratlan nagy költőnk lehessen. Fölsorolhatjuk a szerencse és a szerencsétlenség állandó viaskodását körülményeiben és személyiségében, fölfoghatjuk költészetéből azt az energiát, mely, mint valami nagy belső hajtóerő vitte végig az életén.

Anyai ágon nemes, apai ágon asztalos szülők sokadik gyermeke, Budához képest isten háta mögötti faluból, mégis közelebb ahhoz, ahol a világtörténelem forr, a török veszélyeztetés útjában, s az újkori kultúrához vezető csapások mentén. Ha nem az ő nagybátyja a Hunyadiak főembere, s a magyar reneszánsz apostola, Vitéz János, akkor ott is maradhatott volna apja műhelyében. S nem Ferrarában tanul majd a Guarinónak az iskolájában, ahol megkapott minden lehető tizenegy év alatt. S már-már annyira a mediterrán égöv „világpolgára” lett, annyira kényes testben, erkölcsben és szellemben, hogy végigdidergte északi éveit, s abba pusztult bele, amiért küldetését érezte. Így a Janus-arc nemcsak a múltba és a jövőbe vetette szemét, hanem a déli nyájas világosságba, s a jeges Dunára, a ködös, zúzmarás Mecsekre ugyanakkor.

Mert ad a hely, de el is vesz a szellemtől-, ki tagadná?
S látszik a versen, hogy merre, hol is születetett.
Régi a latin környék latinabbá tette a versem,
Barbár táj barbár szóra kapatja a szám.
Hozd ide Vergiliust: hamisan fog szólni a lantja;
Vagy Cicerót: itt elnémul a nagy Ciceró.

(Csorba Győző fordítása)

A barbár táj azonban eredendően az övé, s szelídítésre várt, hogy megnyughasson benne. Így születtek legnagyobb elégiái. Epigrammái feszültségét pedig a szakrális és a profán, az egyházi és világi belső konfliktus okozza. Abból lett püspök, aki hitetlen kijelentéseivel gúnyolta, intette Galeotto Marziót. „Mert hívő soha nem lehet poéta.” Pedig a reneszánsz emberre jellemző végletek másik felén Galeotto válik azzá, akit a velencei inkvizíció elítél eretnekség miatt, mely szerint aki a józan ész és a természet törvényei alapján él, elnyerheti az örök üdvösséget. Olyan nagyok járnak közbe érte a pápánál, mint a firenzei Lorenzo Medici és Mátyás király. Míg jóval előbb igazságos Mátyásunk hűtlenséggel vádolja Janust és Vitéz Jánost. De még annál is előbb, hazakerkezőn Itáliából, súlyos depresszióba dönti az itthoni barbárság és hideg, s mire kigyógyulna belőle, másféle válságba kerül. A főpapi és a vele együtt járó hadvezéri felelősség nyomasztja. Egyszer ujjong:

Eddig Itália földjén termettek csak a könyvek,
S most Pannónia is küldi a szép dalokat.
Sokra becsülnek már, a hazám is büszke lehet rám,
Szellemem egyre dicsőbb, s általa híres e föld!

(Berczeli A. Károly fordítása)

Ez a kis vers iskolás könyveinkben öröklődik nemzedékről nemzedékre, büszkeséggel tölt el bennünket. Máskor viszont olyan igazságba avat, amit dicső királyunkról nem hallunk szívesen.

Azt, kit imént felemelt, most mélyre taszítja az udvar,
És aki tegnap alul volt, ma felülre kerül.
Fortuna játszik-e így sorsunkkal, töltve a kedvét,
Vagy tán önsorsát így szedi rá a király?

(Fodor András fordítása)

Előérzetes vers arról, hogyan egyeztethetők erkölcsi elvei, igazságérzete hűségével, s az abszolutista király cselekedeteivel. Egyik epigrammáját azért írja, hogy Mátyás ne avassa be titkaiba, ne kelljen megtudnia, mennyire veszélyes a hóditó háborúk kalandja, mikor a töröktől kellene védenie a birodalmat. Emiatt szövődött összeesküvés a főurak között, s magával sodorta Vitéz János esztergomi érseket és János, Janus pécsi püspököt is. A király hajdani nevelőjét, főkancellárját együtt unokaöccsével, aki a legbizalmasabbja a felséges barátnak, mint Pogyebrád Katalin királyné tanítója, alkancellári rangban. A király az ország sorsával kockáztatta személyes sorsukat, ugyanakkor az egyházi vagyona tört, fölborítván a belső és külső egyensúlyt. De hát ők is halálos bünt követtek el, mikor a lengyel királyi herceget, Kázmért, hívták a magyar trónra. Bukásuk után a pécsi püspök Velence felé, ifjúságába próbált menekülni, míg a város hónapokig védekezett a királyi had szorításában. Így lett azonnal áldozat két rokon, még akkor is, ha Mátyás megkegyelmezett nekik. Ugyanabban az 1472-es évben haltak meg. Janus Pannoniussal a kegyelem híre előtt végzett a tüdőgyulladás a Zágráb melletti Medve várában. Már csak a költői hagyatékra szállhatott az uralkodói megbocsátás abban a nagyrabecsülésben, mely szerint a Corvin könyvtár számára összegyűjtettek művei.

A halálos végkifejlet visszafordít bennünket a betegség és egészség, a testi gyengeség és szellemi erő mélyéből néző Janus-arcra. Azokra a legfontosabb belső meghatározottságokra, melyek az érzelmek medrében működtek. Míg epigrammáit a latin ráció inspirálta, elégiáiban idevalósi maradt. A Búcsú Váradtól magyar tája egy száműzött Ovidius talpa alól fogy el, a Siratóének anyjának, Borbálának halálára, mint latin nyelvű magyar anya-siralom markol a szívbe, a Lázbeteg Janus a táborozó Balázsnak jellegzetesen közép-európai térben mondja el szenvedő alkalmatlanságát, testi-lelki összeférhetlenségét szerepével. Mintha korai lett volna még ide, akár a télben virágzó mandulafa, s túlságosan egyedüli a teremtésben, akár a természetől roskadozó gyümölcsfa, ahogy „Nem külső, idegen terhek roskasztanak engem,/ Önnön termésem húzza le bús fejemet [...] Rám ez a dús termés hozza a szörnyű halált.”

Nem tudom, ismerte-e azokat a magyar nyelvű virágénekeket, melyek töredékben maradtak ránk, hiszen Galeotto Marzio szerint a lakomákon szerelmes dalokkal nem szórakoztak a magyarok, mintha nem is lenne szerelmes költészetünk. Majd száz év múlva Balassi tölti be ezt a hiányt, mint a magyarnyelvű líra megteremtője. Akkor érett meg az idő, mikor a reformáció a protestantizmus terjesztése végett magyarul kellett hogy szóljon a hiveihez. Magyar bibliából, magyar prédikációkkal, hitvitákkal. Az egész magyarnyelvű irodalom akkor borult virágba, de nem volt még ez megújulás, hanem kezdet, s nemcsak a vallás szolgálatában, hanem az európai példák alapján a fölszabadult személyiség kifejezésére. Balassi úgy lett reneszánsz költő, hogy tanítója, a prédikátor Bornemissza Péter megismertette a görög-római forrásokkal. S ő maga talált rá később olyan divatos humanista költőkre, akik formai, tartalmi mintái lehettek. (De az már a tudósok dolga, hogy Marullus, Johannes Secundus, Argerianus hatását kimutassák.) Végül is Balassi által az akkori világgöltészet egyszerre teljes szellemével meggyökeresedik a magyarban, olyan természetes tökélyel, hogy már gyanút kelt, ezt a hatalmas művet egyedül létrehozni képes volt-e valaki. Vagy csak az ő neve maradt fenn. (Ezt a bizonytalanságot az *Eurialus és Lucrécia* széphistórián próbálom bemutatni röviden úgy, hogy itáliai keletkezésével a humanista költészet mibenlétére is fény derüljön. A pikáns szerelmi történetet (a Zsigmond királyunk megszálló katonája s az öregemberrel férjezett asszony közötti viszonyról) egy Firenzében tivornyázó sienai fiatalember, Aeneas Silvius Piccolomini írta a 15. század első felében, s ez az aranyifjú később II. Pius néven lett nagy reneszánsz pápa. Élete a fönt emlegetett Janus-arc kettősségének korabeli példája, s ebben a kettősségben folytatódott a mű magyarországi sorsa is. Nem tudom, az átköltő szerző, a Pataki névtelen Balassi volt-e, de ha ő írta magyarra, nem merte vállalni „fajtalansága” miatt. Bár ami szerelmes verset ellátott nevével, az is titokban maradt a 19. század végéig. Vitézi énekét, búcsúját hazájától, s középkori büntudatú vezeklő istenes énekeit ismerték csak. Ahogy Janus Pannoniust a latin nyelv és gondolkodás fogta zárványba, míg el nem jött a felvilágosodás kora. Balassit szerelmes versei, a ráfogott fajtalanság miatt titkolták, felejtették a Nyugat-nemzedék megjelenéséig. S most, mint a magyar reneszánsz géniuszának óriásait idézhettük fel őket.

Mezey Katalin

**HAT BALATONFÜREDI GYERMEK
TÁNCOL EGY ARPINÓI ÉTTEREM BOLTHAJTÁSOS PINCÉJÉBEN**

*Hat gyermekben
testet ölt a zenénk,
a tánc sudárra
húzza derekuk.
Ez a hat gyermek
helyettünk tudja még,
amit mi nem tudunk.
Ülünk a helybeli
álmélkodók között,
könnyezve, mint ők,
fejünket félrehajtva,
szótlánul dobolva,
és tapsolva az ütemre,
emlékezünk arra,
amit még ötven éve
tudott, aki akarta.
Az anyanyelve volt.
Anyanyelv ez ma is,
de már számunkra holt.*

Mezey Katalin

AZ ARPINÓI ROZMARING

*Hogy ne legyek aggodalmaimban olyan magányos,
megalapítottam az Arpinóból Máriaremetére elszármazott
rozsmaringok kertészeinek klubját.*

*Most a klub ablakából nézem
kétéves, egyenes derekú palántámat,
melyet a meredek hegyi ösvény tetején,
a fellegvár küklopsz kövei mellett
melengetett egykor a felszél
és borzongatott az Appenineket borotváló vihar.*

*A völgybe komótosan levonuló
szürke kőházak sora helyett
innen csak a kertünkben szitáló ködre
és a cserjék dérszirmos ágaira lát. Üveg mögül,
hiszen ilyentájt nálunk elfonnyasztaná a fagy.*

*A második kontinentális december,
a második új év köszönt rá nem sokára
távol a sudár, anyai rozsmaringbokortól,
amelyről tolvaja levágta, kicsinyke ágként,
nedves vattába csomagolva, hátizsákjába rejtve
utaztatta busszal és repülővel.*

*Minek is ilyen messze? Milyen reményt táplálva?
Miért kellett nekem eredeti arpinói rozsmaring
télre az ablakomba?*

*Miért aggódom, nő-e a növény?
Mit vesztenék avval, ha a sötétzöld palánta
egyszercsak megunná az emigrációt, sosem lenne
a számára kiszemelt vén dézsa dísz?*

*Mit is, mit is? A válasz pontosan nem tudható.
Legföljebb annyi, hogy nagyon sokat.*

MÁJUS ARPINÓBAN

*Itáliába hazatérni felfedezőként: mint latint
ragozni vontan álmaidban – ismerős, vágyott régi kint,
vagy ülni órák hosszat veszteg idegennyelvű székeken,
s amíg odakünn deklamálnak, az idő áthull véreden,
ráncolt szíveden nem segít már terüljastalkám-lakoma,
hasztalan von, ölel magához fogadott testvér és koma,
hiába hessented magadtól, a halál hány colos torok,
vagyad úgy bújik ki a földből, mint letarolt kolostorok,
s úgy kell erőltetned magadra: ez a náció mind rokon,
karcolt hangsúlyok, ősi zöngék törnek elő az ajkakon,
anyád népe, sok büszke talján (közülük való vagy te is)
tolong északi lelked balján, feledett örvény mélybe visz,
ott heversz el hínár-fövényre, a víz a győztes főelem,
nem hoz földre, napfényre, tűzbe gyűlölség, bosszú, szerelem,
nem szólít meg se rom, se Róma; végképp az maradsz, aki vagy,
miért is remélnéd botorul, hogy lesz, ki vigyázza álmodat,
lebegtesd felszínen a lelked, legyen egy derűs olvasat,
nevesd ki bátran – bús olasz sors – a fához pányvázott lovat,
s akár az arpinói május (felhőszaggatta ál-való)
hallgass nyújtott körmondatokban, mint siketnéma Ciceró.*

**LA STATUA DEL VENTO
A BALATONFÜRED**

*Non è solo l'aria chiara e tersa che ti accarezza
in queste fresche sere di settembre
sul lungolago di cigni e di barche veleggianti
aperte all'orizzonte inquieto
d'un cielo che sembra confidarsi col sole
oltre la Statua del vento del Balaton.
Non lascerò come te in questi luoghi il cuore,
tragico grande poeta, né mi farò rapire
dalle vecchie case di basalto
coi tetti a canne sulle colline
né dai fiori freschi e colorati dei davanzali
né dagli occhi infuocati delle fanciulle
che affannano l'anima
ad ogni piccolo sobbalzo di gioia.
Non mi farò cullare dalle tue miracolose acque
né dai tuoi cantori appassionati
nel grande viale alberato di fronte al lago
cogli alti di tigli da lungi educati alla poesia.
Fu l'indiano Tagore il primo cantore
di versi lievi e profondissimi
come certi amori clandestini
che sbocciano senza preavviso
nelle crepe d'un'anima inquieta.
La sua voce sgorga e risuona nell'aria
insieme a quella melodiosa e arcana
di Blaha Luisa, e mentre inalberati
i due siculi si sbirciano sottocchi
l'astronauta riprende il volo
per le sue lunari destinazioni.
Oltremisura ricolmo di tanta bellezza
dopo rapidi passaggi ogni volta fuggo
da questi luoghi con l'incauta certezza
di sempre nuovi e più duraturi ritorni.*

A BALATONI SZÉL SZOBRA FÜREDEN

*Nem csupán a fényes, tiszta lég simogat
e hűs szeptemberi estéken
a tó mellett, míg beljebb hattyúk és vitorlások
siklanak a szemhatáron, a lázas ég alatt,
mely mintha megnyílna a napnak
ott messzebb, a balatoni szél szobrán túl.
Nem hagyom itt, mint te, a szívem,
tragikus költőóriás, s nem ejt rabul
a sok vörösköböl rakott, nádtetős
régii ház a domboldalon,
sem a szín pompás virágok az ablakokban,
sem a tüzes szemű lányok
akik minden kis örömujjongásra
felgyűjtják a lelket.
Nem hagyom, hogy csodás vized elringasson,
sem szenvedélyes dalmokaid éneke
a tóparti árnyas sétányon
költészetben rég otthonos, koronás hársak alatt.
Az indiai Tagore volt az első dalmok,
a nyugtalan lélek hasadéka
váratlan kibomló
titkos szerelmek
lágyság és mélység szavával.
Hangja együtt kél most és zeng a légtérben
Blaha Lujza rejtelmes, dallamos hangjával
s közben a lombok alatt két szicíliai titkon
összekacsint,
és csillagközi célja felé
az űrhajós ismét útra kel.
E temérdek szépség betölti lelkem,
röpke vendég, mindig megszököm
s tovább él bennem az óvatlan bizonyosság,
hogy visszatérek még s talán itt is maradok.*

(Lukács Margit fordítása)

Gaál Antal

URBINÓI VÉNUSZ

(Tiziano sóvárgása)

A könyv mindig ott nyílik ki.
Nagy, nehéz könyv, kemény táblás.
Fényes lapok és színes képek.
Ezeröttszázötvenben írták. Vasari:
olasz, mégis ismerősen cseng.
A csodák ideje: Itália, reneszánsz,
ragyogás, zene, fények és kísértések.
S a kísértések megmaradtak.
Mindig ott nyílik ki: bámulom,
és nem értem. Csak egy kép, és mégis!
Valami átsüt rajta, valaki elbújt
mögéje, s most cinkosan rám kacsint.
Te vagy az? Mert a mellei a tiédek,
és a csípője, a combja is.
És a mozdulata is a tiéd.
Már ötszáz éve is éltél?
Ötezer éve is? És azóta
férfiak hódolnak előtted,
számatlanul, végeérhetetlen sorban.
Sohasem fogy el a mosolyod.

CSELES HOMÉROSZ

Míg a világ pajzsát remekelted a föld anyagából,
S illesztgetted a jobb érceit érceihez,
Tudhattad, hogy a harc épp műved díszei közt dül,
És mit védeni kell, nem lesz védeni pajzs.
Míg a türelmetlen hős várt, te zenére matattál,
Rongyokkal letakart magnód jót duruzsolt,
S lám, amikor megfordítottad az égi kazettát,
Üllőd oltárán megmozdult az arany.
Egyszerű műsor volt, de a végén tudtad: e tájra
Új nép jő, ami nem tűri az isteneket,
Szintje fölött megtart néhányat félni, rajongni,
És amelyik könnyű: fogja, s elfeledi.
Döntöttél: a remekmű szép legyen és feledékeny!
Képei embereket fessenek isteninek... !
Kintről már csatazaj hallott, egy hős föl-alájárt
Mit sem sejtve. A pajzs holtan hozza haza.
Legcselesebb isten vagy a kétkönyvűek egéből.
Nagyszerű, bátor öreg, győztél undorodon,
S még a teremtést is lehazudtad holmi kovácsnak –
Szörnyű isteni sors: embernek vagy örök.

KÉPZELT ETRUSZK KÖLTŐ SORAI

*Eljön majd az idő, amikor nem értik már, amit írtál.
Megőrzik talán betűidet a kegyes évek,
nem süllyedsz el a romló matériával, csak épp
nem értik,
nem tudják érteni, nem akarják
érteni immár az ígét sem, mely valaha
világot mentett. Hogyan értenék hát
tétova, rímbe kapaszkodó dadogásod. Pedig
nem kevesebbre nézel...*

*Jó, ha előre
látod a sorsod: centuriók dárdáin csillan
a holnap, vízvezetékeken, utakon, via
Flaminia, via Praenestina, hetykén lépdél
jövője felé a világ, nem kérdez
költőt, nem augurt, sem Apollót –
de ne csüggedj!
Ne lohadjon a szándék, fogd erősen a tollat,
szegezd ama jövőnek. Ők
lesznek, kik olvasnak, felednek, vagy akik
számára nem is léteztél soha, ők,
nekik irsz!*

Pethő László

VÉR ÉS BOR

- Görög földön Poszeidonnal -

Vérszerződést kötöt-
tem én és a tenger
s a távolban láttam
Poszeidon szigonyát.

Jelezvén - nem csak
vért - bort is kér -
szőlőbort adtam -
hazait s vérem is

csorgott - nyomát kagy-
lóvágta seb jelezte -
így szövetségre lépve
én és az isten -

Felhőborította Olymposzra
mentünk - jelevén
Zeusznak: a vér és
a bor egybekötve -

ám a földi lét porában a
halandó költő a vesztes.

H. Dior could copy... toll 125 1998

H. Dior could

A KÉKSZEMŰ ÖREGÚR

Nincs a kezem ügyében egy sor jegyzet, egy apró papírfecni sem. Az egyiköttes Révai lexikon az egyetlen segédeszközöm, hogy úgy, ahogy eligazodhassak az időben. Egy nyolcvanadik életévét típró öregember memóriájának próbatétele következik.

Bevallom, nem olvastam a főművet, Mikszáth két kötetes munkáját. Ígérem, hogy ezt a mulasztást hamarosan pótolni fogom. De ez a mulasztás vállalkozásom szempontjából inkább előnynek számít. Mert számos begyűjtött információról ma már meg sem tudom mondani, hol csipegettem össze. Ha rám pirítanak, hogy tudományos megalapozás nélkül fecsegek, nem tehetek mást, mint szemlesütve elhallgatok.

A kezdetekre oly tisztán emlékszem, mint ha a mátraballai vasútállomás emeleti lakásában az ebédlőként tisztelt legnagyobb helyiségében még ma is minden hiánytalanul a helyén állana. Pedig közben az emeleti részt lebontották, az épületet lapos tetőssé tették és a régi ebédlőben már csak a szél jár vendégségbe.

A család nem használta az ebédlőt. A nagy konyhaasztalt ültük körül. És amikor megkondult a déli harangszó, apám rálépett az emeletre vezető falépcső első fokára, anyám pedig szedni kezdte a tányérokba a levest.

Az ebédlő a mi kispolgári életünkben azt a funkciót teljesítette, mint a parasztházakban a tisztaszoba. Aranykeretben virág és gyümölcs csendélet, kézzel horgolt függöny az ablakokon. Oroszlánlábú ovális asztal hat székkal. Vitrin porcelánfigurákkal. Nagy tálaló a porcelánoknak.

És volt egy kistálaló is. Meglehető módon ebben kapott helyet a családi könyvtárunk. A földön a gépi perzsákat még rongyszőnyeg is védelmezte. Mi néha megnyithattuk a kistálaló tabernákulumszerű ajtaját és a „perzsákon” hason fekve ismerkedtünk a könyvekkel. Anyánk fél szemmel ügyelt rá, nehogy a gyermek kezébe nem való olvasmányokba mélyedjünk.

Nálunk megbecsült portéka volt a könyv. Nem mulhatott el úgy karácsony, hogy a szülőktől vagy a nagyszülőktől könyv ajándék ne lett volna a fa alatt. De névnapon, születésnapon is kaptunk néha könyvet. Így visszagondolva a tálalóban igazi kincsek is valának. Máig sajnálom, hogy valahol útközben elkallódott Ariel a párdúcboros lovag Zichy Mihály illusztrációival, de két-három polcra való könyvet még most is őrizgetek.

A tálaló kincsei között Jókai Mór könyvei is helyet kaptak. Három vagy négy kötet abból a sorozatból, ahol a nagy mesemondó könyveit egyforma szürke, de mégis elegáns kis formátumú kötetekben adták ki, mindegyikének tetején az író dombornyomatos öregkori arcképevel. Nem a könyv végén volt tehát az író fotográfiája afféle csali szövegekkel, ahogyan mostanában szokásos, hanem a címloldal kemény borítóját szállta meg diadalmasan. Az én emlékezetembe, tudomba, ez a kép rögzült kitorölhetetlenül. Ehhez talán az is hozzájárult, hogy erkölcsstelennek nyilvánított hőse miatt anyánk a Két Trenket a tiltott művek listájára tette.

Igaz, ha Jókai nevét hallom vagy olvasom, a sorozaton lévő arckép jelenik meg előttem, de az író vonásai így is meg úgy is jócskán kiegészültek.

Nagy élmény volt számomra, amikor megtudtam, hogy Jókainak kék szeme volt. Búzavirágkék, ibolyakék, egy kristálytisztá tengerszem kékje. Bizalmat teremtő, szeretetet követelő volt ez a tekintet.

Az ős szakáll jól állt és áll neki, hiszen elfogadtuk a magyar nép nagy mesemondójának. Megosztják ezt a státuszt Benedek Elek apóval. Csakhogy Jókainál csak imitt-amott jelennek meg a tündérek, ő tündérek nélkül mond tündérmeséket.

Mivel Jókait afféle kedves nagyapónak látjuk, aki történeteivel elszongít, szórakoztat, igazából fel sem fogjuk, hogy gondolkodásunkat, s mindenek előtt történelemszemléletünket mily nagymértékben befolyásolták ezek az ártatlan irományok. Az Egy magyar nábobtól az Új földesúrig tart a láncolat, amely a reformkortól a kiegyezésig átfogja történelmünk legizgalmasabb évezedeit. Benne Jókaitól tudjuk és hisszük el, mi történt 1848 márciusának azon nevezetes napjaiban, hogyan gondolkoztak, hogyan küzdöttek a szabadságharc hősei. Milyen volt a számonkérés, hogyan simultak el lassan a magasra csapott indulatok hullámai. De nem marad meg a megélt, megtapasztalt világ keretei között. Izgatja a kaland, s vonzza a meg nem élt élmény. Akár jelképesnek is érezhetjük, hogy a nyaranta Balatonfüreden pihenő

és alkotó Jókai a téli rianásos Balatonba öli bele a gonosz Tódort. Érthető, hogy a téli Balatont írja le, mert hiszen azt nem látta.

Jókai művei alapján nem csak egy romantikus magyar történelemkönyvet írhatnánk meg, de a Kárpát-medence romantikus földrajzát is. A hansági láptól Erdély bérceiig egyetlen nagy színpad, rajta feledhetetlen szereplőkkel.

Mivel műveiben ő mozgatja, ő kelti életre a figurákat, nem vesszük észre, hogy ő maga az általa ábrázoltaknál is érdekesebb regényhős. Legalábbis életének bizonyos szakaszaiban.

Petőfi iskolatársa, majd lakótársa. Csak mostanában olvastam, hogy első könyvének megjelenését is a költőbarát egyengette. És mi volt ennek az első kinyomtatott kezdeménynek a címe? Hétköznapiok. Igen, hétköznapiok. Aztán minden műve ünnep lett számunkra. Hiába berzenkedett ellene a morcos és féltékeny Gyulai Pál.

1848. március 15-ének balladisztikus történetében mintegy refrénként ismétlődik: Petőfi Sándor elszavalta a Nemzeti dalt, Jókai pedig felolvasta a tizenkét pontot.

Iskolás olvasókönyveink bemutatják a szerelmes Petőfit, ám arról csak sokkal később értesültem, hogyan kereste az ifjú prózáíró is a maga boldogságát. Ő bizony Laborfalvi Benke Rózába, az ünnepelt színésznőbe szeretett bele és érzelmeinek nem szabott határt, hogy a művésznőnek ekkor már volt egy leányanyaként szült kisleánya Lendvai Márton művész úrtól. Petőfi, akinek igazság szerint tanúnak kellett volna lennie, szinte bottal kergette barátját, hogy megakadályozza a meggondolatlan egybekelést.

Ez esetben alighanem tévedett a látnok költő, mert Jókai jól nőült. Hűséges segítőtársat talált magának. Ez leginkább a szabadságharc bukását követően bizonyosodott be. Ha elfogják, lehet, hogy akasztófa, de mindenképp sokéves várfogság várt volna rá, ha Róza asszony nem küzd az emberéért. Sikerült elintéznie, hogy Jókai nevét felvegyék Komárom védőinek listájára, akik a megadás után büntetlenségben részesültek.

A boldogság meg az unalom bizony közeli rokonságban vannak egymással. Pest Buda ünnepelt személyisége, Tisza Kálmán tarokk partnere a svábhegyi üdülőjében, bizony lassacskán papucshőssé változott.

Jól ábrázolja ezt a helyzetet Mikszáth a Róza asszony három kedvenc gyöngytyúkjáról szóló írásában. Ezeknek a tyúkocskáknek neve is volt annak ellenére, hogy nem lehetett megkülönböztetni őket egymástól. Aztán a gonosz szomszédasszony az ő kertjébe átmerészkedő, ott kapirgáló tyúkocskákból egyet agyonütött. Ebből aztán nagy rémület és kavarodás támadt. Jaj, nehogy a művészno megtudja. Nem csak Jókai, de a velük élők is hirtelen új gyöngytyúkokcsákat vásároltak, melynek eredményeként most meg nem kívánatos létszám-bővülés következett be. Így a gonosz szomszédasszony járt jól, mert az ő fazekában végezték a fölösleges gyöngytyúkokcsák. Ez a bájos írás egyébként arról is árulkodik, hogy Róza asszony az alkotó munka kedvező feltételeinek biztosítása ürügyén próbált szigorú felügyelet tartani a reá bízott nagy író munkálkodása és életmódja fölött.

Az elején dölyfösen kijelenttem, hogy egy szál jegyzet nélkül dolgozom. Be kell tehát vallanom, hogy most bizonyos számítások elvégzéséhez elő kell vegyem az egykötetes Révai lexikont. Elvégre nem káptalan az ember feje.

Jókai 1825-ben született. Róza asszony viszont, akit eredetileg Judit névre kereszteltek, majd egy évtizeddel korábban, 1817-ben látta meg a napvilágot. Hét év korkülönbség és az asszony az idősebb.

Róza asszony 1886-ban, tehát hatvankilenc évesen hagyta magára szerető férjét. Jókai ekkor hatvankét éves volt. Arany Laciról, Petőfi Zoltánról tudunk, de Jókainak nem maradt vér szerinti utóda. Róza asszony leszármazottait vállalta boldogan a magáénak. Úgy tudom, hogy Róza asszony Róza lánya, miután megszülte az ugyancsak Róza unokát, fiatalon meghalt. Ez az 1861-ben született kis, vagy legkisebb Róza ment férjhez Feszty Árpád festőművészhez.

Úgy tűnt, hogy idilli helyzet alakul ki. Egy olasz reneszánsz villa mintájára építették fel közös otthonukat a Városliget közelében. A fiatalok és a nagy szalon a földszinten, az író lakoszobái és műhelye az emeleten. Eme idilli korszakban fogalmazódott meg és indult el a megvalósulás útján Jókai ötlete a magyarok bejövételét, a honfoglalást ábrázoló körképről.

A csúfos összeveszés egyik percről a másikra következett be. Jókai címére csomag érkezett Párizsból. Az író nem volt éppen otthon, a fiatalok oldalát pedig furdalta a kíváncsiság. Nem várták meg a nagypapit, felbontották a csomagot.

Amit pedig találtak, jócskán meglepte az ifjakat. Az albumban aktfotók voltak. Művésziek vagy erotikusak, erről nem szólt a fáma. Az ifjak elítélték a búzavirágkék szemű vén kujont. Jókai pedig felháborodott a magánügyeibe való illetlen beavatkozáson. A béke nem állt helyre, hamarosan befalazták a belső lépcső szalonba vivő bejáratát. Majd a sértett öreg el is költözött abból a házból, amely gondolom, nagyobbára az ő honoráriumából épülhetett.

Még hogy elköltözött! De meg is nősült. Felesége halála után tizenhárom évvel vezetni oltár elé az ifjú színész-nőcskét, akivel még öt esztendő volt boldog házasságban. Akár a humor oldaláról is szemlélhetjük, hogy ebbe az öt esztendőbe egy párizsi út is belefért.

Jókai hetvennégy évesen nősült, vette el a huszoneves hölgyet. Tette távolról sem okozott akkora felháborodást, mint amikor Szendrey Júlia dobta el az özvegyi fátylat. Egyébként hozzá hasonlóan a kor egy másik nevezetes személyisége, Pulszky Ferenc is egy hosszú, boldog házasság után vénségére szintén újra nősült, s ifjú arát vezetett az oltárhoz.

A mi viagrás napjainkból visszafelé tekintgetve sem lenne könnyű megfelelni arra a kérdésre, mit is gondoljunk az öregkori szexről, a korkülönbségről, a kivételes tehetség jogosultságáról. Az egyik oldalon ott van Lucas Cranach két festménye az ifjú lovagról és az öreg hölgyről, no meg a fordított szituációról. Másrészt ellenpélda is van éppen elegendő.

Valamikor négy évtizeddel ezelőtt Szunamita lány címmel írtam egy novellát arról, hogy Dávid király hülő öreg testét egy ifjú rabnő melengeti. Scheiber Sándor, a rabbiképző szeminárium tudós professzora, aki a zsidó évkönyvben közölte irásomat, kedélyesen megjegyezte, hogy a szunamita lány nem csak melengette Dávid öreg testét. Hát merek én vitatkozni egy tudós rabbival?!

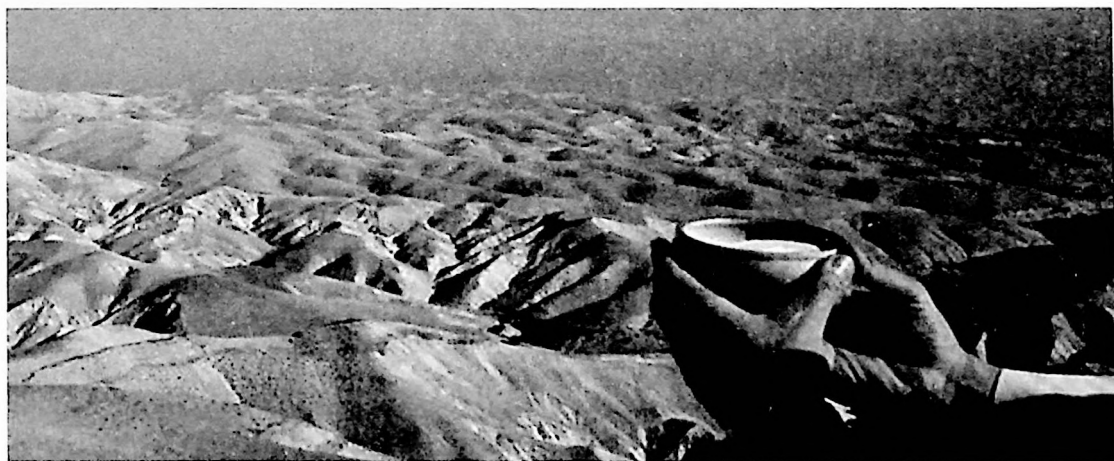
Nagyjából ugyanebben az időszakban a szigligeti alkotóházban együtt nyaraltunk az akkor kilencven felé járó Dénes Zsófiával, Ady Endre hajdani szeretőjével és az ő harminchét évvel fiatalabb férjével. Ezt a velem nagyjából egykorú, korán megkopaszodott férfiút kedves figyelemmel, mondhatni tisztelettel vették körül az alkotóház vendégei.

Az öreg fejjel ifjú hölgyet választó hazai és külföldi nagyságok felsorolásában inkább bele sem kezdek.

Megvallom, nekem kisgyerekkoromtól mindig könnyebben ment az írás, mint a számolás. Most, hogy a nem könnyű buvészmutatványokra vetemedve megpróbáltam az évszámokkal zsonglörködni, rácsodálkoztam a Jókai Mór létét meghatározó két legfontosabb évszámra. 1825-ben született, tehát éppen a legalkalmasabb időben ahhoz, hogy ifjú jurátusként ott legyen a Pilvaxban a történelemcsinálók között. Élte belelógott a következő évszázadba. Abba az oly nagy reménységgel érkező és oly sok fájdalmat huszadik századba. 1904-ben hunyt el és csak kurta hat esztendő hagyott Mikszáthnak, hogy nagyon megérdemelten ő is beleülhessen az írófejedelem üresen hagyott székébe. Hát összeadván a két évszázadban eltöltött éveket, a kurtát hozzácsatolva a hosszúnak tűnőhöz, kitűnt, hogy Jókai hetvenkilenc évet élt. Merő véletlen, hogy a huszadik és huszonegyedik századot a magam részéről nagyon hasonlóan megosztva éppen e sorok papírra tételét befejezve jutottam el a magam hetvenkilencedik születésnapjáig.

Igy nem csoda, ha arra kérem a nyájas olvasót, hogy szeresse a komáromi kisfiút, a pápai diákot, a lánglelkű márciusi ifjat, a szabadságharc újságíróját, lapszerkesztőjét, a sikeres férfiút, a képviselőt, de gondoljon kedves megértéssel a búzavirágkék szemű vén kujonra is. A titkokat pedig ne bolygassuk.

Egy hajdani barátom annyit idézgette Jókai egy gondolatsorát, hogy kénytelen voltam magam is megtanulni: „Mi pedig csak vénülünk, vénülünk. És nem tudjuk, mire megvénülünk, mire vénülünk meg”.

Mizser Attila

KETTŐ

*Harminckettő és megvolt a hely
Jó tíz rá és nyom marad
Hogy majd egy utolsó nyáron
'kilencszáznégyszáz meg egy fél tavasz.*

*Nem több uram letelve pardon
Magunknak a kukkolt csillagok
Két vidék közt sávnyi űrben
Mellettük egyszer csüngni fog.*

*Hat év megint és leszünk ketten
„Felvidékek” a sávnyi űr
Alattunk a Balcsi csendben
Tükörként hogy lessük elterül.*

TAVAM, TENGEREM

Ha manapság valaki azt emlegeti, hogy hároméves korában nyaralt először a Balatonon, s erre emlékszik is, senki sem csodálkozik. Ha azonban hozzáteszi, amiként én is, hogy mindez 1945 nyarán történt, várható a hitetlenkedés. Közvetlenül a második világháború után? A lerombolt, kifosztott, nélkülöző országban? Bizony akkor s éppen azért. Budapestiek voltunk, s alighanem a főváros polgárai voltak - a fehérvári frontvonal lakosai mellett - a legnehezebb helyzetben az élelmiszerhiány és az iszonyatos infláció miatt. Nyilván ezért döntöttek úgy a szüleim, hogy anyám velem, öcsémmel a nyár nagy részét az ingyen használatba kapott lellei házban tölti.

Édesapám, akinek ifjabb korában nemigen volt módja a Balatonra járni, a tó örök rajongójaként később is majdnem minden évben biztosította három gyerekesre növekedett családjának a balatoni nyaralást, legalább egy hétre. Sorolom a helyeket, ahol időztünk: Boglár, Györök, Kenese, Keszthely, Széplak, Szárszó, aztán 1958-tól harminckett évén át újra és újra Szárszó. Egy vízparti telken volt picinyke házikónk. Eleinte isten háta mögötti helynek számított, villany és víz nélkül, csupa por vagy csupa sár földúton megközelíthetően, de ott volt a tó, s egy hatalmas platánfa alól Badacsonytól Tihanyig lehetett szemlélődni, eget, hegyet, vizet, élet és élettelenl csodálva. Szárszón szinte egybe lehetett olvadni a természettel. Úszás közben vízi lénygé, déli hőben napemberré válni, naplementekor az aranyhídon sétálni, éjjel a csillagok távolságán merengeni.

S mindeközben a természeti kultúra mellett tanulni az ember által alkotottat is. Olvasni, magától értetődően József Attilát is. Nem Szárszó miatt. A József Attila-költészet nekem 1958 táján vált bibliás könyvemmé, feledhetlenné. De már kisgyermekként hallottam róla. Először 1949-ben nyaraltunk Szárszón, s egyszer, emlékszem, az esti sötétben, elalvásunk előtt édesanyám a költőről mesélt, a három félárva gyerekről, álmvilágukról, a püngrüccokről. Akkortájt olvashatta József Jolán könyvét, az eredetit.

A Balaton nekem elsősorban mégsem a gyerekkort, hanem az ifjúságot jelenti. A világ varázslatosságát, megismerhetőségét. „A véges végtelent.” Egy kissé a szabadság birodalmát is, azaz a boldogság ígézetét. Amikor több éves kényszerű kitérő után végre bölcsészhallgató lehettem, arról ábrándoztam, hogy tanárként majd egy itteni gimnáziumban, Balatonfüreden szeretnék dolgozni. Akkor minden évszakban, minden nap érezhetem, láthatom a tavat. S talán lesz majd bátorságom, meg indokom is, hogy fölkeressem Tihanyban Illyés Gyulát, Sajkodon Németh Lászlót, Füreden Déry Tibort, s másokat is. Korábban is tervezgettem ezt, hiszen 15-16 évesen már olvasójuk voltam, s irodalmárnak készültem. Csak az tartott vissza, hogy bizonyára zavarnám őket. Sokkal később, naplójukat, leveleiket olvasgatva szembesültem azzal, hogy alighanem így lett volna: sok volt a hivatlan vendég, bár tény, hogy 1960 táján még nem.

Sorsom úgy alakult, hogy elvégezze a fővárosi, akkor még egyetlen bölcsészkart, ott lehettem tanár. Füred jelkép maradt, aztán édesanyám halála után Szárszó is azzá vált. S jelkép a vendégül látó Szigliget, Csopak, Fonyód, most pedig, ahol e sorokat rovom, Akarattya. S ha éppen nem gondolok rá, akkor is érzem magam körül e táj szellemiségét, s azt kifejező íróit, az említettek mellett Csokonai Vitéz Mihályt, Berzsenyi Dánielt, Jókai Mórt, Eötvös Károlyt, Kodolányi Jánost, Szabó Lőrincet, Nagy Lászlót, Simon Istvánt, Fodor Andrást, Szabó Istvánt, s az egész szigligeti íróseregletet. Ott állok József Attilával a szárszói állomáson, Illyéssel a tihanyi révnél, Szabó Lőrincel a földvári mólón, s tudom, hogy az ember halandó, de a mű halhatatlan, a nemzet összetartó kovásza, mint az anyanyelv, az édes, a legédesebb.

AZ ALSÓÖRSI SOMLYÓ-HEGYEN

Ha körbenézek itt az alsóörsi hegyen, a világkerék agyának érezhetem magam.

Küllője lehetne a földút, ha nem lenne ennyire girbe-gurba. A Balaton ma óperenciás tenger, üveghegyekként kéklenek a távoli dombok, és köröskörül minden mesebelien megfoghatatlan.

Ha előzők ide a nagyvárosból, egy-két óra múltán érzem: gyógyít a környező világ. Üzemcsarnokok, bepegő-bepegő irodák, forgalmas utcák lármájától meggyötört fülem megnyílik a bodzabokor neszeinek, hallja a sündiszó alkonyati szöszmötölését, az elrugaszkodó szöcske dobogtatását, és hallani véli a kattintást, mellyel a szentjánosbogár meggyújtja lámpácskáját.

Akkor szeretjük meg a tájat igazán, ha a magunk személyes kis világára emlékeztet.

Ha – mint József Artila Ódájában – a köveken futó Szinva-patak szerelmesünk tündér nevetését idézi. Nem kell röstellnünk, hogy emberi mércével mérünk. Ezt a látásmódot megelőzte egy másik: állatalakokat látott köröskörül az ősvadász, és tudta, eppogy le kell őket győznie, mint a vadat. A hegynek, akárcsak a bölénynek, gerince lett, háta, lába, a bariangnak szája, a forrásnak feje, a hullámnak taraja, és ha foga volt az időnek, csipett a fagy.

Ezen az ősvényen kaptathatott fölfelé az őseMBER, aki vörös festéket bányászott a mai Lovas határában, nézte a „hegyek sörényét”, és varta, hogy elebe táruljon, nyújtózkodjék a rét, ahol jobban üzhető a szarvas, szaporább az ehető bogvy.

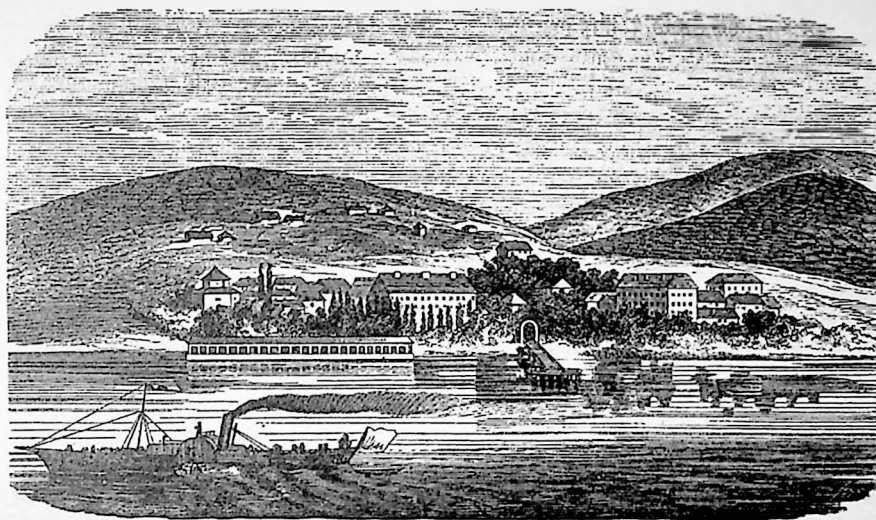
Az ősvény több tízezer éve kanyarog erre. Megerint egy patak völgyi malmot, egy gyógyító forrást, egy héjakútmácsonyás horhost, egy ősóreg almafát. És meglátogatja az Árpád-kori templomokat, az alsóörsit, a paloznakit, a kövesdit, a kálváriákat, a kökereszteteket. Képzetelem láttatja velem az oltár és a feszület felé vonuló hosszú-hosszú sort, szerzetesek, jobbágyok, lovagok, mesteremberek; diákok lassú menetét. Bűnöket gyónnak meg, mirákulumra áhítoznak, s a meszelt falak fénye, a kereszt alakja egy napra, egy hétre, egy hónapra feledteti velük mindennapjaik szörnyűségeit. Ima után rákönyökölnek a kőkút peremére, megülnek a diófák alatt, esznek, isznak, énekelnek, fohásznit könnyebb szívvel, mint azelőtt.

Istenek, félistenek, vallásalapítók, próféták, szentek, híres emberek szülőhelyeihez, sírjaihoz gyalogol, lovagol, kocsikázik el a tisztelők sokasága. Áldozni valót, ajándékot is visz néhanap, de kérni mindenképpen kér: hadi szerencsét, áldást, sikert, gyógyulást, beteljesülést.

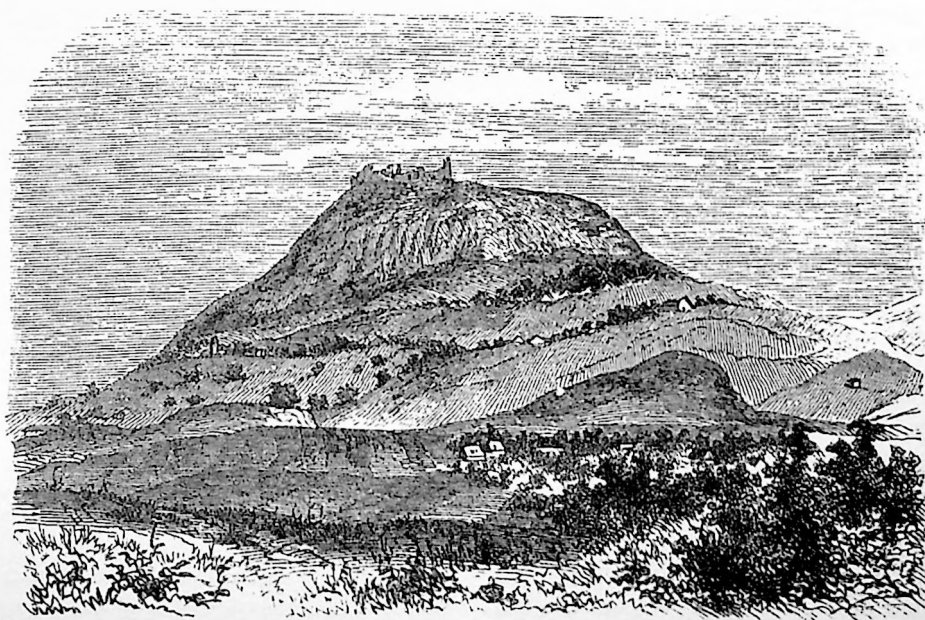
Úgy indulok el a balatonfelvidéki ősvényen – immár kizökkenve a világkerék agyának kényelmes helyzetéből –, mintha magam is zarándokútra kelnék. Pedig a mai vándor léptei nem feltétlenül csak templomok, csodatevő helyek, temetők felé vezetnek.

Ha útra kelünk, hát zarándokoljunk rég elhagyott isteneinkhez: a fához, a folyóhoz, a forráshoz, a sziklához, hogy megpihenjünk nála, testileg-lelkileg töltekezve újra erőt mentsünk, és formáját, szépségét, statikáját, dinamikáját lemásolva-továbbfejlesztve végre újjáteremtsük emberi alkotásainkban!

Városokba verődtünk, hogy közös munkáink eredményesebbek, körülményeink kényelmesebbek legyenek. De olykor azért látunk, hallanunk, szagolunk – érzünk! – kell az erdőt, ahonnét valaha kijöttünk, a vizeket, amelyekből ittunk, és a földet – aszfalt, beton, szemét, olajszenny nélkül –, ahol megvetettük a lábunkat.

Balaton Füred; fürdőhely

Csobanec

A MŰ ÉS AZ EMBER

Jegyzetek egy készülő visszaemlékezéshez.

Picassoról sokat hallottam, mielőtt alkalmam volt személyesen is találkozni vele az 1954-es cannesi fesztivál vendégként. Ha Lisztről azt írta Vörösmarty, hogy „hírhedett zenésze a világnak”, Picassoról is írhatta volna ugyanezt egy kortárs költő. Másokkal együtt ő robbantotta szét a huszadik század elején a hagyományos képzőművészetet, talán radikálisabban, mint Liszt a klasszikus zenét.

Nem mondhatnám, hogy otthonról pallérozott ízlést hoztam volna, falunkban a magyar nóták jelentették a zenét és a történelmi vagy vallásos nyomatok a képzőművészetet. Középiskolás koromban ismerkedtem a népdalokkal, Bartókkal és Kodállal. Hogy ez milyen küszködéssel járt, azt talán legjobban a „Fából faragott királyfival” való „esetem” jelzi. Bartók balettjét 17 évesen láttam – hallottam először Kolozsvárt. Korábban nagyon tetszett Kodály Hány Jánosa, ilyen várakozással ültem be a színházba, de népdalra emlékeztető motívumok híján semmihez sem tudtam kapcsolódni, süketen hallgattam a gyökeresen más hangvételű zenét. Ez megisméltódott pár év múlva Budapesten. Feladtam a küzdelmet. Eltelt tíz év, sok Bartók zenét hallgattam és véletlenül újra élelem került a „Fából faragott” egy balett-esten az Operában, és csodák csodája, most nagyon tetszett. A modern képzőművészetben való eligazodásom se ment könnyebben. Elég korán megszerettem az impresszionistákat és ami őket követte, Cézannet és különösen Van Goghot, de a „robbantó” Picassoval nehéz volt a birkózás. Akkoriban a közbeszéd absztraktnek nevezte, holott Picasso még figuratív, de alakjai „botrányosan” eltérnek a realista módon ábrázolt élőlényektől vagy tárgyaktól. Talán a Guernicával való találkozás hozta meg az áttörést, a furcsa figuratív és absztrakt elemek kavargása azonosult bennem a spanyol polgárháború szörnyűségeivel. Picassoról úgy gondolkoztam, hogy aki annyira szembefordul kora közizlésével, az csak különc, vagy éppen arisztokratikus lehet, akit nem nagyon érdekel mások véleménye. Ezt a képet erősítette az is, amit a fesztivál korábban érkezett résztvevői meséltek róla. A cannesi fesztiválon akkoriban csak szmokingban lehetett belépni a nézőtérre, mindegy hogy valaki zsúritag, résztvevő, vendég, vagy jegyet vásárló néző. A zsűri elnöke, Jean Cocteau meghívta barátját,

Picassot egy vetítésre. Picasso szokásos nyári öltözetében, rövidnadrágban és szandálban jelent meg a bejáratnál. Az elképedt ajtónállók nem engedték be, hiányolták a szmokingot. Picasso szó nélkül otthagya őket, hazament. Egy igazi különc rokonszenves reagálása.

A Picassonál tett látogatást valószínűleg a párizsi követségünk kulturattaséja, Aranyossy György szervezte, akinek szülei 1945-ig Párizsban élő emigráns újságíróként kapcsolatban is lehettek a művésszel. Picasso ebben az időben Vallorisan dolgozott, elsősorban kerámiát készített, nemcsak tálat, edényeket, mint a kerámiájáról híres kisváros többi műhelye, hanem szobrokát, egyéb kompozíciókat is. Nonn György miniszterhelyettes, Komor Imre és Molnár Miklós, a Szabad Nép újságírói és jómagam kíváncsian léptünk be Aranyossy kalauzolásával a „hírhedett” mester műhelyébe. Égetők és szárítóállványok töltötték be ezt az ipari teret, ezek közül lépett elő a munkadarabját félre tevő, bennünket talán a szakmához valamit értőknek tekintő mester, és részletes magyarázatot adott a munkafolyamatról. „Munkaruhája” is a szokásos sortból, atlétatrikóból és szandálból állt. Magyarázat közben egyszer csak hatalmas szemével Komor Imrere nézett és megállt. – Ugye mi már találkoztunk? Komor a harmincas években Párizsban élt emigránsként, majd Moszkvába került, onnan egy internálótáborba, ahol megöszült, csak a szemé nézése lehetett ugyanaz, mint régen. Sem a bemutatkozásakor, sem később egyetlen utalást se tett találkozásukról, de most, hogy Picasso ismerősként szólította meg, elmondta, hogy a spanyol polgárháború idején 1937 körül, a köztársaságiakat segítő akcióban vett részt, és egy Picasso által készített plakáttervet vett át tőle. Megdöbbenett, hogy a hetven év feletti világhírű művész így odafigyelt és emlékszik valakire, akivel néhány percet, ha beszélt. Akkor még 28. évemben jártam, a 17 év, ami kettejük találkozása óta eltelt, nekem nagyon hosszú időnek számított. Ez az epizód és Picasso közvetlensége teljesen szétfújta az arisztokratikus, mások véleményét – és személyét figyelmen kívül hagyó különc képét. Ezt erősítette egy 20 évvel későbbi élményem Avignonban, már Picasso halála után. Picassot sok minden kötötte Avignonhoz, előadták ott egy színdarabját (és ne feledkezzünk meg az „Avignoni kisasszonyok” forradalmáról), érthető, hogy a színházi fesztivál kiállítással emlékezett a művész halálának első évfordulójára. A 92 évesen festett hat nagyméretű – feltűnően erotikus – képét állították ki. Elmondták, hogy ennek az „utolsó hullámnak” a létrejötté egy középiskolás diáknak köszönhető. A diákra olyan hatással volt Picasso egy korábbi festménye, hogy levelet írt neki, milyen érzelmeket és gondolatokat ébresztett

benne a mű. Az aggastyán Picassot annyira megragadta ennek a diáknak a fejtegetése, hogy újra a vászon elé állt, megfestette a kiállításon látott képeket.

Ennél a nyitottságnál csak az a bezártság volt meglepőbb, amit Chagallnál tapasztaltam személyes találkozásunk alkalmával 1968 tavaszán. Chagall képet először hosszabb franciaországi tartózkodásom idején láttam (1962-63), és azonnal megszólítottak. Chagallért nem kellett úgy megküzdenem, mint Picassoért. Ő is teljesen egyéni hangon beszél, néha meghökkent, de ez a hang engem azon a hullámhosszon ért el, amelyen a hozzám legközelebb álló Van Gogh. Chagall számomra a líra szinonimája, játékoságával, humorával és szomorúságával. Ezért is örültem annyira, amikor a nizzai magyar filmhét szervezői, az ottani Francia - Magyar Társaság vezetői közölték, hogy kis küldöttségünk programjának része egy találkozás a St. Paul de Vence-ban élő Chagallal. A társaság francia elnöke fiatal orvos volt Kanadában, amikor megismerkedett azzal a magyar lánnyal, aki a felesége lett, és akinek a kedvéért megtanult magyarul. Később Nizzába költöztek, ő alapította az említett társaságot. Megkérdeztem tőle, miért vág bele ilyesmibe? Őszintén elmondta, akármilyen keresett orvos is, csak egyike a több ezer nizzai orvosnak, de egy társaság elnöke, az más, az a város társadalmi elitjéhez tartozik. A 68-as nizzai magyar filmhét legsikeresebb rendezvényük volt, az 5-600 személyes nézőtérrel ritkán maradt üres hely. Kósa Ferenc, Gaál István és Bán Róbert társaságában végigültük a vetítés utáni beszélgetéseket, nyugodtan válaszolhattunk a távollevő kollégáinkat érintő kérdésekre is, annyira együtt volt akkor a szakma. Bán Róbert szeretett volna dedikációt kérni Chagalltól, megtudta, Chagall csak olyan könyvet ír alá, - hiába szól róla - amely az ő kiadójánál jelent meg. Nevettünk, de megértően fogadtuk ezt a kicsinyességet. Chagall a feleségével együtt fogadott bennünket erdőben épített hatalmas villája teraszán. Mint legidősebb és a franciában a legotthonosabb, én voltam a „szóvivő”. A kedves fogadtatás nem udvariaskodó, hanem őszinte párbeszédre ösztönzött, arról kérdeztem Chagallt, ami akkoriban foglalkoztatott. Nemrég láttam Párizsban valahai honfitársának, Kandinskynak életmű kiállítását. Az első néhány terem nagyon tetszett, de a folytatás, Kandinsky más irányba fordulásától már kevésbé, sok önisméltést éreztem. Chagall erre azt válaszolta: Nem tudom, hogy maguk kicsodák, lehet, hogy újságírók, megírják, amit mondok, ezért nem nyilvánítok véleményt. Meglepo volt a reagálása, Kandinsky akkor már 24 éve halott, Chagall 80 év fölött jár, mitől tarthat? Újabb kísérletem, most már „semleges” vizeken: Milyen filmeket látott,

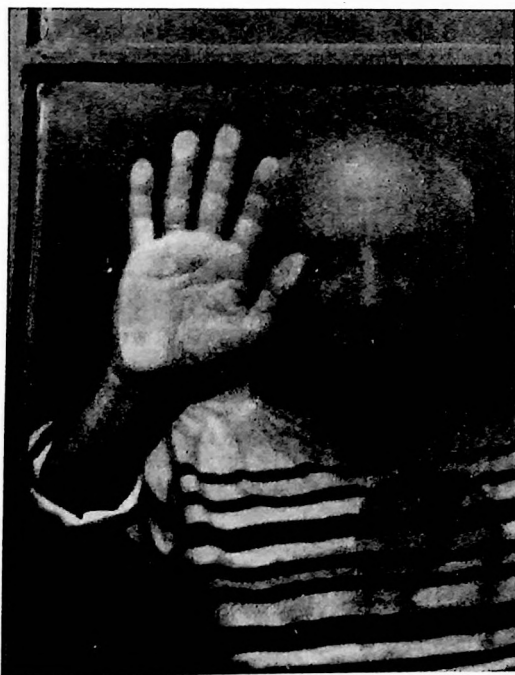
melyek tetszettek? Újra jött a mellébeszélés, akárcsak minden más témáról. Búcsúzáskor megköszöntem a többiek nevében is a beszélgetést. Erre ravasz mosollyal így válaszolt: „Sokat beszéltem, de keveset mondtam.” Saját ügytelenségemnek tulajdonítottam ezt a furcsa párbeszédet, amíg meg nem néztem egy későbbi párizsi Chagall összkiallításon vetített videó-interjút. A kiállítás kurátora készítette, kísérőszövege így kezdődik: ne várjanak semmi személyeset ettől az interjútól, évtizedek óta vagyok a művész barátja, több könyvet írtam róla, de minden kérdésemre kitérő választ adott. Ha egy barátja ezt mondja, mit várhattam én tőle, akit akkor látott először. Egy fél-évszázada nyugaton élő művésszel beszéltem, de ravasz tekintetében egy századelejei orosz paraszt bizalmatlanságát éreztem. A száz év előtti parasztot megtanította az élet arra, hogy kijátsszák, becsapják, védenie kell magát. Chagall is ilyen környezetben nőtt fel és ezt az állandó védekező készenletet nem oldotta fel a nyugati életforma és a világsiker sem. Műveiből azonban valódi személyiségének gyermeki naivsága árad, ezt adta a világnak és ezért szeretem ma is.

A mű és az ember furcsa kapcsolatának újabb formájával Tennessee Williamsnél találkoztam. 1976-ban tíz napig néztük és vitattuk a cannesi fesztivál zsűrijében a filmeket. Színdarabjait természetesen ismertem, A vágy villamosa, Macska a forró bádogtetőn és a többiek, olyan közel álltak hozzám, mint Csehov darabjai. Williams világa kegyetlenebb, mint a Csehové, de ha figyelembe veszem a működésük közötti időkülönbséget, azt is mondhatnám, ő az amerikai Csehov. Mindketten filmszerűek is abban az értelemben, hogy a mindennapok megfigyelése és a részletek ábrázolása a fő eszközük. Ismertem a műveit, de nem olvastam egyetlen életrajzát sem, róla még tévképzeteim se voltak, mint Picassoról, vagy Chagallról. Kifogástalanul ellátta zsűrielnöki teendőit, de újságíróknak nem nyilatkozott, a délelőtti szigorúan az íróasztala mellett töltötte. Ez a puritánság nagyon imponált nekem. A zsűriben rajta kívül volt még két nagyágyú, az író Vargas Llosa és az Oscar-díjas görög-francia filmrendező Costa Gavras. Az ismertek közé tartozott a francia színésznő, Charlotte Rampling. Egy olasz producer társunk olyasmivel lepett meg, amivel zsűrizés közben soha nem találkoztam. Felajánlotta, ha az olasz filmre szavazok, ahol ő a női főszereplő díját célozta meg, ő a kisfilmek versenyében szereplő magyar rajzfilm nagydíját garantálja. Érezhette a Déryné hol van? vetítése után, Törőcsik Mari remek alakítása elűtheti őket a díjtól. Addig a „hazai pálya” előnye miatt, - filmjük főszerepét

francia színész nő játszotta – szinte már megnyertnek érezték a versenyt. Mondanom se kell, nem mentem bele az alkuba. Az olasz esélyeit rontotta, hogy Williamsnek is tetszett a Déryné és Töröcsik. Az előszavazásokon (ezek elvben titkosak voltak) Williams kért, hogy írjam rá a cédulájára a számára furcsán hangzó és megjegyezhetetlen Töröcsik nevet. Mélyen érintette az öregedő színész nő drámája, mert ekkoriban lesajnálóan írtak róla az amerikai kritikusok, ilyesféleket: kifáradt, kiöregedett és ez nagyon bánthatta (hazajövet megnéztem a lexikonban, Williams alig 2 évvel múlt 60 éves). A zsűri elnök támogatása sokat jelentett, de ő nem küzdött, ahogy az olasz (vagy én), az ő voksa csak szavazategyenlőség esetén ért volna sokat, amikor az elnök szava dönt. De hol voltunk még ettől! Egy harmadik film vetítése, a Polanskyé hozott fordulatot. Ebben szerepelt egy minden zsűri tag által jól ismert és tisztelt Oscar-díjas idősebb amerikai színész nő, aki ebben a filmben meglepően rossz volt. Nem ismertem a színész nőt, kérdeztem a többieket, nem az árthatott-e az alakításnak, hogy nem saját hangját hallottuk, hanem az őt franciára szinkronizáló színész nőt. Megjegyeztem, az olasz filmben a francia színész nőt olaszra szinkronizálták, ki tudja, a szinkron nem javított-e produkcióján. És egyáltalán, megítélhető-e igazságosan egy szinkronizált színészi teljesítmény? Charlotte Rampling nagyon

egyértértett a kérdésfeltevéssel, így sokat javultak Töröcsik Mari esélyei. A döntés előtti éjszakán a fesztivál érdekei is hangot kaptak az informális tárgyalásokon, ezekről másnap Vargas Llosa javaslataiból értesültünk. Llosa nyíltan érvelt azzal, hogy ártanánk a fesztiválnak, ha nem adnánk ki a nagydíjat (a zsűrit az esélyes Scorsese Taxidrivere nem győzte meg), még jobban Cannes ellen tüzelnénk az amerikai filmipart, amely a szerzői filmeknek kedvező légkörben ritkán jut díjakhoz, és hát a Taxidriver végül is vállalható. A zsűriben vitatott női főszereplő díj ügyében azt ajánlotta, osszuk meg az olasz és a magyar film között. Ebbe nagy nehezen az olasz producer is belement, de jelelte, a francia színész nő megsértődött, nem is jött el a díjkiosztó záróünnepségre, így Töröcsik Mari egyedül arathatta le a babérokat, amelyeket a Körhinta óta több filmjével is megérdemelt, legutóbb a Szerellemmel, de mindig közbejött valami más érdek.

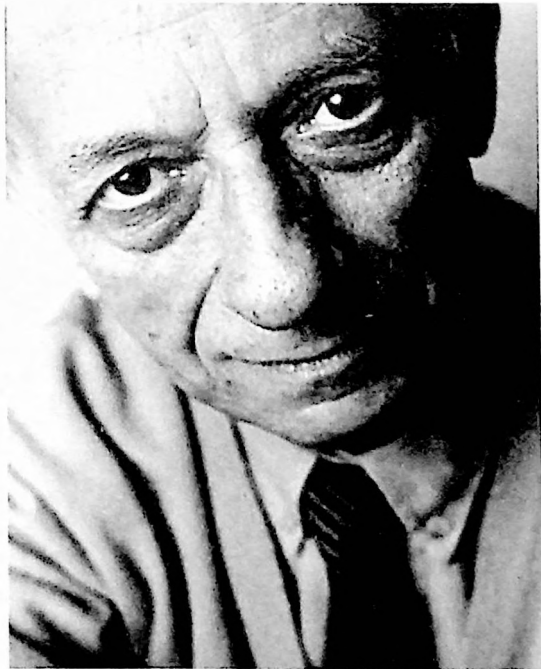
A kompromisszumos javaslatban bizonyára szerepet játszott, hogy Williams, aki mint említettem, senkinek se adott interjút, a szokásoktól eltérően jóval a zsűri döntése előtt sajtókonferenciát tartott és ott dicsérte a Déryné, mint humánus, a művészi munka természetéről, a művész konfliktusairól adott érzékeny leírást. Tiltakozott a filmeket előzőlő erőszak, és az üzleti érdekből tálat brutalitás ellen.

Betekintést engedett Tennessee Williams személyiségébe a zsűri utolsó összejövetele egy közös ebéden. Az utolsó simításokat végeztük a díjazottak névsorán. Többen is szeretünk volna valamilyen díjat adni annak a fiatal chilei rendezőnek, aki a nemrég zajlott Allende elleni katonai puccs kegyetlenkedéseiről készített filmet. Costa Gavras, Vargas Llosa mellett érdekes módon Tennessee Williams is rokonszenvezett a filmmel, bár a vásznon ezeket gyilkolnak meg. Elfelejtette volna, amit pár nappal azelőtt a sajtókonferencián mondott? Nem hiszem. Az emberi méltóság melletti kiállása miatt becsülte Williams ezt a filmet. Itt a kegyetlenség bemutatása nem nézőcsalogató, feszültségfokozó fogás volt, hanem a tiltakozás eszköze. Amikor Tennessee Williams a világ színpadjaira betört, egy ideig az ő színdarabjait is kegyetleneknek nevezték, pedig kíméletlen őszintesége a képmutatás, a mások megalázása ellen lázadt.

Még egy pillanatfelvétel a mű és az ember sorozatból. A Hideg napok párizsi bemutatóján történt a Theatre Nationale Populaire-ben. Hétfőn, szünnapjukon vagy koncertet rendeztek, vagy filmbemutatót tartottak mintegy teljesebbé téve színházuk arculatát. Nagy megtisztelésnek éreztem, hogy az akkori legjobb francia színház műsorába fogadta a filmemet. A kezdés előtt telefonált egy baráti házaspár – magyar feleség, francia férj, mindketten

színházi emberek -, hogy náluk vannak Ionescoék, elhozzák-e őket is a bemutatóra. Ilyenkor az ember mindenre számít, volt még két jegyem, mondom, jöjjenek, a bejáratnál várom őket. Átadom a jegyet Ionesconak, figyelmeztetem, ez nem vígjáték. Nem baj – válaszolja – én úgyminden röhögök. Nem kísértem be őket, bevezetőt kellett tartanom a színpadon (életem leghosszabb menetelése volt ennek a 20 méternek a megtétele, amely a hatalmas színpad egyedül megvilágított pontjáig, a mikrofonig tartott. Máig csodálom, hogy maradt erőm pár mondatra). A végén a kijáratnál vártam a „mindenen röhögő” Ionescot. Seholy. A barátaim elmondták, már idejövet a taxiban kitört a vihar, Ionesco és a felesége románul veszekedett. Ez már rossz jel volt. A színházban azokban a napokban Gorkij Anya c. darabját adták, a színpadi dekorációt a nézőtérre is kiveztették, a falakra hatalmas cirill betűs transzparenszeket feszítettek ki. Az amúgy is felhígult és nem kifejezetten szovjetbarát Ionesconak földbe gyökerezett a lába ezeknek láttán. – Nekem azt mondtátok, egy magyar filmet adnak! Sarkon fordult. Vitte a feleségét is. Így nem tudhattam meg, min röhögött volna Ionesco a Hideg napok vetítése alatt. Ez persze csak tréfa, Ionesco szatírái a butaság, a szolgálalkúség megsemmisítő kritikái. A „mindenen röhögők” nála csak álarc, mert sírni valóan szomorú, amit ő a világról bemutat.

Rácz Péter

az előállt légnymás

azt még elfelejtettem
(van ilyen, kimarad,
nem fér már bele,
az egész másfelé kanyarodik,
idegen testté válik),
és
nem szeretném,
hogymint valami hőstett
(bár inkább történés)
kísérjen életem végéig,
hogymint vettem észre...
egyik oldalról a hóval borított
hegy fehér füstje, másfelől az
amfiteátrum lélegzetelállító szépsége,
melyet – vártam, hogy reggel legyen –
még nem is sejtettem,
a lábamon lévő seb kötözésével
voltam elfoglalva, közben
ettem is piszkos kézzel,
múlatnom kellett tehát az időt,
és ez az idő – vagy a szemem? –
vagy tán az így előállt légnymás
– szellő, légvonat –
hatolt be (nem volt zárva)
a függönnyel takart nyitott
ablakon, lebbentette föl
a fátylat: nem a látványt,
mi mögötte van, csak a mozgást
(hangtalan és mint a hullám)
akarta adni:
vigyem

Pósa Zoltán

DELIRIUM TREMENS

(Vénülnek az álmok)

Életre elnémult hangszer billentyűin
Fisztulázva síró hattyúsűrke dal száll
Az égbolt szegélyén torz disszonancia
Pulzusunk percenként hétezernyit lüktet

Ránczúdult széria beteg fantázia
Cserepes száj partján nyálka csöpög csupán
Életkusza ábrák létrehívásával
Panaszfalra festjük lelkünk hűbérurát

Elkopott retina sarkában vibrálnak
Kósza gyermekálmok
Krémsűrű kékségből ránc hull fehér lepel

Elhülyült víziók borotvapallóján
Sánta szárnyaszegett tündér keringőzik

Lackfi János

NÉGY VARIÁCIÓ

Török József atyának barátsággal

„Hosszú az Úristen,
Rövid a szalonna.”

József Attila

I. Föld

Hosszú az Úristen,
fut mezőn-szurdékon,
csontunk velejét kirázza,
kőragyás keréknyom.

Rögös az Úristen,
hol tapad, hol porlik,
sárbatyut köt a csizmádra,
szikkad tőle orrlík.

Széles az Úristen,
vén földszoknya ránca,
olvadó hó satírozta
zebrahát-barázda.

Szomjas az Úristen,
csatáink beissza,
rozsdás lovag sírban vágat,
nem néz soha vissza.

Mély is az Úristen,
fürtjét veti kontyba,
ki belefűl föld-hajába,
többé semmi gondja.

II. Víz

Hosszú az Úristen,
messzire jutsz rajta,
széthasítod, vizet vet így
kétfelé a sajka.

Sikos az Úristen,
markodból kicsusszan,
ha meg apró, visszadobod,
hadd nőjön, hadd ússzon.

Széles az Úristen,
általmegyünk rajta,
aki szeret, mind vízen jár,
de száraz a talpa.

Gyerek az Úristen,
játéka a tenger,
rakosgatja mozaikká
tenger türelemmel.

Mély is az Úristen,
teli van örvénnyel,
csavar fordul, gyomra mordul,
tüskös habja bényel.

III. Tűz

Hosszú az Úristen,
hűsége zsinórja
ég utánad hegyen-völgyön,
szívedben a bomba.

Tűzvész az Úristen,
rákap életedre,
láng-fogakkal megcsócsálja,
röppen égre pernye.

Széles az Úristen,
terjeng láva-kása,
fogpiszkáló lesz minden fa,
háza szén lakása.

Perzsel az Úristen,
sercen disznó bőre,
élünk egymás teste árán
új s új esztendőre.

Magos az Úristen
izzó elefántja,
szikra-tölcsért szél pödörget,
ég a szénabála.

IV. Levegő

Hosszú az Úristen,
repülőgép csikja
foszladó fohászaikat
menny-papírra írja.

Síküveg az Isten,
úgy van itt, hogy nincsen,
húst kizárva fényt beenged,
eltűnt, hogy segítsen.

Széles az Úristen,
ássa égi munkás,
habarodik vattagombóc,
felhő-vakondtúrás.

Azúr az Úristen,
ömlik ránk a kékség,
csurom víz mindünk ruhája,
szárítgatja kétség.

Mély is az Úristen,
égbolt-tekenője,
felhő-tészta belévetve,
majszolunk belőle.

GLORIA MUNDI

*Felhők közt kéne, nem gyalog.
Elméd most kicsit tompa tán:
Szédült szárnyatlan angyalok
szikrázva futnak fémpatán.*

*Részegen isten sem latol:
Fiad – ha volt – csak ennyit ér?
Melletted megint két lator.
A lányod kurva, s enni kér.*

*Én csak a trónod verdesem.
Dáma vagy dráma? Egysoros.
Hiába pokol, ferde szem:
Megosztott hited nem szoroz.*

*Belőled készült jokerem.
Sötét vagy. Mégis fényt nyelek.
Uram – bár csalsz a pókeren –
Te szívész majd. Úgyis én nyerek.*

SZÓRAKOZÁS, IDŐTÖLTÉS A SZÉCHENYI-KORI MAGYARORSZÁGON¹

A SZÍNHÁZ

A színházakban és színelőadásokon művészi, társasági és hazafias élmények egyaránt várták a közönséget, könnyezni lehetett a tragédiákon, önfeledten kacagni a boházatokon, átélni a nemzeti színjátszás „bimbózó gyermekkorát”, találkozni ismerősökkel, megszemlélni a hírességeket és előkelőket.

A vándorlók

Már az elmúlt század vége óta közérdeknek számított a színészet pártolása: egyre többen vélték úgy, hogy a színház felbecsülhetetlen jelentőséggel bír a magyar nyelv fejlesztésében, az érzelmek és az erkölcsök nemesítésében. Ennek ellenére még az 1820-as években is csupán néhány nagyobb városban állt közsínház, s közülük egyedül a kolozsváriiban talált saját otthonra a magyar nyelvű színjátszás. A legkiválóbb magyar színészek is csak vándortársulatokhoz szerződhetek, amelyek általában megyei, olykor pedig városi pártfogás alá helyezkedve működtek. Rajtuk kívül hosszabb-rövidebb időre összeverbuválódott magyar és német színészcsapatok is járták az országot, s nem egy akadt közöttük, amelyben kizárólag kőszácepírágók verődtek egybe. Változatos színhelyeken: színházépületekben, vendéglők nagytermeiben, pajtákban, ivókban és kocsmaudvarokon léptek fel. Többnyire kezdetleges díszletekkel és jelmezekkel, az alkalomhoz és a lehetőségekhez igazítva adták elő a színműirodalom remekeit és fércműveit, operákat és táncjátékokat. A közönség általában hálás volt a produkcióért: „Színelőadás volt este Pátyon a nagy korcsmában – olvashatjuk egy visszaemlékezésben – éspedig a tisztán magyar faluban, német. Annak dacára telve volt a nézőtér parasztokkal, kik ugyan nem értették, mit mondanak a színészek – kik hárman voltak: egy nő és két férfi –, de gyönyörködtek a pirosposztag primadonna megnézésében és éneklésében. Jeleneteket adtak és coupletteket énekeltek.” A fizetség, akár a művészi színvonal, igen különböző volt, a „komédiások” nemegyszer szinte csak a kosztért-kvártélyért játszottak, előfordult azonban az is, hogy csinos öszeggel

¹/ részletek *A hétköznapi élet Széchenyi korában (1825—1848) címmel a Corvina kiadónál a téli könyvvásárra megjelenő könyv Szórakozás, időtöltés c. fejezetéből*

távoztak sikereik színhelyéről. A nagyobb városokba sokszor meghívásra érkeztek, s egy-két hónapig is maradtak a jobb társulatok. A színészek és színésznők az efféle idények végén házról-házra jártak, hogy közönséget toborozzanak jutalomjátékukra (amelynek bevétele egyedül őket illette meg).

Dráma vagy opera?

Amikor az 1837. augusztus 22-én megnyitott pesti Magyar Színházat néhány év múlva országgyűlési döntéssel a nemzet saját nevére vette, senki nem lepődött meg, hiszen már megálmodói is „a nemzeti műveltség magas szempontjából” tekintettek rá. De a megvalósult színházban nagy gondot okozott e „magas szempont” érvényesítése. A pesti közönség ugyanis jó pár évig viszonylag csekély érdeklődést tanúsított a kortárs magyar színműirodalom alkotásai iránt, operát akart látni, minél többet. A divatos operaszerzők, Rossini, Bellini, Donizetti művei akkor is megtöltötték a nézőteret, ha a zenekar és az az énekesek nem álltak a helyzet magaslatán, míg nemegyszer üres páholyok tátongtak a legjelesebb prózai színészek fellépésén is. Az igazgatóság pedig nem tekinthetett el a bevételektől: újabb és újabb operákat tűzött műsorra, és hatalmas fizetésekkel kötötte a színházhoz az operadívákat. Mindez valóságos opera-dráma háborút robbantott ki, amely az újságok és a divatlapok hasábjain is teret követelt magának és megosztotta a közvéleményt, sőt a baráti társaságokat is. Míg például Irinyi József rajongott a „daljátékért”, Petőfi valósággal utálta. Vahot Imrét, a Pesti Divatlap hazafias szerkesztőjét még a nemzeti operairodalom első nagy műve, Erkel *Hunyadi Lászlója* sem hatotta meg. A maga túlzó modorában egyenesen az operaéneklés természetellenes voltát hangsúlyozta. „A lélek legnagyobb szenvedélyeit és hangulatait is énekelve nyögi el – írta az operaénekesről –, énekelve ordít bosszút, dalolva átkozza hűtlen madonnáját, reszkető hangon dúdolja el, hogy ismét a hideg leli, inasának énekszóval parancsolja, hogy a csizmáját hozza be, s ha nem teszi, danolva szidja le, s elvégre is, mint hattyú, énekelve, dalhörögve hal meg.” A közönség talán jól mulatott ezeken a sorokon, de nem lett hűtlen az operához. Ekkor azonban már lelkesen tapsolt (soraiban magyarul nem is tudó német polgárokkal) azoknak a népelet jeleneteit színpadra állító, újfajta hazai daraboknak is, amelyekben a szövegmondás egyszerre csak énekszóba csapott át: a népszínműveknek. Mindent felülmúló sikere a legelsőeknek, Szigligeti Ede 1843-ban és 1844-ben bemutatott darabjainak, *A szökött katonának* és *A két pisztolynak* volt: egész évben (nyáron is) telt ház előtt játszották őket..

Színházak kívülről és belülről

Kevesen voltak elégedettek az országos jelentőségű pesti színházak külsejével: az egyiket nagyinak, ormótlanak és ridegnek, a másikat, a Nemzetit félkésznek, környezetüket pedig egyenesen gondozatlannak találták. A Belváros és Lipótváros találkozásánál, a Színházterén (amely az ott felépült Német Színházról kapta a nevét) ugyan nem kellett a közönségnek sárban vagy porban evickélnie, viszont csak nehezen szabadulhatott attól a kellemetlen benyomástól, amelyet a tér egyik sarkában működő nyilvános illemhely keltett. Ha már az orrokat nem lehet megkímélni, vetette fel az egyik felháborodott újságíró, legalább a szemekre legyenek tekintettel: tüntessék el a „botránys látványosságot” egy palánkkal vagy bódéval. Nem volt jobb a helyzet a Kerepesi út sarkán a Nemzetinél sem, amelynek közelében „büdös kloáka” éktelenkedett, s esténként békakonzert szórakoztatta a járóelőket. A német színház hatalmas, 3500 fős nézőterén hideg volt és sötét (a rossz világitásra még évtizedek múltán is jól emlékezett az egykori színházlátogató), a másikban a korszerű gázvilágítás bevezetésével együtt járó kelkáposztaszag terjengett. Az állóhelyeken, a földszinten előadás alatt is gyakori volt a jövés-menés, a páholyokban pedig (amelyek bérleti díja több mint négyszáz forint is lehetett félévente) olykor valóságos társasági összejövetelek zajlottak. Petrichevich Horváth Lázár a Honderű szerkesztője csaknem fogadószobává rendezte be páholyát, még elválasztó függönyt is felszereltetett. A színházakból már csak a kávé- és teavás, valamint a kártyázás hiányzik – csipkelődött egy konkurens (német) divatlap munkatársa. De voltak olyan várásztalos esték is, amelyeken mindenki átadta magát az előadásnak, együtt sirt és nevetett az egész nézőtér.

Nem tudom, hazafiúi nekibőszülés-e; nem tudom megboszorkányoztatás-e, de én ugyan szerelmes vagyok csecsemőnkbe, amagyszínháztalálkozásra. Gyönyörű angyalgyermekarc! Persze! Némelyek bajszot keresnek a tejes ajkacska fölött; s meztelen bokájára is sarkantyút szeretnének ütni. Némelyek dajkástól együtt akarnák utazásra küldeni. Patvar vigye az efféle némelyeket; nekem a mi derék Bártfaynk kell csak! Ő és én jelen [vagyunk] minden darabon, akár esőszakadás, akár ólmosút, akár csikorgó hideg – örömet megyünk a csecsemő bölcsőjét ringatni, s náthával, huruttal megrakodva botorkálunk s hullongunk haza. (Szemere Pál levele Kölcsey Ferencnek, 1838)

BÁLOK ÉS EGYÉB VIGALMAK

Vízkeresztől hamvazószerdáig az egész országban táncoltak: fővárosban és vidéken egymást követték a nagy nyilvános bálok, nyaranta pedig kisebb-nagyobb táncmulatságok egész sora várta a vendégeket a fürdőhelyeken. De táncoltak löversenyek idején, búcsúkon, majálisokon, továbbá családi és baráti összejöveteleken az év minden szakában.

A farsang Pesten

A pesti báli idényt szokásszerűen a Jöltévő Asszonyi Egyesület rendezvénye nyitotta meg, de rendeztek bálakat kereskedősegédek, joghallgatók, katonatisztek, vagy a Casino részvényesi is. Ilyenkor ők fedezték a terembérlét és a világitás (nemegyszer többszáz gyertya) költségeit, és ők fogadták föl a zenekart. Ehhez járultak még az előkészületek kiadásai. Mindez együtt olykor igen tekintélyes összegre kerekedett. A törvényhallgatók 1835. február 4-i bálján például az ajtónál nem katonák álltak őrt (mint rendszeren szokás volt), hanem vármegyei hajdúk teljes díszben, s az ifjú joghallgatók maguk vették át az érkezőktől a meghívókat, hogy azután cserébe (éppoly elegáns) táncrenddel ajándékozzák meg őket. A hölgyek mindegyike kis csokrot is kapott, illatos élő virágokból kötve. A legnépesebb táncvigalmakra a városi Vigadó, a Redout nagytermében került sor, s mivel az épület bérloje üzleti alapon rendezte őket, mindenki részt vehetett rajtuk, aki jegyet váltott. De ez csak a férfiak számára volt kötelező, a nők ingyen látogathatták a Redout nagy báljait, mint az 1836-i nagy jelmezbált is, amelyről John Paget azt írta, hogy több ezres közönségében „a társadalom minden rétege képviselve volt, csinos kalaposnót éppúgy lehetett látni, mint méltóság teljes grófnőt.” Megjegyezte, hogy az előkelők ugyan kissé elkülönültek, de „a leggőgösebb hölgy sem merné elutasítani a legszerényebb inast sem”. A legtöbb előkelő család saját házában is adott bált, ahol zavartalanul élvezhette a rangja beliek társaságát, az elzárkózás azonban mégsem volt teljes, az újságok és divatlapok némelyike ugyanis kötelességének érezte, hogy (röviden) beszámoljon róluk, s a hölgyek öltözékét (részletesen) ismertesse.

Táncolni tudni kell

A tánc tudását a társasági érvényesülés fontos eszközének tartották. Az előkelőbb családok gyermekei korán, kisiskolás korukban kezdték tanulását. A piarista konviktusba Tatán már a 8-10 éves növendékekhez is tánc tanár járt a városból. Podmaniczky Frigyes báró szerint (ő is,

mint a legtöbb ifjú arisztokrata, Monsieur Beauvalnak, a pesti Német Színház balettmesterének táncóráira járt) a gyermekkori táncórák igazi célja nem az volt, hogy elsajátítsák a divatos táncokat, hanem hogy megtanuljanak fesztelenül és könnyeden mozogni. Voltak, akik később, felnőttkorukban kényszerültek leckéket venni: Pesten különféle táncmesterek oktatták a jurátusokat és kereskedősegedeket, akik főként német varrólányok társaságában ismerkedtek a lépésekkel, bókokkal és forgásokkal. A keringő, a francia négyes, a füzértánc mellett megjelent új tánc, a polka szédületes tempóját azonban csak a gyakorlottak tudták tartani.

A parasztok táncmulatságai

A falvakban a farsangi időszak utolsó napjaiban csaknem mindenütt rendeztek táncmulatságokat, de számos helyen a fiatalság egész évben táncolt. Ilyenkor úgynevezett ivót tartottak: nyáron kertben vagy sátor alatt, télen bérelt szobában. A költségeket a legények adták össze, ebből fedezték a cigányok fizetségét és a háztulajdonos által (udvarért vagy szobáért) kért bért. Mindenki, aki hozzájárult a költségekhez, lányokat hívhatott az ivóba. Mivel azonban (az elnevezéshez híven) nemcsak táncsal, hanem ivással is mulattak itt az időt, gyakran torkolltak veledésbe a rendezvények, amelyeket éppen ezért a helyi hatóságok megkülönböztetett figyelemben részesítettek.

A diadalmas csárdás

„Komoly kedélyünk nem barátja az éjvigmalmaknak” – szögezte le a Pesti Hírlap egyik vezércikke 1841 farsangján, hogy azután mégis lelkesült szavakkal szóljon a magyar tánc térfoglalásáról a Nemzeti Casino termeiben, az idény egyik legfényesebb bálján. A magyar táncra ekkor már szinte mindenki úgy tekintett, mint a nemzeti jelleg és érzület megnyilvánulására. Abban is sokan egyetértettek, hogy e jellegnek át kell hatnia a „sokalakú élet” minden körét, mintegy természetessé, megszokottá kell válnia. A szóbanforgó tánc: a csárdás akkor is a paraszti világot idézte meg a báltermekben, ha erre a táncosok nemigen gondoltak. Mások azonban igen: a magyar tánc jellegéről, mibenlétéről értekezők kimondva kimondatlanul azt hangsúlyozták, hogy csak a parasztság kultúrája őrizte meg háborítatlanul a nemzeti táncokat. Visszaemlékezések szerint a csárdást maga Széchenyi István tette szalonképessé az 1840. évi nagy Casino-bálon, amikor egy látványos francia négyes után azt a „gyönyörű, kedélyes táncot” is óhajtotta volna látni, „melyet a mi népünk odakünn a falukon táncol”. A kérést akkor csak egyetlen pár: báró Orczy László és Eliz teljesítette (legnagyobb

megelégedésre), de a következő Casino-bálokban a csárdás már a táncrendekbe is bekerült. Néhány év múlva már mindenhol táncolták, falusi kocsmaudvaron éppúgy, mint a pozsonyi udvari bálon a királyjelenlétében. A csárdással együtt a cigányzene is beköltözött a tánctermebe, s így végül is a zenei és táncművelés ugyanazon részei hozták meg a legkülönbözőbb társadalmi körökben.

„Mégiscsak furcsa az a bál! Ha megkérdeznék valaki tőlem komolyan, mit szeretek oly igen rajta, hirtelen nem is tudnék kielégítőleg felelni. A muzsika-e vajon, mi az embert oly igen elragadja, felingerli nem gondolni csak a jelenre, vagy maga a tánc, e szüntelen fáradalmas szaladgálás? Vagy talán a nagy társalkodás? De hiszen itt mindenki velünk ugyanegy tárgyról, többnyire majd ugyanazon szavakkal beszélünk: mindig bálról, táncról s a jelenről. Alig találkozzhatni egy-kettővel, aki más tárgyra akarná vezetni figyelmünket, de nagyon jól hangzik ott- e sok kedves semmi.

Mikor hazajöttünk a bálból, Nagyanyánk kérdezi tőlünk: fáj-e lábunk, s szennyes-e ruhánk dereke? S midőn mondánk, hogy ez mind megvan, ő örövendve mondá, úgy nincs hát semmi bajotok. S valóban, panaszkodni sem igen mertünk a lábujjáról, a legnagyobb megadással túrtuk azt.” (Kölcsey Antónia naplója, 1842. februárius 10.)

KÖZÖS TEREKBE, KISEBB KÖRÖKBE

A férfiaknak városokban és falvakban egyaránt több lehetőségük adódott a társas együttlétekre, szórakozásra és felüdülésre, mint feleségeiknek, leányaiknak vagy nővéreiknek akik csak a közös mulatságokon vehettek részt, s nyilvános helyeken csak kísérővel mutatkozhattak. A fővárosban ugyan szabadabb mozgásuk volt, de számos helyszínről itt is ki voltak zárva.

A kávéházak

Különösen Pest-Budán, Pozsonyban, valamint a nagyobb dunántúli és felső-magyarországi városokban örövendtek nagy népszerűségnek a kávéházak, az utóbbiakban azonban a vendégkör sokkal zártabb volt, mint Pesten, ahol kofaasszony és gróf, katonatiszt és szabólegény, ha nem is egy asztalnál, de egy helyiségben fogyszthatta el kávéját és kiflijét, likőrjét vagy fagyaltját. A legtöbb kávéház is itt működött: a negyvenes évek végére csaknem negyvenre tehető a számuk. Ezekről a reggeli óráktól késő éjszakáig nyitva tartó kávéházakról már a korábbi időszakban is elismeréssel nyilatkoztak a külföldi utazók: általános vélemény volt, hogy kényelmüknek,

ízléses, sőt fényűző berendezésüknek egész Európában alig akad párja. Falaikat sokszor díszítették festéssel: néhol a korszak hírességeiben, balerínák és primadonnák bájaiban gyönyörködtek a kávézók, másutt a magyar múlt nagy alakjai, királyok és tudósok, megint másutt francia forradalmárok képmásai tekintettek le rájuk. A világítás is pompás volt, az 1841-ben megnyitott Café Renaissance-ban (amely rövidesen Pilvax néven jutott történelmi nevezetességre) korszerű gázlámpák égtek. Máshol a gyertyákkal megrakott csillárok fényét pazar bőkezűséggel alkalmazott tükrök sokszorozták meg. Voltak kávézók, akik zöld növényzettel és csobogó falikkal kívánták ellensúlyozni a gomolygó füst torokkaparó hatását, mások a nyári jóidőben a vendégeket kiköltöztették a szabad levegőre. A nagyobb kávéházak mindegyikében jól tagolt nagy tér, vagy több terem várta a látogatókat, így elkülönülhettek a beszélgetők, a sakkozók, a kártyázók és a biliárdozók. A termekben nemegyszer élő vagy gépzene szólt, az újságokat pedig minden jobb helyre elhozta a köpenyalléros szerkesztőségi szolgáló.

Kaszinók

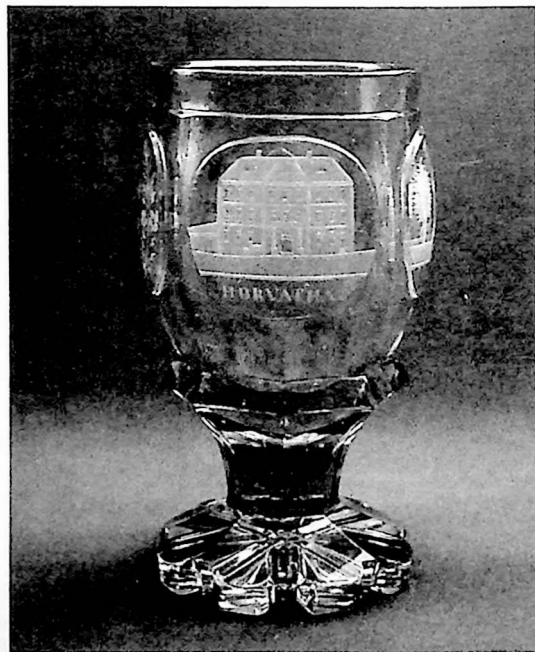
1827 június 10-én Széchenyi felhívására negyvenhatán jöttek össze Pesten a Dorottya utcai Vogel-házban, hogy határozzanak egy zártkörű „összegyülekező hely”, azaz „casino” felállításáról, amelyben „eszés és értelmes férfiak a társasági rendek mindenik osztályából” hasznosan tölthetik el az időt: találkozhatnak és (magyar nyelven!) eszmét cserélhetnek egymással. A *Pesti Casinó*ban (végül is ezt a nevet kapta) az alapító az angol klubélet magyar viszonyokhoz igazított mását kívánta látni, egyszerűen a hazai társasági szokások és előítéletek átférelődésének közegét is meg kívánta teremteni. Bár a nyílt politizálást ki akarta rekeszteni (s erre való hivatkozással zárkózott el évekkel később Kossuth Lajos felvételétől), a kormányzat (és a titkosrendőrség) mindig is politikai indíttatású intézményként tekintett a Pesti (később Nemzeti) Casinóra, amely maradandó alkotásnak bizonyult. És nagyhatásúnak is: tíz év leforgása alatt több mint száz kaszinó és társalkodási egyesület létesült Magyarországon és Erdélyben.

E kaszinók sokat tettek a társaséleti elkülönülés fellazulásért (sok helyen ugyanis egyaránt tagjaik közé fogadták a polgárokat és a nemeseket), de a kimondottan főúri, nemesi és polgári kaszinók, valamint olvasóköri létrejöttével teret nyitottak a rendi öntudat alapján formálódó szerveződéseknek is. Ez utóbbi egyébként Pesten is megtörtént, ahol 1831-ben kereskedők és értelmiségiek Mercantil Casinót alakítottak, amelynek azonban (a

tagnévsor szerint) egy főúr, Széchenyi István is részvényese volt. Ugyanott bérelték termeiket, ahol 1830 óta a Pesti Casino is: a Kereskedelmi Csarnok Duna-parti épületében. Az utóbbi a teljes első emeletet elfoglalta: 22 szoba állt a tagok (és vendégeik) rendelkezésére: volt biliárdterem, két olvasóterem és könyvtár, két-három társalgó, ebédlő, közepén bálterem, azután kis különszobák egész sora. A biliárdteremben postaszekrény (vagy inkább polc) fogadta rekeszeibe a tagok postáját, az olvasószobákban a folyóiratok és újságok tucatjait forgathatták (angol, francia és német nyelvűeket is), az ebédlőben pedig az ország egyik legnagyobb szakácsának remekait fogyaszthatták a részvényesek és vendégeik. A nagy bálteremben fényes táncmulatságokat és hangversenyeket rendeztek a nagyközönség számára. Hölgyek csak az alkalmakkor látogathatták a Pesti Casinót, adományaikkal azonban szabadon támogathatták működését.

A fonó

Valósággal a társaséleti központ szerepét töltötték be faluhelyen a fonók. Ezeken az télidőben (általában bérelt helyiségekben) megrendezett, éjszakába nyúló összejöveteleken, néhány idősebb asszony felügyelete alatt a fiatalság vett részt. A fonóban munka és szórakozás különös elegyessége volt jelen: a fiatal lányok guzsallyal felszerelve érkeztek és ténylegesen használták is (vagyis fontak), ugyanakkor bemutatták ének- és történetmondó

tudásukat is. A fiatal férfiak, a legények azonban jobbára csak közönségnek jöttek: meghallgatták a régi és újabb dalokat, balladákat, meséket és (olykor egy-egy lopott csókkal) kifejezték tetszésüket, de azért, ha mód nyílt rá, részt vettek a játékokban és tréfálkozásokban is. Ők szabadon ki- és bejárálhattak a szobába, s odabent is maguk kereshettek helyet maguknak, a lányokat ezzel szemben szigorú ülésrend kötötte, az idősebbek az ajtó közelében, a fiatalabbak pedig beljebb teledpedhettek le, s egész este nem is igen mozdulhattak onnan, társaságban érkeztek és csakis így távozhattak. (Ősszel, pajtákból vagy a szabadban, lobogó tűz mellett a tengerihántás, vagy másnéven: kukoricafosztás kínált hasonló szórakozást.)

VENDÉGVÁRÓ MAGÁNHÁZAKBAN

A nemesi, polgári és főúri otthonok a társasélet legfőbb színterei közé számítottak. Ha a legtöbb helyen nagyobb, ünnepélyesebb összejövetelekre ritkán került is sor, szinte mindennaposak voltak a baráti beszélgetések, az együttvacsorázások, zenélések, felolvasások, sakk-, kártya és dominópartik.

A vendégszeretet

A magyarok (pontosabban: a magyarországiak) vendégszeretete sokszor lenyűgözte a külföldieket. Néhányuk szemében ez archaikus vonásnak tetszett, mindamellett olyan értéknek, amelyet a nyugatibb Európában, a polgári világ kiteljesedésével, már rég elveszítettek, s amelynek hiányáért a társas érintkezés civilizáltabb formái sem kínálnak kárpótlást. Őszinteséget, barátságosságot, személyességet láttak ott, ahol a finnyásabb ízlésű hazaiak elmaradottságot, neveletlenséget és tolakodást. „Az örökös adta-teremtette, a mindig tele borcylinder, a mértékfeletti pipázás igen rossz dohányból, a köpködés, udvariatlanság, szóval mindaz, amiben tulajdonképpen semmi rossz – legkevésbé rossz szándék –, de ami mégis a jobb, azaz a műveltebb körökhöz szokott embert, ha gyöngédségről, illemről fogalma van, a kínzópadra feszíti. Hát még azok az irtózatot férfú-csókolódások!?” – írta visszaemlékezéseiben báró Jósika Miklós a korabeli köznemesség összejöveteleiről, amelyekbe házassága révén beocsátást nyert, beleszokni azonban soha nem volt képes. Mások e társasélet bensőségességét, sőt családiasságát hangsúlyozták, s több évtized múltán is szeretettel hangon számoltak be az egykori kedélyes névnapokól, szüretéről és vendégeskedésekről. A vidéki nemesség köreit az összetartozás érzése tartotta egybe, s ebben a kiterjedt és szerteágazó rokoni kapcsolataiknak ugyanúgy szerepe

volt, mint életkörülményeik és életvitelük azonos vonásainak. A szomszédságban lakók gyakran fölkeresték egymást, a rokonlátogatás hozzátartozott az élet rendjéhez, s az átutazók még akkor is szívesen látott vendégek voltak a kúriákban és kastélyokban, ha a háziak nem tartózkodtak otthon. A távoli ismeretség (vagy az erre való hivatkozás) elegendő volt ahhoz, hogy a kulcsár vagy a gazdaasszony asztalt terítsen és szállást adjon.

Főúri estélyek Pesten

Újdonságnak számított, hogy a főúri családok az 1830-40-es években fényes estélyeket adtak Pesten és Budán. Bár az idős Batthyány grófné vagy a Brunszvik család irodalmi-zenei estjeire évtizedek óta nem csak a rangbeliek kaphattak meghívást, a Pest-Budán ekkoriban nagyobb számban letelepedő arisztokrácia virágzásnak indult társas élete meglehetősen elzárkózó volt. Csak néhányan követték Széchenyi szombati estélyeinek példáját, amelyeken nem érvényesült az oly sokak által kárhozottatott „kaszta-szellem”, azaz a vendégkör nem korlátozódott a főúri születésűekre. A fogadótermek mellett ilyenkor nyitva állt a gróf dolgozószobája is, amelynek „museumi sokoldalúsága” önmagában is mély benyomást kelthetett a vendégek többségében, nem is szólva a társalgásban felvetett komoly témákról és kifejtett véleményekről. Ahogy az általa adott ebédek többsége voltaképpen munkamegbeszélés volt, estélyeit is a hasznosság szempontjainak rendelte alá. A belvárosi Úri utcában Orczy báróéknál zenei élvezetek várták a látogatókat, Csekonics báróéknál pedig játék, tánc és szellemes csevegés. A két város legfényesebb estélyeihez Károlyi György gróf nyitotta meg keddenként termeit. Itt csakúgy, mint Batthyány Lajos gróf szállásán a Hatvani utcai Cziráky-házban az ellenzéki arisztokraták találkoztak, de meghívást kapott néhány „szalonképesebb” közrendű férfiú is, akik szellemükkel fogva emelték a rendezvények fényét, tollukkal pedig e társaság politikai törekvéseit népszerűsítették. A háziasszonyok: a híresen szép és köztudottan nemzeti érzelmű Zichy-nővérek fesztelen és gunyoros társalgásukkal éppúgy divatot teremtettek, mint öltözködésükkel és közéleti szerepléseikkel.

A házi színházak

Számos korabeli naplóban, levélben, újsághírben, valamint a korszakra visszatekintő memoárban olvashatunk főúri műkedvelők előadásairól, polgári, értelmiségi családok otthonában színre vitt darabokról, sőt alkalmi gyermekszínházról is. Házi színház működött (díszletekkel és kellékekkel) többek között Pálffy Ferenc herceg pozsonyi

lakásán, Törökbálinton Majláth gróféknál, a csákvári Eszterházy családnál, Martonvásáron Brunsvik Ferenc grófnál, Pesten báró Wenckheiméknél. Nemezszer előfordult, hogy hetenként kétszer-háromszor is tartottak színi előadásokat Széchenyi Lajos gróf sopronhorpácsi kastélyában, amelyeken a főúri család tagjai együtt szerepeltek a tisztviselőikkel. Pátyon, báró Splényéknél még a személyzet némely tagjára is szerepet osztottak. Volt, ahol németül, általában azonban magyarul játszottak. Előadtak divatos Kotzebue-műveket és népszerű bécsi tündérvjátékokat, angol egyfelvonásost (a házikisasszony fordításában), magyar vígjátékokat (elsősorban Kisfaludy Károly darabjait) és maguk fabrikálta komédiákat is. Külön e célra írt színdarabbal ünnepelték meg gyermekeik és barátaik Karacs Ferenc pesti térképész és hitvese ezüstlakodalmát. A város más házaiban (Fáy Andráséknál a Kalap utcában és Csapó ügyvédnél a Fürdő utcában) pedig (baráti családok lánykaiból és fiaiból verbúválódott) gyermekszínház működött a szülők nagy meglepedésére. Polgári és arisztokratikus körökben egyaránt kedvelt szórakozás volt az élőképek betanulása és bemutatása. Ahogy arról a Honderű című divatlap tudósította olvasóit, Guyon Richárd (a későbbi branyiszközi hős) csúzi házában egy családi ünnepen a többi között a következő élőképekkel szórakoztatták a vendégeket: *Judiith Holofernes fejével, Othello és Desdemona, Lady Rowenna és Rebecca, Száműzött lengyelek Sibériában, valamint Abd-el-Kader* (e franciákkal ekkortájt háborúzó kabil vezért maga a házigazda személyesítette meg).

„A HANGOK HATALMA”

A zene áthatotta a társasélet minden körét. Zene szólt családi körben, társaságban és magányban. Polgári otthonokban, salusi udvarházakban és főúri palotákban. Kávéházakban, vendéglőkben, báltermekben, színházakban. Ünnepeleken és rendezvényeken. Kertekben, parkokban, valamint a nagyobb városok utcáin és terrein is.

„A hanga”

E kifejezést (a hallgatóság előtti zenélésre alkalmazva) Fáy András igyekezett meghonosítani 1831-ben közreadott regényében, *A Bélteki-házban*, amelyben az időről időre feltűnő cigánymuzsikusok mellett a főbb szereplők némelyike is kiváló (amatőr) zenésznek mutatkozik. De nemcsak a regényekben, a valóságban is sokan zenéltek a maguk, vagy szűkebb társaságuk örömeire. Fáy András például virtuóz hegedűjátékos volt, Széchenyi István

(a maga mulatságára) csákányfurulyán játszott, Eötvös József fuvolázott, Toldy Ferenc gitározott, Teleki Emma grófnő szépen énekelt, akárcsak Orczy Eliz bárónő, és szinte minden jólnevelt nemes- vagy polgárkisasszony zongorázott. Több városban (mint például Pozsonyban, Kőszegen és Pesten) polgári „hangászegyesületek” működtek, a kolozsvári konzervatórium zenekarában pedig együtt zenéltek polgárok és arisztokraták. A pesti Casinóban (gróf Festetich Leó ösztönzésére) hangversenyidényben minden vasárnap délben „hangászati mulatságokat” tartottak. Ezeken a kamarazenei koncerteken rendszerint hivatásos zenészek léptek fel, a '30-as években gyakran szerepelt például a német színház első hegedűsének, Táborszky Jánosnak kvartettje. Festetich gróf saját házában is rendezett zenei délelőtti koncerteket, de legáltalában ilyen nevezetesek voltak a Honderű szerkesztőjének, Petrichevich Horváth Lázárnak matinéi is, amelyeken sorra felléptek a fővárosban vendégszereplő külföldi hírességek. Heti rendszerességgel követték egymást a pesti Hangász Egyesület szereplései, és gyakran rendeztek hangversenyeket a német és magyar színházban, valamint a Redout nagy- és kistermében is. Egy pesti selyemkereskedő, Hirsch úr, a boltossegédek számára vasár- és ünnepnapokon zenetanulmányozási egyesületet szervezett, amelyből később – több diák csatlakozásával – valódi zenekar alakult. Pápán a borbélysegédek a helyi porcelángyár fiatal cseh munkásaival szövetségbe „hatalmas zenebandába” tömörültek. A gyorsan népszerűsége jutott együttes főként a házi mulatságokon és ünnepségeken emelte a hangulatot, de hetente kétszer sajátos térzenét is adott: ilyenkor utcáról utcára járva közkedvelt dallamokkal vidították fel a városlakókat.

„Irtóztató riadás tölté el a színházat”

A számos világhíres vendégművész között minden bizonnyal Liszt Ferenc aratta a legnagyobb sikert Pesten. Első koncertjeire 1839. december 27-én és 29-én került sor. A közönséget már azzal megnyerte magának, hogy magyar nyelvű belépőjegyeket nyomtatott és magyar ruhában lépett föl (meggyszín dolmányt, arany zsinórzatú kék nadrágot és sarkantyús kordováncsizmát viselt), játéka pedig mindenkit meghódított. De a tomboló lelkesedést a ráadás váltotta ki: „...újra és újra meg újra kitapsolatott – jegyezze fel egy szemtanú – , s mozdulatai nem mutatának már többé köszönő hálát, hanem bizonyos törődési odaengedést; jó ideig mellére nyomott kezekkel mintegy leborulva hajlott az őrzőgöngyözött közönség elébe. S egyszerre fölegyenesedvén, élénken, s majdnem szökve ült a zongora mellé, s két három lelket rázó hangnyomat

után a Rákóczi indulója emelkedék föl ujjai alól. És új riadás, de irtóztató riadás tölté el a színházat. Azt leheté várni, hogy az egész színház halomra török a végtelen tombolástól. Félben kelle hagyania, s megint fölkele a zongorától, s hajlongással viszonzá háláját. Lecsendesedvén a zaj, tovább játszá a Rákóczi-indulót s mindvégig oly csend uralkodék, hogy egyetlen egy szusszanást sem leheté hallani – mintha mindenik lélekzetét visszatartaná, s kövé meredt volna.”

A cigányzene

Vidéken általában a cigányok muzsikája jelentette a legfőbb zenei élményt – ők játszottak lakodalmakban, táncvigalmakban, nemesi kúriákban és falusi kocsmákban. De városi és fürdőhelyi parkokban köztereken, vendéglőkben és éjszakai szerezadokon is gyakran zengtek hegedűk és cimbalmaik. Még legjobb együtteseikben is ritkaság volt a képzett, kottaismerő zenész (bár akadt köztük olyan, aki Bécsben egyenesen Johann Straussnál tanult), de hallás után pontosan és kifejezésteljesen játszották el a bonyolultabb darabokat is. A nép dalait éppoly ihletetten adták elő, mint a divatos népies műdalokat, amelyek egyre inkább teret követeltek maguknak a szalonokban és koncerttermekben. Sokak szerint azonban e művek (régiek és újak) igazi szépsége csak a cigánymuzikusok előadásában mutatkozott meg a maga teljességében. Hozzáértők szerint korábban is, ekkor is fontos szerepük volt a magyar zenei örökség fenntartásában, mások azt hangsúlyozták, hogy ők fejezik ki a leghívőbbben a magyar lélek változékonyságát, derűs és borongó, elmélázó és szilaj hangulatait. Megint mások úgy tartották, hogy a cigányok előadásmódjának legfőbb értéke a természetes hangzás, amely a „modern” előadóművészetből már hiányzik. A cigányzene mindenkire szól – szögezték le –: fiatalokhoz és öregekhez, előkelő és egyszerű emberekhez egyaránt. Nemegye példa volt rá, hogy úriemberek és cigányok alkalmilag együtt játszottak (így zenélt az ifjú Vahot Imre az eperjesi Zöldfa fogadó bandájával), és az is előfordult, hogy neves zenészek és zeneköltők cigánymuzikusokkal léptek fel. Így mutatta be a pesti közönségnek Rózsavölgyi Márk az ország legjobbnak tartott cigányzenészeit: a Patikáros fivérek: Károlyt, Imrét és Jánost; Egressy Béni pedig Nemzeti Zenetársaságot hozott létre, amely Párizsba is eljutott.

A SZABADBAN

Míg a falusiak életük nagy részét szabadban töltöttek el, a városiakok számára a természeti környezet a

mindennapok megszokott egymásutánjából való szabadulás, a felüdülés lehetőségét kínálta. Az úriemberek számára a vadászat révén a természet egyszerre volt az önkipróbálás és a régi feudális kiváltságok gyakorlásának terepe; a különféle modern testedzések, sportok és versenyek pedig sokak számára tették átélhetővé az embernek a természeti adottságok (egyszersmind önmaga) feletti uralmaért folytatott küzdelmeit.

A zöldben

A kiránduló idő általában május első napjával köszöntött be, ekkortól benépesedtek a parkok, kertek sétányai, a közeli erdőkbe, domboldalakra, vendégház majorságokba kocsikon és gyalogosan igyekeztek a szabadba vágyók. Katonazenészek és cigány muzikusok dallamai szálltak az árnyas fák alatt, a zöld vendéglők és a „cukros épületecskék” asztalainál vidám társaságok ebédeltek, uzsonnáztak vagy vacsoráztak, s a sötétedés beköszöntével néhol, mint Pesten a Városligetben, tüzijáték kápráztatta el a közönséget. Budán, a Horváth-kertben, a német és magyar színház társulatainak vendégzerepléseivel 1840 óta „nyári színház” működött mindenki meglegedésére, de telt házat vonzottak a rendszeresen megrendezett „öklözések, birkózások és verekedések” is. A Mária-napi lipótmezei búcsúban, szeptember 8-án (ha csak az időjárás engedte) tarka, festői néptömeg hullámozott, laci-konyhák füstöltek, ringlispilek forogtak, bámszokdók tolongtak a mutatványosok és bábjátékosok bódéinál, mások ügyességüket próbálgatták a céllövő sátoroknál, a gyermekek csoportokba verődve csodálták a mézeskalácsosok remekeit, környékbeli falusiak, katonák, mesterlegények, cselédlányok és varrónők, diákok és kalandra éhes fiatal uraságok táncoltak jobb-rosszabb zenekarok vagy kintornások valcereire és polkáira. A 40-es években a magyarosítási láz elérte a főváros környéki kirándulóhelyeket is: Döbrentei Gábor és Császár Ferenc mintegy hatvan fiatal tisztviselő társaságában a disznófői forrás fölötti „Willkomen” feliratot „Üdvözlégly”-re cserélte ki, majd a budai hegyvidék különböző részeinek német elnevezéseit (közgyűlési határozattal) ünnepélyes „dülőkeresztelón” 56 magyar névvel váltotta fel. Ettől kezdve a fővárosiak Csillebércre és nem Kukukbergre jártak, a Tündérhegyen, nem pedig am Himmel gyönyörködtek a kilátásban, s a messze földön híres vörösbort már nem adlerberginek, hanem sashegyinek nevezték.

Szüreti multságok

Októberben szerte az országban zeneszó, puskaropogás vagy a tarackgyűk durrogtatása mellett kezdődtek meg a

szürettek. Egyszerre vidám és ünnepélyes menetek kísérték a termést a szőlőből a gazda házába. A falu plébánosa sok helyen megáldotta a fakádakba helyezett szőlőt, majd muzsikaszó mellett, ritmusra kezdődött el a taposás. Bár ezt a műveletet általában gondos higiéniai előkészületek előzték meg, a módszer (vagyis hogy emberi lábak sajtolják ki a szőlő levét) erős visszatetszést szült a külföldiekben, még a magyarok olyan nagy barátjában is, mint John Paget. A birtokos nemesség életében a szüret kiemelkedő társaséleti alkalom volt, egész napos (sőt olykor több napra is elnyúló) kedélyes együttlét, amelyen családostól jelentek meg a vendégek. Vörösmarty *Fóti dala* nyomán országos híreük lettek Fáy András fóti szüretei, amelyeken az irodalom kitűnőségei mellett az ellenzéki politika olyan vezéralakjai is részt vettek mint Kossuth Lajos vagy Deák Ferenc. Egyébként itt is éppúgy követték egymást az események, mint bármely más szőlőbirtokon az országban. A délelőtt a gyülekezéssel, sétálgatással, játékkal (például labdázással) telt, a hosszan tartó ebédhez rendszeren cigányzene szólt, a tiszteletre leginkább érdemes vendégek az asztalfőn kaptak helyet, s a délutáni poharazások során nekik szólt a köszöntők többsége is. Szürkületkor azután röppentyűk fényénél megkezdődött az ifjabbak táncmulatsága is, később pásztortűzet gyűjtottak, amelynek melegénél éjszakába nyúló csendes beszélgetésbe merültek a férfiak.

„Hol nincs versenyzés, nincs küzdőhelye bátor erőnek”

Kisfaludy Károly fenti epigrammája, amelyet az 1830-as évi Sándor-díjra, egy ezüstserlegre véstek fel, voltaképpen a lóversenyzést szélesebb körben meghonosító Széchenyi István álláspontját fogalmazta meg. A lóversenyzés nemzetgazdasági ügyként tűnt fel a gróf érvelésében: a lótenyésztés fellendülését várta tőle, messzebb menően pedig azt, hogy „a magyar ló elborítsa a világ lóvásárait, mindenütt megérdemelt elsőséget nyerve”. Ugyanakkor olyan évente ismétlődő társaséleti eseménysorozatként képzelte el a versenyeket, amelyek ismerkedésre, eszmecserére, egyetértésre és együttműködésre teremtenek alkalmakat. Az elsőt 1827-ben, a Medárd-napi vásár időpontjához igazodva rendezte meg az általa életre hívott Pesti Lóversenyző Társaság. A város határában, az üllői síkságon kialakított, fasorokkal övezett versenytérre már a legelső futtatásra is sokezeres tömeg látogatott el. A közel két és fél kilométeres, fellobogózott ellipszis alakú pálya belsejében felépített fatrübün páholyaiban és karzatain, valamint az állóhelyeken évről évre egyre többen kísérték figyelemmel a zöld gyepen történeteket. Az ország

minden tájáról és külföldről is érkeztek érdeklődők, úgyhogy a versenyek idején Pest összes szállodája és fogadója sem nyújtott elegendő szálláshelyet. A szervezők idővel megfogadták egy bécsi újságíró kritikáját, amely a „lelkes hazafisággal és önzetlen buzgalommal létrehozott lóverseny-vállalkozásból” hiányolta a szórakoztató (szó szerint: népnünnepély) jelleget, s igyekeztek újabb és újabb látványosságokkal szolgálni. „A lóversenyen a legnagyobb érdeklődést a neudorfi úgynevezett Eilbauerok [vagyis a nyergesújfalu gyorsparaszatok] keltették fehérzöld-piros szalagokkal díszített négyfogatújaikkal, amelyek közül a piros fejhosszal nyert” – tudósította például olvasóit 1845 júniusában a *Der Ungar*, máskor pedig arról adtak hírt, hogy a versenynapok estéin bálók és színelőadások várták Pesten a közönséget.

Hagyományos testedzések és sportok

Egy előkelőbb nemesúr neveltetéséhez (hiszen háború esetén felkelőként hadba kellett vonulnia) éppúgy hozzatartozott a lovaglásban, a vívásban való kiképzés, mint a lőfegyverrel való bánni tudás. Mindezekre azonban a kevésbé előkelőeknek, sőt a polgároknak is szükségük lehetett, már csak a lóháton való közlekedés, illetve a párbajozás elvi elkerülhetlensége miatt is. Sokan arra kényszerültek, hogy felnőtt korban kezdjék meg e fontos „tudományok” elsajátítását. Pesten, Budán, Kolozsváron és Pozsonyban ezt vívóiskolákban, lovardákban is megtehették, a lövészetet pedig, amely kifejezetten polgári sportnak számított, a legtöbb városban szervezett kerekék között gyakorolhatták. A polgári lövészegyleteket gyakran nemesek, sőt arisztokraták is látogatták, sőt nemegyszer részt vettek a hetente rendezett versenyeken is, amelyek olykor ünnepélyes jelleget öltöttek. Közkedvelt társasági alkalmak voltak a lövészbálók és lövészetélyek, valamint a nagyobb közönség részvételével vendéglők vagy szállodák udvarán rendezett céllövő versenyek és bemutatók.

Új lehetőségek

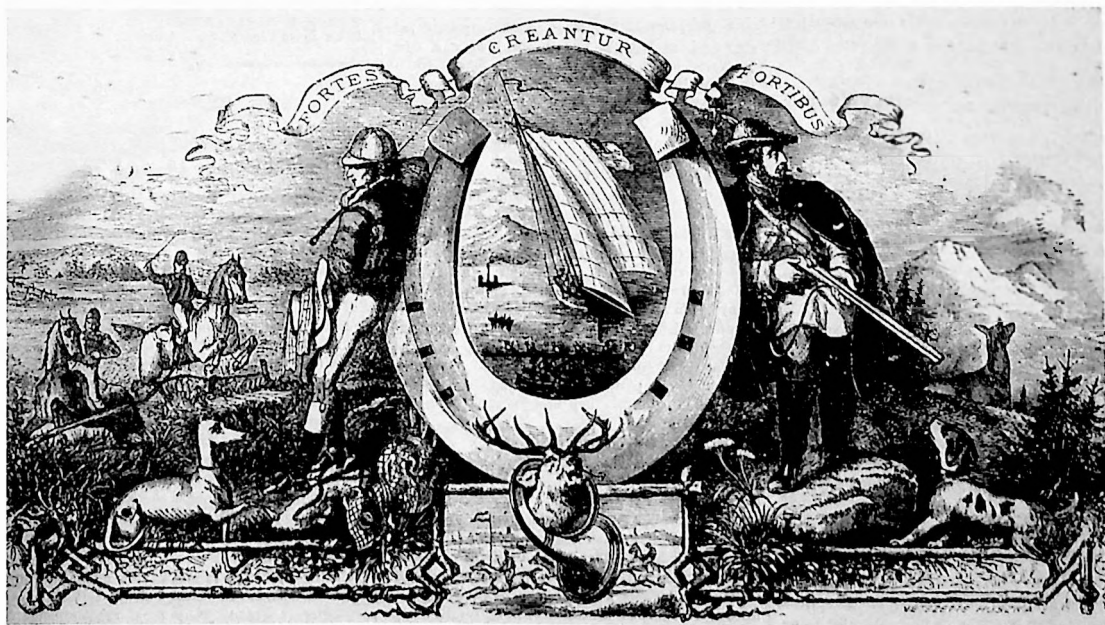
Az 1820-as évek végétől mind több hívet szerzett az úszás és evezés is, az előbbit Wesselényi, az utóbbit – angol példa nyomán – Széchenyi népszerűsítette a legnagyobb hatással, aki Pesten evezősegyesületet, „Csonakdát” alapított. Wesselényi pedig többször is nagy távokat úszott a Balatonban: valóságos úszóbemutatókat tartott. Ekkor már egyébként évek óta működtek különféle úszóiskolák: Pesten először csak a katonaság, később polgári vállalkozók kezelésében is, időközben pedig Kolozsváron is megnyitottak egy hasonló intézményt. A

császári lobogó alatt működő pesti katonai úszóiskolában (a Feldunasoron), amely a huszas és harmincas évek fordulóján egyedüli volt a maga nemében, a növendékek vízbe lógatott póznákon és kötélkeken tanulták a szükséges mozdulatokat. „Szabad úszóvá” csak az lehetett – amint azt egy tábornok fiának visszaemlékezéseiben olvashatjuk –, akiben volt elég merészség, egy emeletnyi magasságban elhelyezett emelvényről a Dunába ugrani. Ezután még sokat kellett edzeni ahhoz, hogy valaki résztvehessen az úszókirándulásokon, „mikor az erre jelenzők több úszómestertől és egynéhány ladiktól kísérve a Margitszigettől messze, le egész Promontorig (azaz Budafokig) is úsztak”, vagy pedig „nagypróbás” lehessen, azaz képes legyen Pestről átúszni Budára. Később a polgári úszóiskolák is rendeztek efféle kirándulásokat és kiúzásokat, és az úzás „elméleti” elsajátítása előtt is megnyílt az út: 1841-ben Csillag Károly pesti úszómester közreadta az első magyar úszószakkönyvet.

„Magasabb célú vadászatok”

A '20-as, '30-as évek leghíresebb vadászatait Erdély egyik legnevezetesebb sportembere, Wesselényi Miklós báró rendezte zsigóbi birtokán. Ezeken a több napos hajtóvadászatokon erdélyi és magyarországi nemesúrak vettek részt – voltak évek, hogy számuk a félszázat is meghaladta. A nagy kiterjedésű (27 ezer holdas) zsigóbi erdőségek bővelkedtek vadakban, s bár a házigazda (az állomány

védelmében) szigorú szabályokat írt elő, az évente négyöt alkalommal megtartott vadászatokon tucatjával ejtették el az apró és nagyobb vadakat. Az események kora reggel kezdődtek, s szürkülettel végződtek, úgyhogy a vendégsereg hat óraker már kifogástalan külsővel jelenhetett meg a fényűző vacsoraszalnánál. Az este egy-két óras cigányzenés pipázás után a fényesen kivilágított lovárdában folytatódott, ahol felvonultak a híres zsigóbi ménes legszebb lovai és előfordult, hogy a házigazda és barátja Kendeffy Ádám gróf „lovagias jelenetet” mutatott be (vagyis lóháton, sisakon, kardosan megvívta egymással), majd a vendégek a pipázóterembe visszatérve éjfélig társalogtak, vitatkoztak gazdaságról, politikáról. „Wesselényi csak ürügyül használta fel vadászatait – írta később az egykori vadásztárs és barát, Újfalvi Sándor –. Ó! Sokkal magasabb célból gyűjté Zsigóra vendégeit, mint hogy velök néhány özét s nyulát ellődöztesse. Ezt ő maga is kényelmesebben s költség nélkül tehetné volna. De hogy az elszórt s parlagban heverő nemzeti erőket egybegyűjtse: az elpuhult, kéjelő arisztokratákat a vadászat varázsgyönyöréi által Zsigóra édesgetvén, itt észrevétlen szoktassák meg a kényes testet a jól befűtött szoba s puha pamlag helyett a gyaloglás s viharok kitűrésére; néha-néha még bösz vadkannal is szembenézni s azzal meg is vívni. Így a bátorság, lelki éberség s vidámság ott is, hol eddig hiányzott, természeté vált.”

A FÜREDI NEMZETI SZÍNHÁZ MEGNYITÁSA 1831-BEN

A napjainkban Balatonfüredre látogató turisták tóparti sétájuk során az egykori fürdőtelep 2006-ban megújult utcáiban, épületeiben gyönyörködve megállapíthatják, hogy a város gondját viseli e felbecsülhetetlen értékű kulturális örökségnek, mellyel kevés dunántúli kisváros büszkélkedhet. A lépten-nyomon felbukkanó emléktáblák segítségével viszonylag rövid idő alatt kirajzolódik a látogató előtt a fürdőtelep történetének fő vonulata.

Az épített környezet arról „beszél”, hogy a savanyúvíz gyógyhatására épülő gyógyfürdőhely a XVIII. század utolsó harmadában nyerte el kisvárosias alakját, melyet a reformkorban, majd a kiegyezés korában tovább fejlesztettek, s így a fürdő európai színvonalú vendéglátást és gyógyítást tett lehetővé. Ezzel ellentétben állt akkoriban a hegyoldalon megbúvó mintegy 1400 lelkes Füred falu, amely földszintes, nádtetős házaival, a református templom fehérló tornyával jelezte, hogy külön életet él.¹

Amikor a polihisztor Bél Mátyás (1684–1749) a XVIII. század elején megfordult Füreden, teljesen nomád körülményeket talált. A nyári hónapokban a gyógyulni vágyó sokaság még sátrakban lakott.² A század végi utazók egészen mást tapasztaltak. A tihanyi bencés apátság, majd annak felozlatásától, 1786-tól a Vallásalap és a magánosok építkezései nyomán „kisdud” várost találtak a gyógyulni vagy szórakozni vágyó polgárok és nemesek, a gyógyvizet fogyasztó, seborvost felkereső parasztkok.

A reformkori sajtó az 1834. évi nyári tűzvész után újjáépített és korszerűsített fürdőtelepet még inkább városias jelenségnek tartotta, amely nemcsak a hazai elitet vonzotta, hanem a gyógyulni vágyó külföldieket is. Vendéglők, színház, kávéház, posta, meleg- és hidegfürdők,

vízvezeték, orvosi rendelő, könyvtár, fagylalda, számos bolt, bordélyház és „Vénus lányai” telt angolpark, valamint a hajó- és csónakkikötő, a vizet 1846-tól szelő Kisfaludy gőzös együttesen jelezte, hogy Füred Magyarországon az elsőrendű gyógyfürdők közé tartozik, s méltán lehet büszke a nádortól származó „hon disze” vagy pontosabban: „a magyar királyság disze” (Ornamentum Regni Hungariae) elnevezésére.³

A nyári szezonban a fürdőt felkereső másfél-kétezer állandó fürdővendég nemcsak gyógyulni, hanem szórakozni jött Füredre. A reformkor derekán már az utóbbi igény került fölénybe: jó idő esetén a vendégek szivesebben használták a balatoni fürdőt, mint a gyógyfürdőházakat, ami már a polgári fürdőélet kezdeteit jelentette.⁴

A fürdő mellett a színház a reformkor legdemokratikusabb intézményének számított, hiszen grófok és köznemesek, honoráciorok (nem nemesi származású értelmiségiek) és parasztkok, nők és férfiak, öregek és fiatalok, katolikusok, protestánsok és izraeliták egyaránt látogathatták, ha a belépőjegyet megvásárolták. A liberálisok várakozásának azonban nem mindenben feleltek meg a vendégek: a különböző társadalmi osztályokra inkább az elkülönülés, a távolságtartás, mintsem az „öszveolvadás”, a rangban alattalévőhöz való közeledés volt a jellemző.

A társadalmi hierarchiát a színház belső tere, ülésrendje csak nagy vonalakban tükrözte, hiszen a közsínházban páholy híján a nézők egy része a színpaddal szembeni földszinti nézőtéren, másik része a karzaton foglalt helyet,

3./ A korabeli fürdőismertető irodalomból a fontosabbak: OLÁH János: *Balaton mellyéki tudósítások barátságos Levelekben.* = *Tudományos Gyűjtemény 1834.* III. 51–96., a füredi rész: 65–67., MISKOLCZY Károly: *Balaton-Füred mint savanyú víz.* Veszprém, 1837., HORVÁTH Bálint. *A füredi-savanyúvíz 's a Balaton' környéke.* Kézírónyvul a' savanyúvízi, 's balatongőzösi minden karu, 's rendü tisztés vendégeknek. *Magyar-Óvárótt,* 1848. *A reformkori fürdő társadalomtörténetéről HUDI József: A balatoni fürdőkultúra a reformkorban.* In: *Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiából 1988.* Szerk.: Bilkei Irén. Zalaegerszeg, 1989. 109–135., a színműszetről külön fejezetet olvasható Zákonyi monográfiájában: ZÁKONYI Ferenc: *Balatonfüred. Adalékok Balatonfüred történetéhez a kezdetektől 1945-ig.* Veszprém, 1988. 664–715., rövid áttekintést ad a legújabb feldolgozás: LICHTNECKERT András: *Balatonfüred és Balatonardás története.* Szerk.: Lichtneckert András. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai, 14.) Veszprém, 1999. 734–735., Deákról és a köznemeségről újabbban KATONA Csaba: *Deák Ferenc és Balatonfüred.* (Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai, 14.) Balatonfüred, 2004.

4./ A magyarországi fürdőkultúra XVIII–XIX. századi előzményeire is kitérő fontos összefoglalás KÓSA László: *Fürdőélet a Monarchiában.* Bp., 1999. *A füredi fürdőéletről* bővebben, több fejezetben: ZÁKONYI 1988. *A fürdőtörténet bencés szemmel:* SÖRÖS Pongrácz: *A tihanyi apátság története. Második korszak: Tihany mint fiókapátság 1701-től napjainkig.* (A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története, XI.) Budapest, 1911., újabbban SÓLYMOS Szilveszter OSB: *Balatonfüred-fürdő bencés kézben 1743–1949 között.* Tihany, 2003.

1./ 1849-ben Füred lakossága a fürdőhellyel együtt 1383 lélek; akik közül 1050 református, 224 római katolikus, 99 izraelita, 10 evangélikus volt. Nemzetiségét tekintve mind magyarnak számított. A katolikus kápolna a fürdőtelepen, a református templom a faluban épült. – Kimutatása Zala megye újonnan rendezett 6 járásainak, ezekbeni városok, helységek' és pusztaéknak, a' népesség, ezek nemei, vallása 's nemzetisége kiitételével; ugy az új tisztviselők névsorával. é. n. (1849). *Veszprém Megyei Levéltár (VeML) XIII. 4. r. A Karácson család levéltára.* Nr. IX.

2./ BÉL Mátyás: *Veszprém vármegye leírása.* Fordította: Takáts Endre, szerk., a képanyagot válogatta és a mutatót összeállította: Kredics László. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai, 6.) Veszprém, 1989. 206–207.

míg a nagyobb színházakban a páholyból az arisztokraták, a fölszínről a köznemesek és módos városi polgárok, a karzatról a nép fiai, illetve az ifjúság nézte az előadásokat. Mivel a korabeli források és tudósítások a politikaformáló nemesség optikáján át láttatták a színházi életet is, ezért parasztokról egyetlen sort sem olvashatunk. Pedig kétségtelen, hogy jelen voltak: a színházban csakúgy, mint a kútnál, a borvornál – talán egyedül a balatoni fürdőtől (az ún. hideg fürdőtől) tartották távol magukat.⁵

Az iskolai színjátszás és nemesi műkedvelés hagyományaira épülő, a német színészetet mintának tekintő magyar színházkultúra kialakulásában – erős nemzeti polgárság híján – kezdettől fogva a nemességé volt a vezető szerep, csakúgy, mint a polgári átalakulás folyamatának irányításában.⁶ Nem lehet véletlen, hogy a füredi nemzeti színház társadalmi bázisát is a köznemesség alkotta, s az sem, hogy a mozgalom élén éppen egy zalai köznemes, a táblabíró típusának tökéletes megtestesítője állt. Kisfaludy Sándor (1772–1844) sümegi köznemesnek, Zala és több más megyék táblabírájának köszönhető, hogy 1830-ban mozgalom indult a füredi színház építésére, melynek sikerét mutatta, hogy a következő év nyarán az ivóköztől északra ott magasodott a 400 személyes teátrum.

A füredi állandó színház történetének kezdeti szakasza két részre osztható: az állandó Dunántúli Színjátszó Társaság megalakítására és a színház megépítésére. Vas Vármegye 1828. októberi közgyűlésén mondták ki, hogy Komlóssy Ferenc és Tóth István igazgatása alatt megalakult a Dunántúli Színjátszó Társaság, majd az 1831. május 25-én Kiscellben megtartott egyeztető értekezleten Győr, Sopron, Vas, Veszprém és Zala megye küldöttei elfogadták a társaság alapszabályait, Füredet jelölték ki székhelyéül, és a nyári idényre 1220 ezüstforint segélyt szavaztak meg a társulatnak. Ugyanekkor megválasztották a társulat vezetőségét: főigazgatója Kisfaludy Sándor, igazgatója Komlóssy Ferenc lett.⁷

A színházépítés körülményei

Zala megye hivatalosan 1830. augusztus 9-én és a következő napokban folytatva tartott közgyűlésén fogadta el a füredi magyar nyelvű színház felállításának tervét és

rendelte el a gyűjtést.⁸ A tervezést és kivitelezést Fülöp József füredi és veszprémi postamester, mérnök irányította.⁹ Így a pénzügyekért részben Kisfaludy, részben Fülöp felelt, ami a későbbi elszámolásnál némi bonyodalmat okozott. Tudjuk azt is, hogy szakmai tanácsokat Komlóssy Ferenc színigazgató adott, s a megnyitás előtt ő készítette el a színpadi installációt is.

Kisfaludy Sándor az augusztusi közgyűlést követően hatalmas szervezőmunkát végzett, amíg tervét megvalósította: meggyőzte a törvényhatóságokat és megnyerte az egyes birtokosokat, hogy vállalják a hazafias áldozatot. Sikerét részben országos ismertségének és megbecsültségének köszönhette.

A telket a tihanyi apátság jelképes összegű bérleti díj (évi 4 pengőforint) mellett engedte át Zala megyének, emellett faanyagot és jobbágyi robotot is biztosított az építkezéshez. Kisfaludy e fontos döntésnél körültekintően járt el, s a pannonhalmi főpap engedélyét is megszerezte. A másik füredi földbirtokos, a veszprémi káptalan 500 váltóforinttal és építőanyaggal is segítette a terv megvalósítását.¹⁰ Arács birtokosai, gróf Eszterházy Károly, József és Mihály összesen 300 váltóforinttal járultak a színházépítéshez.¹¹

A zalai adakozást meghatározta, hogy a megye korábban már gyűjtést indított a pesti Nemzeti Színház, továbbá egy Zalaegerszegen tervezett (de meg nem valósult) állandó színház javára.¹² (A későbbiekben a Nagykanizsán létesítendő színház ismételen megosztotta a pártfogókat és csökkentette az adakozókedvet.) Így Zala megyében a gyűjtés akadozva folyt, s messze elmaradt a várakozásoktól. A szomszédos megyékben azonban szép eredményt hozott.

Kisfaludy 1831 tavaszán sorra írt a megyéknek, testületeknek és magánszemélyeknek, megindult a gyűjtési akció, mellyel párhuzamosan folyt a színházépítés. Vas megyét március 15-én, Veszprémet március 17-én kelt levelében kereste meg.¹³

Vas vármegye sajátos megoldást választott: adó módjára kivetette és beszedte a támogatást. A királyi honorárium minden egyes forintja után két garast szedtek, így

5./ *Hu társadalomtörténeti megközelítést alkalmazunk, s a paraszti színvonalon élő kisbirtokos nemeseket (kisnemeseket) is a parasztok közé számítjuk, akkor persze már ez sem igaz, hiszen a kisnemesek használhatták a faszervezetű balatoni fürdőt.*

6./ KERÉNYI Ferenc: *A régi magyar színpadon 1790–1849.* Bp., 1981. 24.

7./ ZÁKONYI 1988. 666–667., az idézet Kisfaludy nyitóbeszédéből: *uo.* 678.

8./ FÁRA József: *A balatonfüredi színház megalapítása és működésének első évtizedei.* Zalaegerszeg, 1925. 9.

9./ *Életrajzát a balatoni lexikon sem ismeri. Balatoni kis lexikon. Irta: Mindentudó. Kiadta: Sügi Ernő Miklós. A Balatoni Könyv és a Balatoni címűár melléklete.* Bp., 1940.

10./ FÁRA 1925. 10., *A vándorszínházzal és a Nemzeti Színházzal.* Válogatta, a szöveget gondozta és a jegyzeteket írta: Kerényi Ferenc. Bp., 1987. 137–153.

11./ FÁRA 1925. 10.

12./ FÁRA 1925. 10–11.

13./ *Vásról* ZÁKONYI 1988. 674.

1000 forint folyt be, melyet aztán adományként juttattak el Füredre.¹⁴ Az önkéntes adakozások és a szervezett akció eredményeként Vas vármegyében összességében 2194 forint 30 krajcár gyűlt össze a füredi színház javára.¹⁵

Veszprém megye ezzel szemben tényleges gyűjtést folytatott, melyet nyomon tudunk kísérni. Kisfaludy Rohonczy János alispánhoz címzett levelét¹⁶ és mellé csatolt felhívását az 1831. április 18-án megtartott Veszprém megyei közgyűlésen olvasták fel.¹⁷ Már a gyűlésen megkezdődött a gyűjtés a füredi színház javára, mely végül szép eredménnyel zárult: készpénzben 640 ezüstart forint 30 krajcár folyt be, melynek túlnyomó részét Kisfaludyhoz továbbították, aki célirányosan felhasználta az összegeket. Ez azt jelentette, hogy a felhasznált építési költségeknek több, mint 14 %-át a Veszprém megyeiek állták. Az adakozók listáját szemügyre véve, megállapítható, hogy a támogatók túlnyomó többsége a birtokos köznemesek, nemesi értelmiségiek közül került ki. Közülük sokan valamely vármegyei és táblabírói tisztséget viseltek, s más társadalmi kezdeményezésben is élen jártak. Az eset nem egyedi, így volt más vármegyében is: a füredi nyomtatott fürdőnévsorok is azt tanúsítják, hogy a fürdőközönség zömét a köznemesi elit adta.

Bács vármegyében is sikeres volt a gyűjtési akció. A megye lakosságának a vasihoz hasonló nagyságú adományát Kisfaludy 1834-ben vette át. Bácsban Ödry József alispán irányította a gyűjtést, melyhez Markos Pál táblabíró is segítségét nyújtott.¹⁸

Fejér, Győr, Tolna megyében a vármegyei közgyűlési jegyzőkönyvek tanúsága szerint nem folyt testületileg szervezett gyűjtés: a magánosok személyes (rokonai, baráti) kapcsolatok révén adakoztak, s juttatták el adományukat Kisfaludynak. Kisfaludy, aki rendszeresen megfordult a fürdőn, rengeteg vendéget ismert, így gyűjtési akciója eleve sikerre volt ítélve.

A rendelkezésre álló adatokból jelenleg úgy tűnik, hogy a dunántúli megyékben a főrangú és közrendű nemesség állt a füredi színház ügyé mellé. Azok a megyék,

amelyek testületileg szervezték a gyűjtést, külön „színházi pénztárat” hoztak létre az adományok kezelésére, s egy-egy számadásra kötelezett tisztségviselőt bíztak meg a pénztárnoki teendők ellátására. A gyűjtött pénzt hivatalos úton, nyugtak kíséretében juttatták el Füredre. Az összegek a kivitelezést irányító Fülöp Józsefnél kötöttek ki. További vizsgálandó kérdés, hogy vajon a fürdőt rendszeresen látogató polgárságot,¹⁹ továbbá a (fővárosi és vidéki) zsidó vállalkozókat, kereskedőket mennyire sikerült mozgósítani?

A német-magyar városi polgárság, mely a helyben játszó német és magyar szintársulatokat egyaránt segítette, illetve a pesti Nemzeti Színház ügyét is támogatta, úgy tűnik, kevésbé volt érdekelt a füredi teátrum segítésében. Balogh István naplója a bizonyíték, hogy a vidéki zsidóság is érdeklődött a magyar színpadi előadások iránt.²⁰ Joggal feltételezhető, hogy kisebb mértékben a városi polgárság és a zsidóság is támogatta a füredi színházat.

A gyűjtés részleteit kevésbé ismerjük, de a végeredmény ismeretes: a szervezett gyűjtés eredményeként összességében 12.954 váltóforint 1 krajcár gyűlt össze, melyből ténylegesen 11.205 váltóforint 23 krajcárt fordítottak az építésre.²¹ A maradékot Kisfaludy javaslatára kiegészítették, feltökésítették, kamatait az épület fenntartására és szükséges javításokra, karbantartásokra fordították. A tőkesumját Kisfaludy, majd örökösei kölcsönözték a vármegyétől, mely után évi kamatot fizettek. A kölcsönhöz jutással némi anyagi kárpótlást nyert sok fáradozásért, áldozatos munkájáért cserébe, ugyanakkor alapot is szolgáltatott a későbbi „nemtelen támadásokra”.

A színház felavatása

A gyorsan felhúzott, egyelőre oszlopok nélküli, klasszicista épületben 1831. július 3-án, vasárnap a Magyar hölgy c. vígjátékkal avatták fel a mintegy 400 férőhelyes, „gyönyörködtetve mulattató, mulattatva tanító, az embert az ő természetes alapjában” bemutató teátrumot.²²

14./ Kisfaludy Sándor hátrahagyott munkái. Bevezetővel, jegyzetekkel ellátta és kiadta: Gálos Rezső. (A Kisfaludy Irodalmi Kör könyvei, 1.) Győr, 1931. 391., KATONA Csaba: Vas vármegyei fürdővendégek Balatonfüreden, 1840–1918. In: Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények 2000. 4. sz. 51.

15./ KÖHEGYI Mihály: Adatok a Kisfaludy Sándor alapította balatonfüredi színház történetéhez. = A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 9 (1970) 97.

16./ Zákonyi Ferenc tévesen Rohonczy Józsefet írt. Vö. ZÁKONYI 1988. 674.

17./ VeML IV. 1. a. Veszprém Vármegye nemesi köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvei, 1269/1831 (IV. 18.) közgy. sz.

18./ KATONA Csaba: A balatonfüredi színház létrejöttének Bács megyei vonatkozásai. = Bácsország 2002. X–XII. sz. 40–42.

19./ Rendi jogi értelemben azok (a gazdák, iparosok, kereskedők) számítottak polgárnak, akik városi polgárjogot nyertek. A zsidóknak 1848 előtt csak lakhatási joga volt az adott településen.

20./ BALOGH István naplója. Sajtó alá rendezte: Barna János. Makó, 1928. 17. 3–7. (A továbbiakban: BALOGH 1928.)

21./ BATORFI Lajos (szerk.): Adatok Zala megye történetéhez. IV. 1. füzet, Zalaegerszeg, 1877. 37–38.

22./ ZÁKONYI 1988. 676–677. Az 1960-ban elkészült színház történeti összefoglalás újabb kiadása tévesen írja, hogy a színház Kisfaludy Sándor „színművével, a Magyar hölgyvel nyílt meg 1831. július 3-án.” Vö. HONT Ferenc (szerk.): Magyar színház történet. Bp., 1962. 115. Bayer József szerint július 2-án nyitották meg. Vö. BAYER József: A nemzeti játékszín története. I. Bp., 1887. 590. Kisfaludy, mint láttuk, többhelyütt leírta, hogy július 3-án volt a megnyitó. Ma használatos színház történetünk is ezt az időpontot fogadja el – helyesen. Vö.

A szakirodalomban a színház megnyitása időpontjának meghatározásában némi zavart okozott Eötvös Károly elbeszélése, aki azt állította, hogy július 2-án, szombaton az építésben résztvevő népet tisztelte meg Komlóssy Ferenc társasága előadással, másnap pedig a fürdő nemesi közönségét.²³ Eötvös a maga történetét azzal „hitelesítette”, hogy azt állította: Fülöp József veszprémi postamestertől hallottak alapján írta le a színházalapítás történetét.²⁴

Eötvös népszerű és kétségtelenül hatásos magyarázatát sokan elfogadták. Zákonyi is úgy vélte, hogy az első előadás „főpróba lehetett”, amelyet „Eötvös Károly kedves leírása szerint a »társadalmi munkában« részt vett arácsi és füredi jobbágyoknak, kisebb rangú segítőknek, a színház építőinek stb. tartották. Komlóssy Ferenc ötlete volt, hogy július 2-án, szombaton tartsanak előadást a népnek”.²⁵

Kétséget ébreszthet bennünk az, hogy a környék népe nem hazafias felbuzdulásból, hanem robotkötelezettségének eleget téve munkálkodott az építkezésnél, vagyis nem nemzeti áldozatot hozott, hanem kényszermunkán vett részt.²⁶ De kétséget ébreszthet bennünk az is, hogy a leghitelesebb tanú, Kisfaludy Sándor minden alkalommal egybehangzóan azt írta, hogy a megnyitó ünnepség július 3-án volt.²⁷

KERÉNYI Ferenc (szerk.): *Magyar színház történet 1790–1873*. Bp., 1990. 164.

23./ Eötvös szerint Alsóorsról, Arácsról, Balatonkisszőlősről és Füredről is eljöttek az „együgyű földművesek, zsellérek, napszámosok, hogy egy két napig ingyen dolgozzanak. Ezt a népet az ünneplésből kihagyni nem lehetett. Komlóssy Ferencnek, a színgazgatónak volt jó ötlete. Tartsunk nemzeti ünnepet és szabad előadást szombaton július 2-án a népnek s vasárnapon július 3-án a nemességnek. Elfogadta a javaslatot a költő s helyeselte azt az ifjú Deák Ferenc is. Legyen a nép az első. Így lett.” EÖTVÖS Károly: *Utazás a Balaton körül*. Bp., 1908. I. 135.

24./ EÖTVÖS 1908. I. 109–141. „Fülöp József öreg barátom, mérnök és főpostamester Veszprémből. Ő beszélt el nekem az esetet.” Uo. 112.

25./ Eötvös a hatás kedvéért a következőket írta: „A füredi kis nemesség és szegény jobbágyok pedig megajánlott száz igás és ezer gyalog napszámot. Hát a király mit adott? A király nem adott semmit.” Vö. EÖTVÖS 1908. 116., ZÁKONYI 1988. 676. A legújabbban megjelent füredi monográfia is azt írja: „A színház 1831. július 2-án tartott „főpróbát”. Vö. LICHTNECKERT 1999. 735. Korábban a 150. évfordulón is elhangzott: „1831. július 2-án, illetve 3-án következett el a színház megnyitása. Azért tartottak két megnyitó ünnepséget, mert az első napon a nép számára rendeztek megnyitót – a jobbágyok egész csoportokban, papjaival az élen vonult fel –, a második alkalommal pedig a nemességnek.” Vö. FENYŐ István: *Balatonfüred és a magyar reformkor*. = *Irodalomtörténeti Közlemények* 1981. 5–6. sz. 615.

26./ *A füredi monográfia helyesen írja, hogy „a fürediek és arácsiak kézi és igás napszámokat” adtak a színházépítéshez*. Vö. LICHTNECKERT. 1999. 715.

27./ Július 3-át említette az 1831. július 25-én Újfaly Sándornéhoz írt levelében. Vö. ÚJFALVY Sándor: *Émlékiratok*. A szöveget Benkő Samu és Ugrin Aranka gondozta, a jegyzeteket Ugrin Aranka, a bevezetőt Benkő Samu írta. Bp., 1990. 260. Kisfaludy ugyanezt az időpontot írja az 1831. november 20-án kelt és az akadémiához küldött jelentésében, továbbá gróf Teleki Józsefnek, az akadémiái elnöknek

A megnyitó ünnepségről nem maradt fenn hírlapi tudósítás, így ennek lefolyásáról is Eötvös Károly elbeszélése lett a mérvadó. Ebből azonban azt sem tudjuk meg, hogy mi volt a tényleges program, milyen darabot is adtak elő. Sajnos, a legfontosabb két koronatanú, a fürdőn tartózkodó Újfaly Sándor és gyógyulást kereső felesége a kolera magyarországi terjedésének hírére nem várta be a megnyitót, hanem hazautazott Erdélybe.

Kisfaludy irathagyatékából arra van bizonyíték, hogy az erre az alkalomra írt bevezető beszédét (Prológus) felolvasták, s a Nemzeti Ének c. megzenésített versét előadták.²⁸ Csak az első világháború után, Tábori Kornél kutatásaiból derült fény arra, hogy ekkor a Magyar hölgy c. vígjátékot mutatták be.²⁹ Ekkoriban, az 1920-as években még úgy vélték, hogy a megnyitó július 2-án volt.³⁰

Zákonyi Ferenc leírása (feltételezése) alapján a program a következőképpen alakult:

1. Komlóssy Ferenc színgazgató felolvasta Kisfaludy Prológusát.

2. Kisfaludy az éljenzések közepette a színpadra dobott virágcsokorból kivett egy szál rózsát, „lelépett a színpadról és odament az első sorban ülő halvány arcú asszonyhoz, feleségéhez, keblére tűzte a rózsát és megcsókolta a halvány fehér orcát.” Ezután leült felesége mellé, a színészek ajkán pedig felhangzott az általa írt Nemzeti Ének.

3. Ezután következett a Magyar hölgy c. vígjáték előadása.

Eötvös szerint „Két prológ volt az előadás kezdetén. Az egyik beszéd, a másik dal, Mindakettőt Kisfaludy Sándor készítette. A beszédet Komlóssy Ferenc olvasta fel, a dalt a társaság énekkara dalolta el.” Délután öt órakor, amikor az énekszám elhangzott, a „délceleg férfaik és ragyogó szépségű nők” tolongtak a költőhöz, hogy „vele kezdet szorítsanak s kezést s ruháját megcsókolják.” A színpadról a meghatottságtól szinte könnyező színésznek egy-egy

ekkortájt küldött levelében is. Vö. Kisfaludy Sándor minden munkái. Kiadja: Angyal Dávid. Negyedik kiadás, nyolczadik kötet. Franklin-Társulat, Budapest, 1893. 494., 691.

28./ A zene Major Ervin szerint a költő invenciója, míg mások szerint Arnold György zeneműve. Valószínűleg az előbbiről van szó. Dalbetétként 1834. december 15-én a Mátyás király választása c. daljátékban, a rákosi gyűlés jelenetében is előadták. Annyira népszerű lett, hogy később népdalnak nézték és felvették a népdalgyűjteményekbe. Vö. SONKOLY István: *Kisfaludy Sándor és Károly megzenésített versei*. = *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 9 (1970) 104. (Sonkoly nem tudott róla, hogy először Füreden adták elő.)

29./ Tábori Kornél kutatásaira hivatkozva: ZÁKONYI 1988. 676.

30./ Rédey szerint a Prológus július 2-án hangzott el. Vö. RÉDEY Tivadar: *A füredi magyar jütkészín*. = *Balaton évkönyv* 1921. Szerk.: Cholnoky Jenő–Sebestyén Gyula–Wlassics Tibor. Bp., 1921. 103. Később módosította álláspontját: szerinte Kisfaludy július 3-át tűzte ki a megnyitó napjára. SCHÖPFLIN Aladár (szerk.): *Színművészeti lexikon*. Bp., é. n. I. 98.

rózsát hajítottak a költő lábaihoz, aki az egyiket fölvette, „oda vitte feleségéhez, Szegedy Rózához, megcsókolta halovány arcát s pihegő keblére tűzte a rózsabimbót.”³¹ Ezután következett az előadás, melyről az író mélyen hallgatott.

A romantikus rózsajelenetet realiztikusabb változatban adta elő Fenyő István, aki szerint a nő vezető színészek rózsákkal köszöntötték az alapító Kisfaludyt.³² Zákonyi néhány évvel később az Eötvös Károly-féle leírást vette át, s a nagyobb nyomaték kedvéért még egy sajtóközleményre is hivatkozott: a Balatonfüredi Hírlap 1913. évfolyamában megjelent adat, mely szerint „Kisfaludy Sándor vörös rózsát adott át Rózának (Szegedy) a színház megnyitásánál.”³³ Az újabb bizonyíték valójában az irodalom segítségével folklorizálódott hagyomány lehetett, hiszen annyi év múltán már egyetlen szemtanú sem élt.

Szegedy Róza több, mint valószínű, hogy nem vett részt az ünnepségen; márcsak azért sem, mert hosszú ideje komoly beteg volt. Kisfaludy úgy fogalmaz gyászjelentésében, hogy „sok évek óta nyomorgató betegségeinek következtében, forró inhideglelésben” hunyt el 1832. május 18-án ben, életének 57. évében. Ha jelen lett volna, Kisfaludy ekkortájt írt leveleiben biztosan megemlíti, hogy „hitvesének, szive-lelke barátnéjának” mi volt a véleménye az ünnepségről.³⁴

Mivel az eredeti színlap nem maradt fenn, csupán az biztos, hogy a Prológus a színmű előadása előtt hangzott el. Kisfaludy az eseményt a következőképpen foglalta össze: „A füredi játékszín ezen hónap 3-án szerencsésen megnyitattott egy általam ezen alkalomra készített erős igazságokat mondó Prológus-sal, igen számos nézőközönségnek jelenlétében, Nemzeti Ének-emnek többszeri elénekeltetésével.”³⁵

A leírásból egyértelmű, hogy Kisfaludy megzenésített versét többször elénekelték; először talán a Prológus után, majd a színházi előadás során és/vagy a darab előadását

31./ EÖTVÖS 1908. 140–141.

32./ „A megnyitó előadáson nemzeti viseletben állt a színpadon az egész színtársulat, s Kántorné és Lendvayné, az együttes női tagjai rózsákkal köszöntötték az alapítót, Kisfaludy Sándort.” Vö. FENYŐ 1981. 615.

33./ ZÁKONYI 1988. 680.

34./ Gyászjelentés mezőszegedi Szegedy Rozália 1832. május 18-án bekövetkezett haláláról és eltemetéséről, a június 18-án megtartandó engesztelő szentmiséről. Közzéteszi: LONDESZ Eleke: Himfy élete krónikákban. = Himfy-album. A Pesti Napló 1900. évi karácsonyi ajándéka előfizetőinek. Bp., 1900. 134.

35./ Kisfaludy Sándor levele Újfalvy Sándornéhoz. Sümeg, 1831. július 25. Vö. ÚJFALVY 1990. 260. A családtörténeti monográfiában is tévesen szerepel, hogy „a megnyitón maga Kisfaludy mondott ünnepi beszédet.” Vö. KISFALUDY László: A kisfaludi Kisfaludy család története. (Régi magyar családok 2.) Debrecen, 2004. 142.

követően. Tudjuk, hogy Kisfaludy eredetileg Guzmics Izidor bencés szerzetest, költőt kérte fel arra, hogy írjon köszöntőt a színház átadására, de ő a felkérést udvariasan elhárította.

Szólni kell még a bemutatott darabról, amelyről Eötvös Károly mit sem tudott. A Magyar hölgy c. – mint a legtöbb ekkor játszott darab – nem eredeti magyar vígjáték volt, hanem Karl Friedrich Gustav Töpfer (1792–1871) Schein und Sein c. művének magyarítása. A darabot először Szín és való címmel játszották. A magyarított vígjáték főszereplője a külföldi útjáról hazatérő gróf Dálay Károly, aki találkozik báró Szántai Lóri nevű lányával, akit Fűreden már korábban eljegyzett magának. Lóri félszeg, visszafogott magatartása miatt a gróf eltávolodik tőle, melyet még fokoz a cselszövő szerepében föltűnő Rezi Gáspár és Schnabel kisasszony. A gróf az Anna-bálon örülten beleszeret az alarc mögé rejtőző Lóriba, akit külföldinek néz. Dálay súlyos dilemma elé kerül, mely azzal oldódik meg, hogy Lóri felfedi kilétét. Emellett a betegesen féltékeny Zseni báró házasságát fenyegető viszály is megoldódik – a számos kacagató helyzetet felmutató történet megnyugtatóan zárul.³⁶

Sajnos, színlap és hiteles beszámolók híján a szereposztásról semmit sem tudunk. Azt viszont tudjuk, hogy a színművet előadó Komlóssy-féle társulat ezidőtájt közepes méretűnek számított és húsz tagból állt. A nők közül Komlóssyné HivatalAnikó, a későbbi Lendvay Mártonné játszott. A férfiak között Baranyi Péter, Földváry Vince, Hubenay Ferenc és Tóth István voltak a legismertebbek. Lendvay Márton és Pergő Celesztin is vendégszerepelt nála. Nem véletlen, hogy Kisfaludy, mint a színház főigazgatója, a következő években is Komlóssyt szerződtette, aki vígjátékaival, daljátékaival, operáival kielégítette a művelt középosztály, sőt a szélesebb közönség igényeit.

A nézők 1831-ben az új színházban csupán 28 előadást láthattak, mivel Fűred augusztustól októberig a kolera-járvány miatt vesztegzár alá került. Ezidő alatt a színészek segélyekből éltek. Ezután Győrben, majd Fehérváron léptek fel, innen kezdték vidéki körútjukat, mely során Somogy, Vas, Veszprém, Zala, Komárom, Győr megye nagyobb városaiban játszottak. 1834-ig végigjárták a dunántúli színi kerület megyéit, azt követően viszont nem teljesítették szerződéses kötelezettségeiket: csak két-három megyét kerestek fel.³⁷

Eötvös Károly idilli leírásával ellentétben félelmetli légkörben ünnepelték a színház átadását, hiszen pusztító járvány közelgett: a kolera. Az országon végigsöprő

járvány december 6-ig 90 törvényhatóságban, 4007 helységben mintegy félmillió embert döntött ágyba, akik közül közel kétszáz ezer hunyt el.³⁸ Június végén a fűrdön időző Újfalvy Sándor és felesége minden marasztalás ellenére úgy döntött, hogy nem várja be a színház megnyitását, hanem visszaindul Erdélybe.³⁹ A távolabbról érkező többi vendég is hasonló módon cselekedhetett. Itt tartózkodásuk idején, 1830. június 24–26-án Balatonfüreden tartotta közgyűlését a dunántúli református egyházkerület, melynek résztvevői szintén megfordultak a fűrdön, s közülük többen részt vettek a megnyitón is.⁴⁰

Június 13-án Tokaj tájékan „kiütött a colera betegség”, melynek következtében „mindenfelé csökkent a Theatrum, A sok cordonok, egy megyének a másiktól való elzárása még irtóztatóbbá tette.”⁴¹ Júliusban, amikor Zalában is „közelgetni kezdett” a járvány, a megye is megtette a szükséges előkészületeket. Kisfaludy októberig éjjel-nappal Zala megye egészségügyre felügyelő egyik ún. Permanens Deputációja (Állandó Bizottsága) elnökeként irányította a halálos nyavalya elleni védekezést.⁴²

38./ Magyar Ország. = Magyar Kurir 1831. 48. sz. (december 15.) 393–394. A statisztika Horvátország és a Határőrvidék területének adatait is tartalmazta. Ekkoriban még 125 helységet tartottak nyilván, ahol újra kiütött a járvány

39./ ÚJFALVY 1990. 248

40./ Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára I. 1. a. Dunántúli református Egyházkerület egyházkormányzati iratai. Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv, 1830. június 24–26. A Tóth Ferenc püspök elnökségével megtartott ülésen a „külső rendből” részt vett: Komárom megyéből: Sárközy József tiszteletbeli szolgabíró, Kolmár Lajos esküdt; Veszprém megyéből: Kotsi Horváth Sámuel vármegyei alispán, Szép Abrahám vármegyei főügyész, Hollósy László szolgabíró, Molnár Dienes szolgabíró; továbbá Halász Sámuel, Horváth János, Kazay Gábor, Nagy Szabó István, Orosz Pál, Ori Szabó Gábor, Takó Sándor és Vetscy Ferenc táblabírák; Zala megyéből: Kerkapoly István szolgabíró. Takó Győr megyének is táblabírája volt. A világiak egyházmegegyei vagy egyházkerületi tisztségviselőként (gondnok, segédgondnok, tandesbíró) vettek részt az üléseken. – A megyebeli hovatartozás megállapításához felhasználtuk korábbi írásunkat: HUDI József: Táblabírák a reformkori vármegyei közeletben. In: Zsombékok. Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon a 19. század elejétől a 20. század közepéig. Társadalomtörténeti tanulmányok. Szerk.: Kövér György. Bp., 2006. 39–75. – A prédikátorok savanyúvízi feltűnéséről epés megjegyzések kíséretében számolt be Újfalvy Sándor, aki látta a lelkészeket hitvesükkel az oldalakon, amint szerény öltözékben, de „felemelt fővel, kihívó tekintettel, hetyke léptekkel s a Kant bölcsészete birhatásának elhittségében, mint megannyi jakobinust pajkosan sétáltatni.” Vö. ÚJFALVY 1990. 247.

41./ BALOGH 1928. 24.

42./ Kisfaludy Sándor levele János öccséhez. Sümeg, 1831. december 8. Vö. KISFALUDY 1893. 496.

36./ ZÁKONYI 1988. 681.

37./ KERÉNYI 1990. 162–163.

A járvány rohamosan közeledett; Veszprém megyében először augusztus 10-én Litéren ütött ki⁴³, s rövidesen a Balaton-felvidéket is elérte. Először szeptember 10-én Zánkán észlelték.⁴⁴ A Magyar Kurír, amely részletesen beszámolt a járvány terjedéséről és pusztításairól, egy szót sem szólt arról, hogy Füreden a magyar színjátszásnak új játszóhelye épült. A korabeli folyóiratok, hírlapok szintén hallgattak a történelmi jelentőségű eseményről.

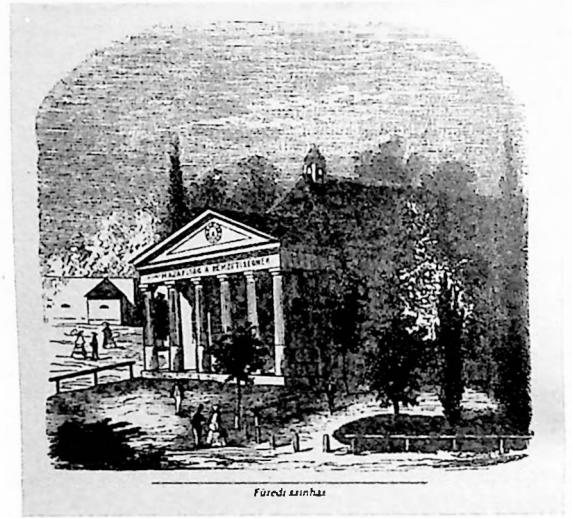
A színházépítés nem fejeződött be 1831-ben, hanem tovább folytatódtott. Csak 1835-ben készült el a színház bejárati oszlopcsarnoka, s ezután került fel az épület homlokzatára az óra, amely a sétatér közönsége tájékoztatta az előadások kezdetéről. A hat faragott ion oszlop gróf Fesetics László keszthelyi nagybirtokos ajándékaaként került Füredre, s tette lehetővé a színházépület előcsarnokkal történő kibővítését. Az épület homlokzatán álló jelmondat („HAZAFISÁG A NEMZETISÉGNEK”) mindenki számára nyilvánvalóvá tette, hogy Thália papjai és papnői „templomának” felépítése hazaszeretetből táplálkozó nemzeti tett volt.⁴⁵

43./ HUDI József: Litér község története. Veszprém, 2007. 157.

44./ Kisfaludy Sándor levele Újfalvy Sándorhoz. Sümeg, 1831. szeptember 25. Vö. ÚJFALVY 1990. 251.

45./ A jelmondat Molnár György színingazgatónak annyira megtetszett, hogy az az 1861. szeptember 14-én megnyitott Budai Népszínház homlokzatára is fölkerült. Vö. SCHÖPFLIN I. 242.

Bár a színházi szakemberek utóbb a hamarjában felépített füredi színház számos fogyatékoságára felhívták a figyelmet, Kisfaludy érdemeit mindenki elismerte. A nemzeti szolidaritási akció egyik regionális főpróbája 1831-ben sikerrel zárult, és lényegében beváltotta a hozzá fűzött reményeket. A füredi kőszínház megnyitása új fejezetet nyitott a vidéki színészet történetében.

F. FÜRED.
Ma **Kedden Julius 27-én 1847** adatik
A' SZÍNHÁZ JAVÁRA.
SZÖKÖTT KATONA

Eredeti énekes népszínmű 3 szakban, írta Szigligety; zenéjét Szerdahelyi.
1-ső Katonafogdosás. 2-dik Siralomház. 3-dik Zrinyikávéház.

SZEMÉLYZET.

Karposztás, Asszony kovácsa	Helényiné	Gróf Montl, olasz	Romhányi
Gregoly, kovács	FÜREDI	Amália neje, szász-teti Hunyay grófnő	Komárominé
Lajos, szász	H. Gyula	Völgyi, ezredes	Hétszói
János, orvos	H. Laura	Miska, kőszegény	Szaklavai
Félsz, kovács	Harsány	Salmi Gergely, franczia	Reményi
János, szász	Cserházi	Hobert, Montl úrnak néje	Sipos
Gémes, Sr. MÁKAI szász	Jánosy	Rosa, Montl úrnak kőszegénye	Benedékné
Mikló	Tóth	Köplár	Elek

Parasztok, katonák, parasztnők, Zselyi háziak.

Jelen színdarabban a' színház iránti különös figyelemből **FÜREDI MIHÁLY** ur a' Pesti nemzeti színház egyik jelesb tagja sziveskedik főlebb jelelt szerepben fellépni.

Az 1-ső helyre a' belépti ár a' t. cz. közönség kegyességére bizatik — 2-dik hely 25; — 3-dik hely ára 15. kr. v. cz.

Mendete 3 órakor.

NÉMETH LÁSZLÓ ÉS A VESZPRÉMI PETŐFI SZÍNHÁZ

Németh Lászlónak a Veszprémi Petőfi Színházhoz való viszonyát valójában az ott bemutatott társadalmi drámájának, a Nagy család-nak a történetén át lehet megítélni.

Németh László minden társadalmi drámájában a társadalomfilozófiájának és etikájának egy bizonyos vetületét villantja fel. A Nagy család-dal kapcsolatban így írt: „A „nagy család” egyike legrégebbi motívumaimnak, vagy ahogy a kritikusok látták: rögeszmémeknek... A „nagy család” azonban, ha az én életemben álom marad is, nem megvalósíthatatlan utópia. Ahol a családi kohézió lazulásával, szétesésével az emberek, mint a vasreszelék szemcséi hevernek egymáson, csak egy nagy szenvedély, ki tudja, milyen biológiai mélységekből táplálkozó nevelő indulat, társtalanná vált társulékonyosság vagy egyszer nem irtalommal transformált boldogtalanság kell hozzá, hogy egy mágnes-ember körül egy szellemi családdá rendeződjenek.”

Németh László a Nagy család-ot 1962-ben írta meg. Mint később megállapította: „a Nagy család valamennyi darabom közül a legkeservesebb vajudások során jutott el a szedőgépig.” A kezdeti öt felvonásból később egy négy- és egy három-felvonásos mű lett. Felesége nagy ellenérzése kísérte a munkát, és amikor 1963. február 14-én a Mai témák kötetben nyomtatásban is megjelent, a Budapestre érkezett tiszteletpéldány-csomagot felbontás nélkül küldte utána Sajkodra.

Németh László a darabot a Madách Színháznak szánta, de 1963. elején a Madách Színházból Ádám Ottó közölte Németh Lászlóval, hogy a Nagy család-ot, annak első részét a harmadik felvonás miatt nem tudják bemutatni. Ezt követően Illés Jenő újságíró, a család régi barátja kíséretében megjelent Sajkodon Lendvay Ferenc, a Veszprémi Petőfi Színház igazgatója azzal a kéréssel: bemutatná a Nagy család-ot. Németh László válasza bizonytalanul elutasító volt: „...ha kedve van hozzá, a jövő év messze, tegyük próbát, én egy kis bukástól nem ijedek meg...”

Fél év múlva, szeptember elején Illés Jenő emlékeztette Németh Lászlót, hogy tavasszal ígéretét adta a Nagy család színpadra állításához a Veszprémi Petőfi Színházban. Most, hogy a budapesti Nemzeti Színház vezetőinek látogatása várható, kéri, hogy tartson ki a veszprémi színház mellett. És Németh László Major Tamásnak, a Nemzeti Színház igazgatójának a II. József drámáját adta oda.

1963. szeptember 6-án Németh László válaszolt Illés Jenőnek: miután a háta mögött a családdal is folytat tárgyalások és a tavaszi feltételes beleegyezés után Lendvayval együtt erőltetik a Nagy család bemutatását, végleg beleegyeznek –, de az előkészületekben és az előadáson nem vesz részt. Szeptember 11-én Németh László aláírta a szerződést a Veszprémi Petőfi Színházzal a Nagy család első részének bemutatásáról.

1963. október 2-án Lendvay Ferenc, aki a darabot is rendezte, arról értesítette Németh Lászlót, hogy a Nagy család próbái jó hangulatban folynak; a színészek átlagon felüli szeretettel foglalkoznak szerepükkel. Majd 8-án arról írt, hogy 17 nappal a bemutatás előtt „már kialakultak a körvonalak”, Spányik Éva és Bitskey Károly szerepformálásáról írt és kérte, hogy – elhatározása ellenére is – látogassa meg az egyik próbát, de legalább fogadja őt egy látogatáson. Végülis 1963. október 25-én sor került a Veszprémi Petőfi Színházban a Nagy család első részének bemutatására.

Az ember azt gondolhatná, hogy Németh Lászlót a darabjának bemutatása csak örömmel töltötte el –, ezzel szemben a darab sorsát végig szkepszissel figyelte, és anynyira nem hitt a sikerben, hogy a bemutatóra sem ment el, mondván, hogy ne kelljen elszenvednie a bemutató közönségének felháborodását, dühét. Amikor a bemutató után felesége és Ágnes lánya a nagy siker hírért vitték meg neki Sajkodra, nem akarta elhinni.

A következő hetek, hónapok is azonban Lendvay Ferenc optimizmusát igazolták. Ő végig meg volt győződve a darab sikeréről. 1963. novemberében arról számolhatott be Németh Lászlónak, hogy a Nagy család iránti érdeklődés egyre nő: már délutáni előadásokat kell beiktatni. A könyvesboltok nem tudják a Mai témák kötet utáni érdeklődés kielégíteni, mindenki el akarja olvasni a darab második részét. Lendvay Ferenc ennek az igénynek kívánt eleget tenni, amikor előkészítette és 1964. október 23-án a Veszprémi Petőfi Színházban színre hozta a Nagy család második részét is és azt is, mint az elsőt, vendégjátékként bemutatta többször Szombathelyen. A budapesti két vendégjátékon kívül játszották Váralpán, Pápán, Ajkán, Balatonfüreden kétszer, Inotán, Sopronban. Közben 1964. május második felében Veszprémben sor került az ötvenedik előadásra.

A Kortárs 1964. januári számában jelent meg Németh László Veszprémi példa című írása, amely a Nagy család történetét, a színészi teljesítményt és főként a rendező, Lendvay Ferenc érdemeit örökölte meg. Az írásban olvasható, hogy Lendvay Ferencnek sikerült egyszer rávenni Németh Lászlót, hogy nézze meg az előadást,

és Németh László erről így írt: „...az estén és utána is a meghatottság s a hála maradt az ún. legnagyobb része kétségkívül a rendezőnek volt. Ő az, aki a darabra kéziratban már lecsapott. Ő ragaszkodott az aggasztó jelek, az író rúgkapálása ellenére is hozzá, s ő ragasztotta át az együttes tagjaira a hitet, hogy ebből a lefitymált szövegből valami szépet lehet kihozni... Az a harmadik felvonás sem a maga tehetetlenségénél fogva folyt össze öt-hat különböző érből azzá a lángtóvá, a fizikai és szellemi család vitájában: elő kellett azt készíteni.” Arra harmadik felvonásra célzott, amely miatt Ádám Ottó visszautasította a darabot. Ezt a felvonást követő nagy taps után az igazgatói szobában Németh Lászlóné úgy nyilatkozott, hogy volt már férjével néhány Németh-darab bemutatóján, de férjét ilyen meglegedettnek nem látta. A darab szereplői közül főként Szabó Ottó, Majczen Mária és Nagy Attila alakítását dicsérte írásában Németh László, de legmeglepőbb alakításnak Spányik Évát tartotta. „Sohasem hittem, hogy színésznőben, ennyire másletű, másleányú alakban, ilyen találhassak. Kár, hogy ez az egyetlen nőalakom, amelyet eljátszhat” – mondtam neki az irodában. S valóban, ha a Gyász, az Iszony nem regény, hanem dráma volna, övele kéne eljátszatni.” – Németh László ettől az időtől kezdve kísérte figyelemmel Spányik Éva színészi pályáját, és minden alkalommal segítette, támogatta.

A Nagy család előadása, annak története Németh Lászlóban a Veszprémi Petőfi Színházzal, Lendvay Ferencel és Spányik Évával szemben egy állandó vonzást alakított ki, amely főként Lendvay Ferenc esetében, a következő évekre is kiható kapcsolatban nyilvánult meg. Ilyen volt, amikor Lendvay Ferenc, már mint a miskolci Nemzeti Színház igazgatója 1965. március 12-13-án műsorra tűzte a Nagy család mindkét részét Miskolcon. Majd 1969. tavaszán, már mint a szegedi Nemzeti Színház direktora, arra kérte fel Németh Lászlót, hogy írna egy Semmelweis drámát a színháznak. Németh László 1969. június 5. és 19. között meg is írta Sajkodon az Írás ördöge című drámáját, ami kétheti megfeszített munkába került. A határidő szorította, hogy a következő időnyire elő lehessen még készíteni. Megválaszolhatatlan kérdés, hogy a Németh Lászlónál június 26-án hirtelen jelentkező agyitörténes kifejlődésében mennyire volt szerepe ennek a megerőltető szellemi munkának.

A Veszprémi Petőfi Színház, amellyel, hogy sikerének könyvelhette el a Budapesten elutasított Nagy családnak a sikerek útján való elindítását, nem kevésbé jelentős tettet hajtott végre a Papucshős-sel kapcsolatos tevékenységével.

A Papucshős című társadalmi drámáját Németh László

1938-ban írta, amit a budapesti Nemzeti Színház 1939. november 4-én mutatott be. A következő évekből nincs adat, hogy valahol színpadra állították volna. A veszprémi színház érdeme, hogy 1966. szeptember 9-én, Horvay István rendezésében bemutatta, majd vendégjáték keretében Szombathelyen, sőt Budapesten is játszották. Ezt követően nemcsak Budapesten, de a határon túl is: Sepsiszentgyörgyön, Kolozsváron, Nagyváradon is műsorra tűzték színházak. Mindenhol nagy sikerrel.

1968-ban a Veszprémi Megyei Tanács a Szakszervezetek Megyei Tanácsával együtt Németh Lászlónak ítélte oda a „Batsányi János” irodalmi díjat a Veszprémi Petőfi Színházban bemutatott műveiért. A díj átadására december 28-án került sor, amikor Németh László köszönőbeszédet mondott, amely a Batsányi-díj átadásakor címmel került be az életművébe, és benne a következők olvashatók a Nagy család sikere kapcsán: „Egy ideig azt hittem, hogy ez a siker az akkori igazgatóhoz kötött, azonban a veszprémiek munkáját figyelve azt látom, hogy a vállalkozókedv, amely engem önmagam előtt is fölemelt, mélyebb és szélesebb forrásokból táplálkozva azóta sem apadt el... Veszprém megye, midőn a díjat átadta, nemcsak engem tüntetett ki, de magát is.”

A Veszprémi Petőfi Színházban a következő Németh-bemutatóra, ugyancsak Horvay István rendezésében, 1969. január 17-én került sor, amikor az Apáczai, ötfelvonásos drámát állították színpadra. Ennek a darabnak a vendégjátéka Szombathelyen és Székesfehérváron volt, majd 1972. és 1981. között még négy Németh László darabot mutattak be ebben a színházban: 1972-ben a Győzelem, 1977-ben a Bethlen Kata, 1978-ban a Pusztuló magyarok és 1981-ben a Harc a jólét ellen címűeket. Ezek közül, naplóm alapján érdemesnek tűnhet a Győzelem bemutatójáról írni.

A Győzelem című, négyfelvonásos dráma bemutatására a Veszprémi Petőfi Színházban 1972. március 17-én került sor. A darabot Latinovits Zoltán rendezte. Németh László nem vett részt a bemutatón: a várható bukás miatt arra kérte feleségét, hogy a nézőtérén az ajtóhoz közel foglaljon helyet, hogy elkerülhesse a bukás miatt feldühödött közönség inzultálását. A darab kimagaslóan legjobb alakítása Majczen Máriaé volt az öreg Ácsné szerepében. Illyés Gyula dicsérte a darabot; Latinovits Zoltán pedig, saját véleménye szerint, „kiváló munkát végzett a Győzelem rendezésével, győzelmet aratott, és sokáig fognak beszélni erről a rendezésről.” Az előadás végén Latinovits Illyés Gyulát cipelte a színpadra, hogy Németh László helyett megköszönje a tapsot.

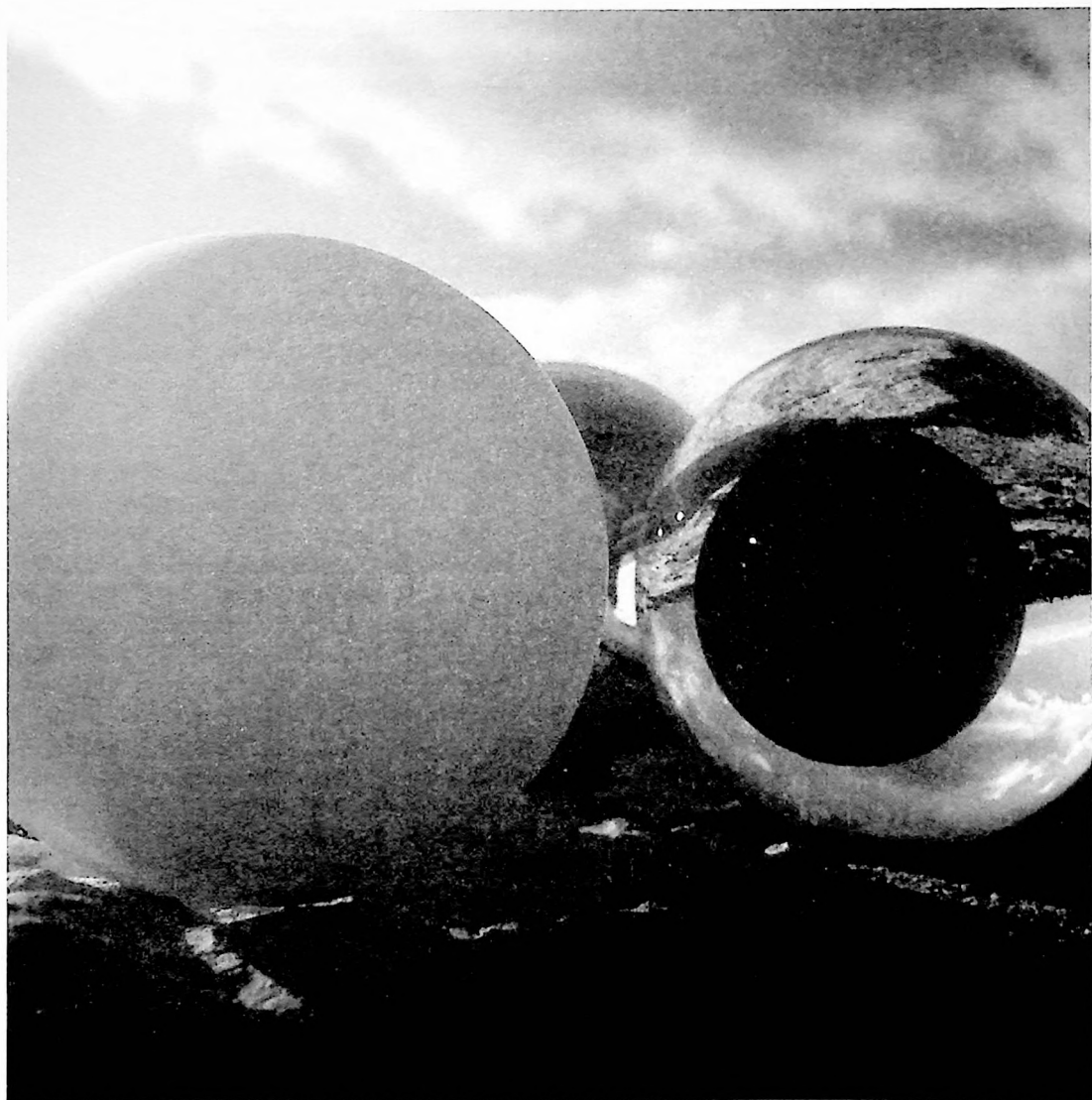
Előadás után Latinovits az újonnan elkészült

színészklubba terelte a meghívottakat, ahol Illyés Gyula bejelentette, hogy az Írószövetség aznapi gyűlésén felvette, hogy legyen Budapesten egy színház, ahol a kiváló vidéki darabokat megtekintheti a budapesti közönség is, és javasolta, hogy a Győzelem legyen az első ilyen darab.

Németh László színpadi műveivel kapcsolatban visszatérő kifogás volt mindig azok hosszúsága; Németh László viszont sohasem volt hajlandó azokon rövidítést végezni; emiatt maradt el például 1965. decemberében Bécsben a Burgtheater-ben a Gandhi halála című drámájának színre vitele is. A Veszprémi Petőfi Színházban 2003-ban

viszont a négyfelvonásos Galilei című drámán elvégezték ezt a munkát. A darabot Rusz József átdolgozásában és rendezésében 2004. március 5-én két részben, egy szünettel állították színre. A lerövidített dráma mondanivalóját, szerkezetét megtartva nagy sikert aratott.

Végezetül ide kíváncsiak Tamás István 1981-ből származó sorai: „...hagyomány és megtisztelő kötelesség tovább építeni (fájdalom) immár halála után Németh László és a veszprémi Petőfi Színház kapcsolatát. Emléke még köztünk van, műveinek szelleme is.”

Domján Gábor

KÉZBESÍTETLEN LEVÉL PATKA LÁSZLÓNAK

Kedves Laci! és Judit!

Tímár Verától tudom, hogy milyen nagy a baj. Illetve, dehogyan tudom! csak érzékelem és félem. Ez indít arra, hogy ne csak gondolatban legyek veletek.

Kedves Laci! Mindig jó szívvel voltál hozzánk. Harminc év távolából sem felejtettük el, hogy Edit a segítségével kapott állást a „Dimitrovban”. Kezdő poétaként bízattál engem és támogattál. Első kötetem megjelenésében is számíthattam Rád. Fogadd érte ismételt köszönetemet.

De leginkább általánosságban tartozom köszönettel Neked! Hogy szelíd és jó emberként tekinthettem Patka Lacira, ritka kincsére a hivatalnok-világnak. Találkozásainkra az utcán és az „Egry-szigeteken”. A postás asztaltársaságának törzs-meghívottja voltál. Én így akartam kifejezni a megbecsülésemet és a szeretetemet.

Személyesen szeretnék felkeresni, de ha nem sikerül, ezzel a pár sorral kívánom leróni adósságom.

Isten veled! Nem hiszem,
hogy rosszat tettél volna bárkinek. El nem követett bűneid adjanak erőt...

Veszprém, 2008. március 1.

Tartozom az igazságnak azzal, hogy elmondom: egyedül az nem olvasta levelem, akinek írtam, Patka László. Viszont mindenki más, akihez nem szól, hallgathatta, olvashatja. El kell fogadnom: élete utolsó napjainak körülményei nem tették lehetővé soraim olvasását. Azzal áltatom magam, hogy Laci anélkül is megértette látogatásom okát, hogy ismerte volna a fenti levelet.

Domján Gábor

Széki Patka László

TÁVLAT

*kihül árnyékod
ha hangyabolyba lépve
elhal emléked*

2007. 11. 07.

VILLANÁS

*gyászipuha ködben
verdes a virrasztó fény
szárnyaszegetten*

2007. 11. 09.

TÓTÁGAS

*méltatlan volt az a perc
amikor világra pottyantott
gyanútlan Anyád túlélve
rákrágtá nyirokmirigyeit
nem hitte volna hogy
örökre szóló belső bujdosásra
késztet mert egy életen át
azt sújkolták a diktátorok
és áldemokraták az ebadta népbe
hogy újabb és újabb áldozatok kelleneek
a szüntelen nincstelenséghez*

TAPOLCAIMALOMTÓ-MEMENTÓ

I.

Mintha egy messzi Karácsonyból
Perdült volna zöldszoknyásan elő
E kánikulába, illatos gyantát
Izzadt a fenyő;
S a platán ága úgy nyújtózott
Akár szürke lovacska nyaka,
Hiszen alatta váraoztál,
Szinte nyugtalan volt – a fa;
És boldog, és fényes volt a tó
S akárha a Te bőröd, oly selyem;
Egy szellőtől megrázkódott
A vízi petrezselyem;
S ringtak a tavirózsák
Mint úszó mécsesek,
Hogy a parti hosszú hajú fűz
Már örömeben könnyezett.

II.

Egy lusta béka kapaszkodik
Vizililjom levélre,
De a szitakötőt – odébb röppent –
Nem érdekli, hogy fölért-e?
A cikkánó fecskék bögye
Lágyan érinti a tavat.
S csak éppen hogy egy szellőcske is.
Mint gyors vizipók szalad.
Megadón biccent fejével a fűz
Ha majd őszi vizekre hull árnya,
S tovaúszik a lombja, akárha
Elijedt aranyhal-csapat.
Parton pityergő gyermek fogódzna
A szilvakék egekbe, hát hajtani
Kezdi a hintát, s helyette
Sírnak tovább rozsdás kapcsai.

III.

Még kéklik a mennybolt,
Mint a görög
Tengerek és a hegyek
Fölött,
Ám pirosul-sárgul
A tőzike, jácint
Tövestül a kertben,
S száz szint
Játszik az őszi Napocska,
Aranylón süt le
A Malom-tóhoz ;
Vakit is vize tükre ---
Szent János a parti kukáknál
Egy rá maradott orosz
Tiszti kabátban csikkek után
Motoz.

IV.

Tavasszal levelek
Ded bimbait vigyáztam
A meggyfavirág majd a
Nyárfapihe havazásban.
Nyáron nyakamba dőlt
(Mint tücsöknek) a zápor,
Ám mit nekem, boldog voltam
Egy szerelmes suttogástól.
S mert rögvest e vízparti
Vén platán alatt fogok állani
- már a tavon reszketnek lombja
Barna-narancs árnyai -,
Hogy várjalak, lehajtott fővel:
Ha megjössz, oly fehéren és
Oly puhán simulj rám akárha
Van Gogh fülére a kötés.

FALU A BAKONYBAN

*batyuzva „adjon Isten”-t jobbra-balra szórok,
pár kutya fölcsahol, utánam uccudik,
kakasos házak, lányok és lavórok,
tornácokon kinn száradó bugyik,
mikor egy kerítés-likon*

*kulacsomat karcossal tölti meg csurig,
nem nézem, ki, csak szemborát iszom,
ez hát a föld napíze, nedve,
na, nézd! engemszagolj-szirom,
ajkára játszi lepke*

*parányi pírja lobban, ég bíborlilán,
szellőt fuvalló fények egybekelve
ingvállain, s a melle! nini, lám,
változz át ~ gömbölyödj ölembel! ~
leánnyá írisz pumilám*

FERENCSIK JÁNOS BALATONFÜREDI HÁZA ELŐTT

(2008 június 6-án)

Első hallásra talán meglepő kijelentéssel kezdeném: Ferencsik János ma is él. Noha testi valójában csaknem negyedszázada eltávozott közülünk, szelleme itt maradt; örökségét nem csak azoknak kötelessége gondozni, akik vezéreszméi egyenes letéteményeseinek vallhatják magukat. Bizton állítható, hogy az ő munkája nélkül másképp szólnának azok a zenei együttesek, amelyekkel rendszeresen dolgozott. A szerény személyem által jelenleg vezetett Nemzeti Filharmonikus Zenekar örzi talán leghívebben azt a mára már klasszikussá nemesedett, minden ízében európai, sőt jellegzetesen közép-kelet-európai zeneiséget, amelyet Ferencsik János művészete testesített meg. Jóllehet a mai együttesben már szinte alig található olyan zenekari tag, aki Ferencsik János pálcája alatt az akkori Állami Hangversenyzenekarban tartósan dolgozhatott, a repertoárértékű művek játéktílusukat tekintve valahogy mégis csaknem ugyanúgy szólnak, mint a legendás főzeneigazgató tolmácsolásában szóltak annak idején. De azt hiszem, Ferencsik János művészetének hatását nem is szükséges a kelletténél jobban hangsúlyozni, megteszik azt a ránk hagyományozott hangfelvételek, amelyek szerencsére teljes képet adnak az ő hihetetlenül egyéni, és mégis az idők folyamán tipikussá nemesedett zenei és esztétikai világképéről. E helyütt állva látszatra sokkal prózaibb dologra, jelesül a kikapcsolódás fontosságára hívnám fel a figyelmet, amely természetesen soha nem jelenthet teljes leállást egy intenzív művészi lét esetében. Egy olyan ízig-vérig művészember, mint amilyen Ferencsik János volt, hiába szünetelteti fizikai tevékenységeit, elméje folyamatosan működik olyan időszakokban is, amelyeket mások pihenésként élnének meg. S ki tudja, talán éppen ezekben a látszólag terméketlen periódusokban, a munkahelytől időben és térben távol jutnak eszébe olyan gondolatok, amelyek iniciatívái föl sem merülhetnének az ütemtervbe szorított rendszeres napi tevékenység közepette. Nyugodt lélekkel kijelenthetjük tehát, hogy mikor interjúkötetében Ferencsik János arról beszél, hogy „... nem is egyszer előadás vagy hangverseny után éppen csak átöltözöm, és már gurul is a kocsis Füred felé”, épp egy ilyen időszak kezdetét jelenti. A füredi ház léte tehát akarva-akaratlan kulcsszerepet játszik nem csak a testi megújulásban, de a szellemi erők természetes újjáéledésének folyamatában is. Hogy Ferencsik János élete és tevékenysége – annak ellenére, hogy ez utóbbi igen tekintélyes méretű, sokrétű és eredményekben gazdag volt – mégsem hasonlított egy olyan életpályához, amelyet általában a két végén meggyújtott gyertyával szimbolizálnak, bizony akárhogy is csűrjük-csavarjuk, végső soron ilyesfajta menedékeknek köszönhetjük. A menedék persze gyakorlatilag második otthon is jelent, mint ahogy maga Ferencsik János is mondja: „...félleg-meddig balatonfüredinek érzem magam. Ott építtem házat; amikor csak lehet, lenn vagyok Füreden, nyaraimat rendszerint ott töltöm.”

Balatonfüred városa persze pontosan tisztában volt és van Ferencsik János jelentőségével, elég, ha csak a város történetének első díszpolgári oklevelére utalunk, amelyet ki más kaphatott volna, mint az akkor Magyarországon működő legbefolyásosabb muzsikus, aki immár zenetörténetünk halhatatlan részét képezi. Ám talán még ennél is fontosabb, hogy évtizedek elmúltával itt állva ma is szilárd meggyőződésünk, hogy egy soha el nem halványuló jelenség, egy felbecsülhetetlen fontosságú életmű létrehozójának a zeneművészet öröklétébe vetett hitét szimbolizáló emléktábláját avatjuk.

Először emlékeztet. dollitus

Filip Székely 1998

MAGYARORSZÁG, KODÁLY ZOLTÁN SZIGETE

„Gyermekkorom csupa öröm és napsugár volt. Ebből élek máig. Aki akkor megtelt napfénnel, könnyen bírja a borús napokat.” – vallotta meg magáról Kodály Zoltán egyik személyes feljegyzésében. (Közélet, vallomások, zeneélet. Kodály Zoltán hátrahagyott írásai I. Szépirodalmi Könyvkiadó Bp. 1989. A kötet anyagát válogatta, szerkesztette és sajtó alá rendezte Vargyas Lajos. A II. kötet, melyből az alábbiakban szintén szerepelnek idézetek, 1991-ben jelent meg.) Ugyanaz a Kodály lenne e lírai kitárulkozás írója, mint az, akit a külvilág híresen szűkszavúnak ismert? Visszaemlékezések egész sora szól a vele való beszélgetések kínosan hosszú csendjeiről, azokról a nála tett látogatásokról, amikor vendégét szóltalanul fogadta, majd megvárva a beszéd végét, s az egyoldalú társalgást berekesztette egy tömör és általában lesújtó mondattal. A Kodályt közelről ismerők azonban más arcát is láthatták: a mosollyal sem fukarkodó, tréfára is fogékony, a vidékről, határon túlról érkezett vendéget kérdésekkel és meleg ebéddel váró Kodály Zoltánt. Bónis Ferenc már az Így láttuk ... c. sorozat Kodályról szóló kötetének 1978-as első kiadásakor felhívta a figyelmet arra, hogy arca más és más mutatott minden közegben. „Másnak látták, akik messziről nézték, másnak, akik közelről vagy még közelebről.” „Tanítványai és munkatársai, muzsikuss és tudóstársai, közeli és távolabbi ismerősei, az iskola és a «hivatal» képviselői, városiak és falusiak, felnőttek és gyerekek mind más és más fokát látták és rögzítették ennek a skálának.” – írta az első kiadás előszavában.

A szemtanúk visszaemlékezésein kívül Kodály nyilvánosságnak szánt írásai és beszédei is arról tanúskodnak, hogy tömören, sőt néha szűkszavúan fogalmazott. Így még a végső formába öntött – egyébként mindig olvasmányos és még inkább tanulságos – írásai az olvasó fokozott figyelmét igényelik. Még inkább érvényes ez az ön maga számára cédulákra feljegyzett gondolataira. Sok ilyen – szavakból, utalásokból álló – feljegyzés maradt fenn hagyatékában, félig használt papírdarabokon, meghívók, hangversenyműsorok és már idejétmúlt noteszlapok hátoldalán. Feljegyzéseinek egy része fogalmazvány, s különböző zenetudományi témakörökre, tanulmánytervezetekre vonatkozik, más része bepillantást enged a külvilág kíváncsi tekintete elől általában szemérmesen háttérbe vonuló ember legsajátabb gondolataiba. „A

millenium mámorából fölébredve 13 éves koromban két hét milleniumi kiállítás falubemutatóját [végignéztem.] Akkor még azt hittem festő leszek. Egy-egy kép előtt órákig el tudtam állni. De már érdekelt a zene.” – vallotta meg egy alkalommal. (Hátrahagyott jegyzetek II. 26.) A jegyzetekben található tudományos témák köre igen tág. Szerepel közte a népdalfogalom, az ötfokú hangrendszer, a dallamok rendszerezésének kérdése, népzeneünk ősrétege, a 19. századi népdalkutatások kezdete és az első népdalgűjtemények, a népzeneűjtés és dallamlejegyzés módszere, hangszeres zenei problémák, közte a cigányzene ügye, a cigányzenészek néphagyományban betöltött szerepe, kortárs zene, a különböző régi korok zenéje és zeneszerzői, népzene és műzene összefüggése, a zenepedagógia, számos nyelvi és verstani megjegyzés, a magyar és világirodalom valamint a zene kapcsolata, a 19. századi jeles magyar költők, verseik folklorizációi és sok-sok egyéb, Kodályt közelebről érdeklő téma. Hasonlóan tág az írásban még életében megjelent témák köre, kiegészülve a forráskiadásokkal, verbunkos zenei kutatásokkal, Bartókról, Vikár Béláról és más zenetörténeti kérdésekről szóló írásokkal.

Kodály személyes megnyilatkozásai mindamellát általában túlmutatnak a magánszférán. Ilyen a fentebbi első idézet folytatása is: „Boldog gyermek: erős; nem tudjuk ezt még eléggé, nem látjuk el gyermekeinket elég öröm-vitaminnal, hogy legyen miből táplálkozniuk, mire felnőnek.” Később még hozzátette: „a 20-as években, mikor itt alig lehetett megélni, nálam is felvetődött a kivándorlás kérdése. Valahányszor a határ felé tekintettem, fölmerült előttem egy csomó rongyos magyar gyermek”, s a kivándorlástól, mint írta, az éhes gyermekek látványa tartotta vissza. A meg nem értés sokszor elkedvetlenülítette: „A külső körülmények. Hiába kapál a földműves, szárazság, jégverés megsemmisítheti. De sokat kapáltam hiába 15 év óta! De csak folytatom, a föld jó, teremnie kell! Mért maradtam itt?” – hagyta megválaszolatlan a kérdést egyik feljegyzésében. (Hátrahagyott jegyzetek II. 211.) Valójában éppen a célért való küzdelemért maradt hű hazájához. 1945 után mégis lábra keltek pletykák kivándorlási terveiről. Az Éneklő Nép 1950. évi 3. száma ezért adta hírlül: „Közel háromhónapos hangversenyútja és tanulmányútja után február 26-án felesége társaságában hazaérkezett Kodály Zoltán. A budaörsi repülőtéren zenei intézményeink részéről valamint barátai és tisztelői köréből számosan megjelentek fogadására. Ahogy frissen, mosolyogva körülnéz, ezt kérdezi: Itt vannak azok is, akik azt híresztelték, hogy nem fogok hazajönni?” A Nyitravidéken, még 1909-1911 közt Pereszlényben

végzett népzene gyűjtésekor jegyezte föl gyűjtőfüzetébe: „Nem igaz, hogy a parasztyerek buták. A legkisebb leánykák nótakincse kolosszális. A gyerekek [vagyis régies szóhasználatlaltal a fiúk] tudománya se utolsó. A tanítók a buták.”

„Mi azt tanultuk, a parasztság «műveletlen tömeg».” – írta máshol, ám Bartókkal együtt vállalt gyűjtőmunkájuk arra hamar ráirányította a figyelmet, hogy az egykori közös magyar zenei múlt emlékeit éppen a műveletlennel tartott alsóbb néprétegek őrizték meg. „A magyar zenei tradíció természetes fejlődését sok körülmény akasztotta meg. Az valahányszor nekiindult, mindig elakadt, foszlányai ott heverték a sárban. Dobrevskij cseh nyelvtudós parasztkok közt [találta meg a régi cseh nyelvet]. Így volt a magyar zenei nyelvvel is. Nem a parasztkok az okai, hogy a zenei tradíció úgy lezüllött, hogy csak náluk lehetett életben kapni némi maradványait.” – fakadt ki egy ízben. (Hátrahagyott jegyzetek 45. o) A 20. század elejének állapotaira vonatkozóan is megállapította: „Ma kultúra a szó igazi értelmében csakis a falukban van. [A] felsőbb rétegekben lehet műveltség, de nincs szerves, az élet minden jelenségét magába foglaló, egységes kultúra.” Máshol a magyar zene jövőjéről gondolkodva fejtette ki: „Legnagyobb baj az izlés fejletlensége. Mihelyt valaki kiszakad a népkultúrából – melynek mindenre van felelete és formája, izlése tökéletes –, ingadozó, tapogatózó lesz, nem találja helyét, a vásári portéka prédája lesz minden téren. Ez átmeneti idő, míg újra egy magasabb, szerves kultúrába emelkedik, igen soká tarthat, s nem egységesen érkezik.” (Hátrahagyott jegyzetek II. 85.)

A kulturátlanság okának illetve a népzene nem ismeretének és lassú elfogadásának okairól így vélekedett: „Közönségünk egy része még mindig nem unt bele a vienyős szentimentalizmusba, amelybe a múlt [19.] század népies mūdala elmerült. Ezeket a régi népdalok monumentális erejétől egy világ választja el. ... Közönségünk másik részét, és éppen azt, amelynek több köze van a zenéhez, meg a zenei műveltsége akadályozza, hogy közelebb férközzön régi dalainkhoz. Mert azokat a német klasszikusok levegőjétől, amelyben egész zenei műveltségünk gyökerezik, ugyancsak egy világ választja el.” (Hátrahagyott jegyzetek II. 173.) Bár a 20. század eleje óta az 1930-as évek végéig sok minden történt a zenei műveltség fejlesztéséért (nem kis mértékben Kodály és Bartók munkájának köszönhetően), 1937-ben még mindig nem lehetett elégedett, amikor a Vidéki város zeneélete c. írását megfogalmazta. „... az a fajta vidékiesség, amiről régente annyit élcelődtek fővárosi lapjaink, ma nincs többé. A forgalom, a rádió, a változott élet eltüntette. Ma

a legkisebb városban több művelt ember él, mint ötvenhatvan éve egy-egy megyeszékhelyen. Egyetemet végzett, olvasott, utazott emberek száma megsokszorozódott mindenütt. De a magyar műveltség sajátos típusa okozta, hogy az általános műveltség emelkedésével a zenei műveltség nem fokozódott arányosan. A magyar műveltség ui. határozottan vizuális típusú.” (In: A zene mindenkié 1954. 124.) Bár napjainkra érvényes vonást írt le, a vizuális típus alatt nem korunk vizualitását (vagy pl. a mozifilm) értette, derül ki egy másik feljegyzéséből: „Ma már legtöbb iskolánk folyosóin ott függnek mesterművek fényképei. Gondolják: ehelyett a rajztanárok alkotásait [kellene kifüggeszteni?] Michelangelo, Rafael helyett Kis Pál rajztanár úr különben egész tisztességes [munkáit?] Hát ha ezt meg lehetett valósítani a képzőművészet terén, mért nem lehet a zene terén?” – jegyezte föl. (Hátrahagyott jegyzetek II. 39.)

Kodály még a végső felbomlás előtt ismerte meg a paraszzenét. Ezért fogalmazhatta meg más szavakkal az előbb idézett gondolatait a zene és társadalommal összefüggésben: „A zene az életnek olyan szükséglete, mint a levegő. Sokan csak akkor veszik észre, ha már nagyon hiányzik. Tagadhatatlan: némely ember igen kevés levegőt fogyaszt, pl. elkártyázik éjszakákon át füstös szobában. Mégse élhet levegő nélkül.... A nép élete zenei önellátás; amíg formái nem bomlanak fel, tökéletesen gondoskodik a szükséges zenéről is. A visszasságok a felsőbb műveltségi rétegekben kezdődnek. A kultúra palántái nem egyszerre nőnek; nálunk leginkább a zene maradt el. Nagyműveltségű emberek zeneileg teljesen tájékozatlanok.” (Hátrahagyott jegyzetek I.) „Ma már világos mindenki előtt, hogy elitnevelés és tömegnevelés egymástól el nem választható szerves egység kell, hogy legyen, csak akkor értékes az eredmény, ha megvan a kettő egyensúlya.” (Vidéki város zeneélete). Sokat fáradozott ennek az egyensúlynak a megteremtésén, többek közt a gyermekek zenei nevelésén keresztül. A gyermekek nevelésének kérdéséhez nemcsak a zenei iskoláztatlanság és a közoktatásban akkoriban jellemző tandal-tömeg felől jutott el, hanem a falun és várososn szerzett sokféle egyéb tapasztalás felől is, mint fentebbi gondolatai is mutatják. A testi éhezés, rongyos ruha ellen maga legfeljebb egy-egy alkalmi segítséget nyújthatott, de igen hamar arra törekedett, hogy a zene segítségével legalább a szellemi éhezéssel kiragadja a gyerekeket. „Galántai népiskola, meztelábas pajtásaim: rátok gondolva írtam ezeket. A ti hangotok cseng felém ötven év ködén át.” – vallotta meg 1937-ben a Bicinia Hungarica ajánlásában. Tudta azt is, hogy a Bartókkal együtt megálmodott új magyar zene befogadásához megfelelő műértő

közönség kinevelésére is szükség van. „Életem delén rá-
eszméltem, hogy a legszebb zenét is hiába, vagyis csak a
külföldnek írjuk, ha nem hozzuk előbb a magunk népet
olyan karba, hogy meg is értse, amit írunk. Ezért sok
tervemet félbehagytam és énekgyakorlatokat kezdtem
írni gyermekek számára.” – fogalmazta meg Süketnéma
zenészek c. írásában. A gyermekek számára írt műveiben
elsősorban a parasztnéből megtanult elemekből
építkezett. Ahogy a népenét Bartók parasztnének, a
népdalt parasztdalnak nevezte, Kodály sem felejtette el
hangsúlyozni, hogy a népzene „Parasztművészet általán-
ban”, melynek megvannak a sajátos technikai tradíciói is,
a tanulás mechanizmusát is beleértve. A tanulás mecha-
nizmusához pedig alapvetően hozzátartozott az utánzás
és a napi rendszeresség, melyet pedagógiai gyakorlatában
is alkalmazni kívánt.

A zenepedagógia megreformálásának lassú folyama-
ta az 1920-as évek közepétől és még inkább az 1930-as
évek elejétől indulhatott el, amikor tanítványai és köve-
tői személyében már volt kikre támaszkodnia a munká-
ban: Ádám Jenő, Rajeczky Benjamin, Kerényi György,
Bárdos Lajos, Bodon Pál, Sztojanovics Adrienn és sokan
mások érezték át a dolog fontosságát. Az 1930-as évektől
indult az éneklő ifjúság, a kóruséneklést előtérbe helyező
mozgalom. Rajeczky Benjamin és Ádám Jenő 1933-ban
megalakította a Magyar Énekoltatók Országos Egyesü-
letét. Az egyesület főtitkára a Budai Szent Imre Gimnázium
1926-óta igen sikeressé vált, rövid idő alatt komoly
eredményeket felmutató, Innsbruckban végzett tanára,
majd a Zeneakadémián Kodálynál postgraduális képzés-
ben részesült Rajeczky Benjamin lett, tiszteletbeli elnöke
pedig Kodály Zoltán. Az 1930-as években Kodály egyre
intenzívebben foglalkozott a magyarság kérdéseivel is.
Azidőtájt a Bartókhoz és Kodályhoz csatlakozó fiatalabb
muzsikusok (főleg tanítványaik) már rendszeresen részt
vettek a népzene gyűjtésekben is, s főleg előzetes felderíté-
sekkel segítették a munkát. Kodály rendszeresen elküldte
tanítványait népenét gyűjteni. 1933-ban pl. Dávid Gyula
zeneszerző tanítványát (a középiskolában melleleg
egykor Rajeczky tanítványt) a Somogy megyei Karádra
küldte a falu zenei tudásának feltérképezésére. Dávid be-
számolóját követően Kodály maga is felkereste a falut elő-
ször 1934. októberében, majd 1936. áprilisában. Többek
közt az 1877-ben született Markaf József földművessel
dolgozott, aki kiválóan játszott a Dél-Dunántúl jellegzetes
hangszerén, a hosszú furulyáján. A falu zenei hagyomá-
nya érdemesnek bizonyult arra, hogy Markaf képviselét-
ben rákerüljön a Magyar Tudományos Akadémia kezde-
ményezésére 1936-ban Bartók Béla szerkesztésében négy

próbalemezzel elindított Pátria lemezsorozatra. A lemez-
sorozat elsődleges célja a tudományos népszerűsítés volt;
jó minőségű hangfelvételekkel, élvezhető előadásban
bemutatni a különböző vidékek színhagyományos zené-
jét és részben népmesekincsét. Nem titkolt szándék volt
jó alpanyagot adni az iskolák, sőt a további tudományos
vizsgálatok, főleg az előadásmód számára is. A háborús
években még folytatott, majd 1944 februárjától megszak-
adt lemezsorozatra Kodálynak később is volt gondja.
Egy 1950 körüli személyes feljegyzésben írta róla: „...
Pátria hanglemezgyártása. [A] Háború [következtében]
elakadt, már felvett anyag egy része máig sincs kidolgoz-
va. A kiadottak sem kaphatók már csekély kivétellel. Ezek
újra kiadása és a felvételek folytatása volna a legsürgősebb
teendő.” (Hátrahagyott jegyzetek II. 301.)

1936-os útja idején a sorozat azonban épp csak elin-
dult. S miután az 1936-os próbalemezek igazolták, hogy
az értelmiség körében van már megfelelő érdeklődés
a falu zenéje iránt, s lesz fizetőképes kereslet a lemezek-
re, 1937-ben megindították a sorozat kiadását. A tudomá-
nyos irányítást, a helyszínek, előadók és a dallamok
kiválasztását Bartók, Kodály és Lajtha László végezte.
Segítőik között a tanítványi körön és a néprajzkutatókon
kívül akadtak a népzene gyűjtésbe addigra már bekap-
csolódott vidéki tanárok és más szakterületen működő
muzeológusok is, mint pl. Szentesen 1939-ben Csallány
Gábor antropológus-régész. A több évre tervezett munka
a Néprajzi Múzeum (Lajtha a múzeumban dolgozott) és
a Rádió összehangolt munkájával folyt. Megfelelő minő-
ségű hangfelvételeket akkor még csak a rádióstúdióban
lehetett készíteni, s ez azzal járt, hogy valamennyi előadót
Budapestre kellett utaztatni, akikről gondoskodni kellett
(szállás, ellátás, kísérés). Ne feledjük: az előadók némelyi-
ke korábban saját faluja határait sem lépte át!). A karádi
felvételek időpontját 1938. április elejére tűzték ki. Kodály
helybeli kísérője előzetesen Happ József igazgató-tanító
volt, aki visszaemlékezésében felidézte az ottani gyűjtés
eseményeit. Kodály igyekezett Markaf Józsefet meggyőz-
ni az utazás fontosságáról. A beszélgetés illetve az ének-
lés azonban nehezen indult, s a kérdésre, miért nem akar
énekelni, Markaf József azt mondta, hogy „száraz torok-
kal nem megy a nóta”. Kodály mindjárt a zsebébe nyúlt, s
bort hozatott a kocsmából, hogy megoldja az öreg nyelvét.
Az idős ember a rádiószerelésre még annyira sem akart
vállalkozni, mint a dalolásra. Sokféle kifogást felsorolt,
hogy ne kelljen vonatra ülnie, majd végül kibökte, nincs
egy rend ruhája sem, amiben elmehetne. Kodály újból
a zsebébe nyúlt, s adott neki ruhára való pénzt. Markaf
végül 1938. április 12-én játszott a rádióstúdióban, akkor

örökítették meg fényképen a hosszú furuglával, az akkor még férfiak által is viselt kötényében. A jegyzőkönyvben a régi zeneéletre vonatkozó elbeszélését is rögzítették. Aszerint „Régen a szomszédok összegyűltek, a lányok daloltak, furuglán meg táncnak valót játszottak.” Marka a Pátria lemezsorozatra Mese és dal címen került történetet is előadta, melynek ismertebb címe „Mónár, hun a pénzéd?” szövegkezdetéről A mónár kutyái. A dramatikus jellegű, próza és zene váltakozásából álló hangszeres darab csak a Dél-Dunántúlon maradt fenn. A történet szerint rablók lepnek meg egy pásztort, akit ki akarnak rabolni és meg akarnak ölni. A férfi utolsó kívánsága, hogy furulyázhasson és dalolhasson még egyet. A rablók teljesítik óhaját, s a pástort olyan jól fújja és olyan jókedvűen dalol, hogy a rablók még táncra is kerekednek. Az ének és a furulyaszó valójában azonban a három hatalmas kutyának szól, melyek kint vannak a nyáj körül, jóval messzebb a pástortól. Állatai messziről meghallják az ismert titkos, hívó jelet, hazarontanak és megmentik gazdájukat. Az énekelt és hangszeren játszott dallamok a „Régi tolnai kanásznóta” körébe tartoznak, ahogy gyűjtőfüzete és a fonográf-henger rögzítette. Az ének, próza és furulyaszó váltakozásából álló ugyanilyen történetet Kodály már korábban is gyűjtött: 1922 karácsonyán Bolháson játszott neki Molnár József 65 éves kanász. Az öreg kanásznak is volt 5 lyukú „hosszi furuglája”, s több más furulyája („kis fuvola”, „flóta” bürokból készített „pikula”), melyeknek Kodály pontos méreteit is feljegyezte gyűjtőfüzetébe. A bolhási és a karádi változatok, valamint Ádám Jenő 1930-as igali dalbetétes mese-gyűjtése nyomán Kodály végül így összegezte a furulya szerepét A Magyar népzene c. tanulmányában (1936-1937): „előadásában a furulyának lényeges szerepe van. El lehet ugyan énekelni furulya nélkül is, de így nem az igazi.” A dallam a dunántúli ötfokú kvintváltó dallamok körébe tartozik, melyre első ízben Bartók Béla 1907-es felsőiregi gyűjtése irányította rá a figyelmet. Kodálynak és Bartóknak az egyéb – főleg székelyföldi és Felső-magyarországi területeken – végzett feltárásait követően a Dunántúl népzenejének behatóbb vizsgálatára csak az 1920-as évektől kezdve került sor. (A pentaton kvintváltó stílus legpregnansabban képviselő Röpülj páva, röpülj csak 1935-ben került elő, s „felfedezése” Seemayer Vilmos nevéhez fűződik. Az énekest 1936-ban Budapestre hozták és gramofonfelvételt készítettek vele a Pátria sorozat számára. A dallam olyan mértékben meghihlette Kodályt, hogy 1937 és 1939 között elkészítette a Fölszállott a páva a capella kórusművet valamint a zenekari variációkat.) Ebbe a sorba illeszkedett – Vas és Veszprém megyei gyűjtések mellett – Kodály karádi és

más Somogy megyei gyűjtése.

Ádám Jenő másokhoz hasonlóan Kodály javaslatára fogott hozzá a népzene gyűjtéshez. Kodály ugyanis a zeneszerzés szak hallgatói illetve általában a zeneszerzők esetében elengedhetetlennek tartotta a magyar népzene életben történő megismerését, magyar zenemű megalkotásához a falusi élményszerzést. Azt vallotta, hogy a magyar zenét a kozmopolita fővárosban nem lehet megismerni. A falu zenéjének, azaz a magyar népzenejének és azon keresztül általában a magyarságnak a megismerése viszont szorosan hozzátartozott iskolája lényegéhez. A népzene gyűjtések során Kodály és Bartók számára hamar kiderült, hogy nekik a falu nem csupán a népművészetbe való alkalmankénti bepillantást jelent. Joggal fakadt hát ki a falusi állapotokat illetően cseppet sem túlzó Kodály, amikor az 1918 után a Zeneakadémián ellene felhozott fegyelmi eljárásra így reagált: „... tizenöt éve járom Magyarország falvait vízen-sáron, hogy összegyűjtsem a régi magyar népzene még összegyűjthető kincseit. Teszem ezt a legnagyobb anyagi és szellemi akadályokkal küzdve (sis!), egészségem állandó kockáztatásával és gyakori kárával, a legkedvezőtlenebb körülmények között. Teszem ezt abból a meggyőződésből, hogy ennek a végső órára halasztott munkának elvégzése nélkül a művészi magyar zene egy lépést sem haladhat előre helyes irányban, hogy a mi elsőkélyesedett, elidegenedett zeneéletünk megérett rá, hogy a népzene frissítő árama járja át, teremtsen benne új életet, frissebb, gyökeresebb magyarságot.” (Hátrahagyott jegyzetek I. 64. Ez korántsem jelentette azt, hogy kizárólag a magyar dallamokat gyűjtötte volna.) Nyilatkozott arról is, miként indult. „Mikor megtanultam, amit a zeneakadémián, egyetemen lehetett, kezemben volt mindkettőnek végbizonyítványa, ráeszméltem, hogy még nem tudok mindent, amit a faluból lehet tanulni. Elindultam: beiratkoztam erre a legfőbb iskolára is, de még máig sem végeztem el. Megkerestem régi volt cselédeinket, akiktől hajdan sok dalt tanultam. Aztán tovább, mások cselédeit, mert a falusi nép legszebb dalait is a cseléd-sorban élők tudták leginkább. Gazdálány – 10-20 holdon felül – már nem is tartotta illőnek a dalolást.” – írta egy 1959. március 27-én kelt levél darabja hátoldalára. (Hátrahagyott jegyzetek II. 175.)

Már első útjai közben leírta azt is, miért vállalja, s miért folytatja egyre céltudatosabban a népzene gyűjtést. „Zörög a szátva, erősen rossz levegő, 8-10 ember lehetett [egy kis szobában összegárva], pipafüst és nem «virágos mezőn járni, virágot szedni». Kint eső (mert ősz vagy tavasz) sár nyakig – nem tejfelszedés, iskolai fonográf-előadás, pálinkával bele-bele a fenékre – iszapban terem a

gyöngy.” jegyzi föl a Zobor-alji Bédén 1910. februárjában, valakik véleményét felidézve címszavakban. Pár év múlva hasonló feljegyzést készít: „Nem csodabogarhajhászó tudós bolondság: kiánsni az iszapból [a régít] keressük azt a láncszemet, amelybe a magunkét belekapcsoljuk, míg végre megtaláltuk az elszakadt rozsdás lánc végét sárba iszapba taposva faluk büzében és iszapjában (mert mellékesen: csak a naiv városi hiszi hogy a népdalgyűjtés utja virághimes mezőkön vezet át ...), amelyről itt-ott le lehet tépni egy-egy virágot – írta le gyűjtőfüzetébe 1914. májusában, az I. világháború fenyegető árnyékában.

A népdalok, a népi használati tárgyak, a hangszerek, a népi hímezések felfedezése és mindenekelőtt az emberek megismerése valójában mégis „virághimes mező”-t jelentett számára. Tisztában volt azonban azzal, hogy mindaz, amit csinál, illetve amit Bartókkal csinálnak, egyelőre még a gondolkodó, művelt magyarok részéről sem elfogadott. S amikor jóval később, 1937-ben arról elmélkedett, hogy milyen hiány van ismeretterjesztő irodalomban, „amely egyrészt [a magyarság] lelki életét, nemzeti tudatosságát szolgálná, másrészt gyakorlati tanácsokkal látná el,” megjegyezte, hogy a fővárosiak azelőtt [Trianon előtt] nem jártak Erdélyben, utána meg már nem volt rá alkalomuk. A „Középosztály vagyosabb része minden európai városban tudta a jó szállodát. De Erdélyben nem volt. E sorok írója korán kezdte. A nagyszombati gimnáziumban tanulóársai közt egyetlen volt, aki látta Kolozsvárt, Brassót. De a tanárok közt se igen volt, legalább sohasem említette.” – írta. S mintha csak Krúdyt visszhangozná: „Most látjuk, hogy nem becsültük meg magunkat, mostohák voltunk hegyvidéki, messze élő testvéreinkhez, nem hallgattunk a furulyaszóra, amely vér szerint való hűséggel hangzott a Kárpátról, a Királyhágóról, nem is nagyon tudtuk, hogy kik laknak ott, ahol a bércek kezdődnek...” (Az égett emberhez. Magyar tükör 1921.) Kodály mindenben a teljes ismeretre törekedett: „Az ország csak akkor a miénk, ha ismerjük. Ha lábunk érintette minden vidékén a földet, ha beszéltünk minden vidék lakóival, tudjuk, miben gazdag, miben hiányos, mi az erénye, hibája.” – elmélkedett egy „Miért veszítettük el a Felvidéket” megjegyzés után. (Hátrahagyott jegyzetek I. 26.) Kodály a személyes tapasztalás mellett olvasmányaiból is gyarapodott. „Hogy Zobor alatt magyar nép lakik, először Erdélyi János népdalgyűjteményéből tudtam meg, tehát olyan műből, amit más mint magyar szaktudományt űző nem vesz a kezébe. Az se mind. Igen jó eredménnyel vizsgálhat, aki soha sem olvasta végig.” – írta. (Hátrahagyott jegyzetek I. 32.) 1905-től 1950-ig folytatott, több mint 3000 magyar, cigány, szlovák, román, rutén (közte több,

mint 350 hangszeres) dallamot tartalmazó, nagyrészt kiadatlan gyűjtéseivel kapcsolatosak idős korában leírt sorai: „70 év munkája: kevésnek látszik. Ma is van bőven felgyűjtetlen, ismeretlen falu. Egyéni vállalkozás volt, kevés vagy semmi állami [támogatással] azt is két háború és ami vele jár, szakította meg, akadályozta. Mindenre kell figyelni: dal, ruha, étel, élet összefügg.” – mondta ki tudományos alapelvét. (Hátrahagyott jegyzetek II. 238.)

Ádám Jenőhöz és Dávid Gyulához hasonlóan többi tanítványát is igyekezett vidékre küldeni. Tanítványainak gyakran fel is rőtta, hogy nem fogadták meg a szavát, nem mentek vidékre – nem föltétlenül népdalt gyűjteni, hanem hogy magukba szívják a falu szellemiségét. Tudta azonban, hogy „Még a személyes népdalgyűjtés sem elég. Valaki átszaladhat egy falun, felmarkolhat egy csomó népdalt, s még mindig semmi köze hozzá.” (Hátrahagyott jegyzetek II. 15.) Mint egy helyen írta: neki és Bartóknak is „Hit és fanatizmus kellett hozzá, hogy a pusztá megismerésnek hozzáférhető legyen” a régi magyar zene. „Az én kompozícióimban benne van az a kemény fapad, amin Forgó Mátyás zabari kondás házában aludtam, a szívszorulás, mikor az öreg Szalai Zsuzsa elsírta, hogy a fia hozzávágt a kenyeret, és ezer más, az étel, amit x.y. asztalánál ettem, a tánc, amit egy-egy lánnyal jártam.” – emlékezett vissza egy Zeneművész szövetségi megjegyzésre reagálva 1950 körül. (Hátrahagyott jegyzetek II. 40.) Ugyanezt újból leírta másként a népdalfeldolgozással kapcsolatban. „Feldolgozás: akkor jó, ha nem érzik annak. Ha olyan, mintha mindig úgy lett volna. Ez a művészi oldala. Másik a lelki oldala. Megérezni? A feldolgozó milyen közel vagy milyen távol áll a néptől. Mi hiányzik? Az enyémben megvan: Forgó Matyi háza, élelme, hálás a padkán. A magyar tájak íze, a talaj, a bédi fiatal asszonyok, akikkel táncoltam, az arcok, típusok változatossága, karaktere. Objektív valóság. Subjectív: az én érzéseim is zenei alakot öltenek, amit mindez keltett. A látottak.” (Hátrahagyott jegyzetek II. 63.) Az 1950-es években politikailag erőltetett népdalfeldolgozásokkal kapcsolatban úgy vélekedett: „Hagyják az erre való egy vagy két tucat emberre. Azoknak meg azt ajánlom, hogy ők is csak ünnepnapon nyúljanak hozzá. Mikor azt érzik, ez a nap nem olyan, mint a többi.” Példaként a versírást is fölhozta: „Verset írni minden iskolavégzett ember tud. De hány a költő köztük? Harmonizálni minden zeneiskolát végzett zenész tud. De költői értékű feldolgozás csak attól telik, aki eredeti alkotásban is költőnek bizonyult. Versírást eltanulni nem lehet. De lehet a költőiség iránti érzéket nevelni.” „Vak tyúk is talál szemet. Sikerülhet dilettánsnak is, ha van egy jó ötlete. De mégis jobb, ha csak teljesen képzett zeneszerző foglalkozik vele.”

(Hátrahagyott jegyzetek II. 61-62., 71.) „Népdalfeldolgozás. Nem szeretem ezt a szót: a tisztos húsfeldolgozó iparra emlékeztet. ... a népdal ... legzavartalanabb élvezetet épben eredeti alakjában nyújtja. Kíséret nélkül, kivált szép nyári estéken, mikor az éneklőket nem is látjuk. Nagy bátorság és körültekintő gondosság kell, hogy valaki úgy szerelje fel a többszólamú zene eszközeivel, hogy eredeti varázsából ne veszítsen. Nos, a „feldolgozások” számából ítélve, nálunk sok a bátor ember. Más kérdés, sikerült-e a népdal szépségét fokozni, mert ez lenne az egyetlen jogosultság hozzányúlni... Egyetlen hibás akkord kikölkenthet a népdal hangulatából.... Szerzőink nagy része csak papírról ismeri a népdalt” – elmélkedett 1959-ben (Hátrahagyott jegyzetek II. 65-66.) Jegyzeteiben más alkalommal is megerősítette: „Legyünk tisztában: ezek [a népdalok] kész remekművek, úgy, ahogy vannak! Nem kell semmi! Hogy mégis magam is vagy százat [feldolgoztam, azért történt, mert] a zeneileg műveltekhez közelebb [akartam] hozni, akik számára az egyszólamú zene nem zene, s akik a magyarság lelkétől távol állanak. Becsempészni az ő lelkükbe. ... Nyelvet kellett találni. Feldolgozás akkor jogosult, ha a dal szépségét új megvilágításba teszi. Sajnos, csak a harmonia lámpása mellett látják, a meztelen melódia szépségére vakok lettünk.” (Hátrahagyott jegyzetek II. 67.) A zeneszerző Kodály megtalálta azt a köntösöt, amely a zeneileg műveltekhez is közel tudta hozni a népzeneit. Sőt, mint Bartók többször hangsúlyozta, művészté annyira hazája „tisztá népzenejéből sarjad ki, hogy szinte annak apoteózisa”.

Miközben eleinte a saját, Bartókkal közösen megkezdett gyűjtőmunkájuk fontosságát még magyarázni, védeni kell, az 1950-es években már arról panaszkodott, hogy „Boldog-boldogtalan gyűjt boldog-boldogtalantól. Forráskritika” [kellene] jegyezte föl, utalva arra, hogy a lelkesedés nem elég, s a népdalgyűjtés nem dilettánsok feladata. (Hátrahagyott jegyzetek II. 260.) „Nagy a sürgés-forgás a népdal körül, vásár. Akik ellenállhatatlan vágyat éreznek, hogy a népdalról való nézeteiket a nyilvánossággal közöljék, sokszor több kárt okoznak. Alapvető művekből kiragadott félmondatot nem egészen megértve, vagy éppen félreértve variálnak, félremagyaráznak. Adtál uram esőt... Mások meg nemzeti lázba esnek, a népdallal akarják megmenteni a hazát, s nem veszik észre: a nemzeti szellem megtestesülésére kiválasztott népdalaik éppen az idegenből kölcsönzött fajtái. Si duo faciunt idem [non est idem] – írta. (Hátrahagyott jegyzetek II. 329.)

Természetesen Bartók is, Kodály is kezdettől tapasztalta a paraszti kultúra bomlásának vidékenként eltérő

jegyeit, sőt a globalizációs jeleket is. A Gyöngyösbokréta kapcsán a népművészet áruba bocsátása ellen tiltakozott: „Ne idegenforgalomért!...[csinálják] Veszélyes út: a világ köklerei, majomtáncoltatói ...[idejönnek] ... Pénz maradjon kívül, ne legyünk a világ mulattatói.... De már nagyon kínálják a babákat a színház előtt! Ezt meg kellene tiltani. Ne lehessen tőlünk semmit pénzen vásárolni. Szervezze meg az előadást a Gyöngyösbokréta személytelenül.” (Hátrahagyott jegyzetek II. 317.)

Kodálynál nem igen lehet szétválasztani a népzeneit, magyar zenét a magyar kultúra ügyétől. Amikor az új, magyarul gondolkodó generációk felneveléséről, vagy az új magyar zene megteremtéséről beszél, annak alapjául éppen a népzeneit szánja: „... olyan zenét akarunk, amelyben megvan az a magyarság, amely már vagy még csak falun található, és az a kultúra is, ami azt a magyarságot [a] művészet magasságába emeli. Nem akarjuk a zenét, várost elparasztosítani. Kultúrát, előkelő hangot hozunk onnan, olyat, amilyen a városban, magyarul sose szólalt meg!” (Hátrahagyott jegyzetek II. 15.) Az új magyarság és egyben az új zenekultúra megteremtéséhez fontosnak tartotta a lelki szintézis megteremtését, azt a szintézist, melyben a paraszt és az arisztokrata egyaránt benne van. Célja volt, hogy a magyar városi életet jobban átjárja a magyar szellem. Mindezt a már említett Kodály zeneszerző-iskola keretében kívánta megvalósítani. Erről az iskoláról azonban többször kifejtette, hogy alapvető fontosságúnak tartja az egyéniség tisztelőben tartását. Kiadott írásában megfogalmazta azt is, hogy „... tudomány és művészet nem lehet el egymás nélkül. A művész, ha nem részese az élő hagyománynak, szárazra vetett hal. De a történeti múlt eredményeit sem nélkülözheti. Teljes értékű magyar művészet csak a teljes magyar múlt talaján fejlődhetik, anélkül mindig hiányozni fog belőle valami.” (Visszatekintés Összegyűjtött írások, beszédek nyilatkozatok. S.a.r. Bónis Ferenc Budapest, 1964. II. 281.)

Hozzászólásában a középiskolai énekkoltatás kérdéséhez 1955-ben viszont azt hangsúlyozta, hogy „... társadalomformáló ereje a tudománynak csak akkor van, hogyha megfelelő szervek gondoskodnak arról, hogy a tudomány eredményei a mindennapi életbe bekerüljenek.” (Visszatekintés I. 298.)

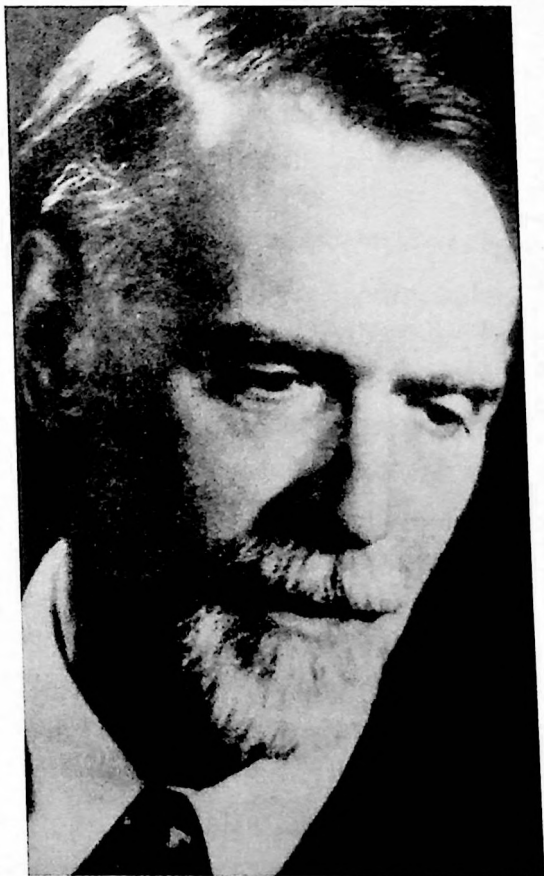
A magyarság megmaradása alapkérdés volt számára, s megmaradásának egyik eszközét a népzeneiben látta. Ebből az alapállásból érthető igazán, hogy nem a hazafiságra, hanem az életösztönre apellált, amikor a magyar népdalok ismeretére és szeretetére buzdított. „Janusarca van a magyarságnak. Legjobbjaiban mindig európai. Mi is

lehet egy Kelet és Nyugat ütközőpontján álló nép. Létfeltétel, hogy mind a kettőhöz tartozzék. Európai formát kell öltenie művészetében is, de ez nem akadálya, hogy egész egyéniségét, minden sajátosságát, hagyományát bele ne öntse ebbe a formába.” Bizott benne, hogy „a nyugati és a keleti kultúra határmezsgyéjén álló” magyarság jövőjét illetően „lehetséges olyan szintézis, mely keverék helyett új vegyületet jelent a keleti és nyugati elemek közt. Komp helyett egy szigetet a két part közt, melynek lakói ide is, oda is tartoznak, de mégis csak a szigeten vannak. Hinnünk kellene ebben a lehetőségben...” – írta. Felszólított arra is, hogy „Tanuljunk minden nemzetől, de egynek se legyünk szellemi vazallusai.” (Hátrahagyott jegyzetek II. 84-86.)

A régi magyar dalstílussal kapcsolatban fogalmazta meg a 20. század második felének és általában a jövőnek szóló üzenetét: „Kihalófelben van ez a művészet --, de ma még él még nem kell exhumálni, eleven forrásból vehetjük át. Öreg falusi magyaroktól tanulhatjuk el ma még: meg is kell tanulnunk, mert ez a kincs, amelyet századokon át híven megőriztek, az ő fiaiknak, unokáiknak már nem kell. Azokat a fejlődés kérlelhetetlen ereje másfelé tereli.” – jegyezte fel 1918-ban. A feladatot is kijelölte: „Az elkallódott magyar zenei hagyomány nagy és értékes része fel van tárva. Hátra van, hogy életté, vérré váljon. Erre már nem elég egyes emberek erőfeszítése.” (Hátrahagyott jegyzetek II. 173.). Már egy 1939-40 táján írt fogalmazványán felhívta azonban a figyelmet arra is: „Nem az a fontos, hogy gramofonlemezre felvéve, múzeumok polcain porladjanak a dalok. Hanem, hogy minél több magyar a helyszínen, élőszóval hallja, csak így kaphat maradandó benyomást. Nem az a fontos, hogy kiváló földrajzi műveink legyenek, nem elég, hanem élő földrajz legyen minden művelt magyar. Történelmi könyvek tartalma átélt élet legyen.” (Hátrahagyott jegyzetek I. 32.) A globalizáció kérdésében kételye és optimizmusa is megmutatkozott. „Világnyelv? Amibe minden népé vegyít valamit, hogy egy-egy részletében minden nép magára ismerjen. Goethe a virágirodalmat nem így képzelte. Világra szóló egynyelvűség? Petőfi, keveretlen tokaji, cocktail helyett.” – írta egy helyütt. (Hátrahagyott jegyzetek I. 215.) A zenét illetően derülátóbb volt: „A föld népei zeneileg közelednek egymáshoz. Vajjon szükségszerű következmény, hogy elveszti eredetiségét mindegyik? Nem, mert ha kialakulna is egy mindenütt érthető egységes zenei világnyelv, ez csak kifejező eszköz volna, a mondánivalót minden nép csak a maga talajából szívhatja. ... Minden attól függ: sikerül-e olyan új szintézist találni a

helyi zenei hagyomány és a világszerte közös kifejezési eszközök közt, aminek művészi életeréje van. Akkor élete is lesz.” (Hátrahagyott jegyzetek II. 103.)

A volt magántanítványból kollégává lett Molnár Antal egy visszaemlékezése szerint Kodály 1912 táján a népdalgyűjtéssel kapcsolatban mondta a következőt: „Egész sereg ember fog megélni abból, hogy tanulmányokat fog készíteni a népzene gyűjtéssel kapcsolatban.” (Molnár A.: Magamról, másokról 1974. 104.) Ez a megjegyzés Kodály maga számára feljegyzett és írásban kiadott gondolataira is érvényes, hiszen szinte minden mondata, megjegyzése mellé további kiegészítés kívánczozna, mint a Voayage en Hongrie-ben megörökített, a milleniumi kiállításra is szerepelt Forgó Márton, vagy a koloni nagy tudású énekes, Szalay „Zuza” alakjához. Ám az írásokból nemcsak az alkotó muzsikusként és tanárként harmonikus személyisége bontakozik ki. A magyarságért felelősséget érző humánus gondolkodó feljegyzései – mintegy sajátos aforizmák – időtálló gondolatokat közvetítenek.

A LELKEK HALÁSA

Bojtor Károly emlékezete

Bojtor Károly(1933-1998), az elanyagiasodott, materialista hitvallású korban volt az emberi lélek, a földi és az égi világ együttábrázolásának a festője. Visszafogott expresszivitású, csaknem szürkebe hajló, finoman szűrt, de mégis sokszínű pasztell színeivel az evilági mögötti transzcendenst is kifejezte. Emlékezés című költői szépségű festményén egy gondolataiba merülő, vagy talán alvó embert ábrázol, (magát a Mestert?) akit égi angyal óv kitarj karjaival.

A nappali szobám falán naponta megcsodálom festményét, amely a hegyi táj szépségét kápolnával, a tornyán keresztel, a mellette lévő, út menti keresztel, térrel, házzal, a kép baloldalán szögletes hátú fél alakkal és a kék-szürkés égen egy világos színű kereszt alakú felhővel. Számomra a földi és égi világot varázsolta egységgé ezen a tájképen.

A feleségéről festett Márta képekben, önarcképeiben, a halásportrékban is van valami megfeszíthetetlenül titokzatos lélekábrázolás. A halász festményei biblikus erejűek. Úgy érezzük: az ő csónakos alakjai hálóikkal emberi lelkeket halásznak, mint az apostolok. Széki Patka László találóan jellemezte: „lelkek halászaként” Bojtor Károly képköltészetét. A nemrég elhunyt költőt idézem: „Képköltészetének átváltozásai szemléltetők is átlényegülésre készítenek. (...) álmaink és emlékezetünk különös körforgásában lelhetjük meg létünk nyugalma, a nem közvetlenül anyagisághoz tapadó lényegét, értelmét”.

Halkszavú, szemléltető személyiségéből eredeztethető, hogy őt nem a világ csúnyasága, hanem lélekemelő szépsége érdekelte. Hitte az emberben a jót, a nemes küzdőképességet. Hemingway emlékére című képe nemcsak a Nobel-díjas regény öreg halászá, a viharos tengert, az óriáshalat festette meg, hanem az elemekkel küzdő örök emberit is szimbolizálja. Madách portréja nemcsak a gondolkodó-vívó-szenvedő, hanem a küzdést is vállaló embert örökíti meg hitelesen, nagy művészi erővel. Annak ellenére hitte az emberben a jót, hogy fiatal korában, az 56-os forradalom elfojtása után megtapasztalta az árulást, a kegyetlen megtorlást, a rosszat. Nagyszerű emberi tartásának, lelki erejének, tehetségének köszönhető, hogy méltatlan helyzetben is képes volt alkotni, és ha később is, mint korosztálya, de főiskolai mestereitől elmélyíthette

festői- és rajztudását. Alkotásai az ember jobbik énjéhez, lélektől lélekig szólnak.

Mindig volt közlendője, amikor lovakat, halászokat, az életet jelképező vizet, hegyes dombos vagy sík tájakat Soprontól Kecskemétig, Nagymarostól a Balaton-felvidékig ábrázolta. Az 1977-es műcsarnoki kiállítása alkalmából nyilatkozta: „Állást is szeretnék foglalni ezekkel a képekkel... örök emberi érvényű a küzdés és a hit, hogy az emberi tennivaló mindig előbbre és följebb viszi a létet.”

Korán rátalált egyéni stílusára, mely csak az övé és senkiéhez sem hasonlítható. Következésképpen építi a tereket, a formákat, visszafogva érzelmeit, halkított hangon finom pasztell-színekkel közvetíti világlátását, filozófikus gondolatait.

Nagyszerű rajztehetségét nemcsak kitűnő grafikái, hanem festményeinek megkomponáltsága is bizonyítja. Berczky Lóránd ezt így fogalmazta meg: "Ez egy jellegzetesen átlós irányú kompozíciós rend, amely a néző oldaláról tekintve lehetővé teszi a téma rafinált exponálását és olyan téri szerkezetek megjelenítését, amely a klasszikus hagyományokra épülő kompozíciós rendben is belső dinamikát teremt. Ez legjellegzetesebben a halász témákon fedezhető fel, de jelen van a tájképeken, és még az emberábrázolásokon is. A mester számára fontos volt, hogy gondolatilag megfogalmazott üzenete és szakmai tisztaságból vállalt képi megjelenítése, művészi magartása kikezdehetetlen legyen."

Az osztrák festőművész, Peter Kudera, 1984-ben a bécsi Collegium Hungaricumban nyílt kiállítás megnyitóján Bojtor Károly művészetének grecoi mélységéről szólt, amin minden bizonnyal az alak és környezete absztraháltságának következetességét értette.

A divatos, mulékony stílusirányzatok őt meg sem érintették, hiszen fontosabbnak tartotta a filozófikus mondanivalóját, csendes, másokra figyelő egyéniségén átszűrte világlátását képpé formálni. A külvilág szíréhangjai őt is kísértették, de sohasem tett engedelményt sem politikai elvárásoknak, sem a pénznek.

Hű maradt önmagához, kivételes képességéhez: konok szorgalommal, puritán erkölcsiséggel alkotta meg tiszteltre méltó életművét. Sohasem felejttem el örömét, amikor érezte, ha valakinek tetszenek képei.

Szülőföldjéhez a nógrádi Mátraverebélyhez hasonló hegyes-völgyes veszprémi tájban lelt második otthonra, ahol húsz éven át zavartanul alkothatott. Barátai közül többen nem értették, miért adta fel a fővárosi Krúdy utcai tágas műteremlakását, hogy Veszprémben a Betekintsvölgyben élhessen, alkothasson. Bojtor Károlynak létszükséglet volt a természetközelség, a hegy, a víz, a

vidéki csend. Az elmúlástól nem félt, hasonlóképpen ölelte magához a másik világot, mint csodálatos szépségű lebegő-zuhanó Ikarosza, melyet szimbolikus üzenettel festett meg. Ikarosz két kezével, mintha magához ölelné a mélységet.

A túlsó part című képén egy csónakban, amely Kharón ladikja is lehet, háttal a túlsó part felé fordulva, lehajtott fejű alakot láthatunk. A fekete színű túlsó part a halált jelképezi. A kép mégis nyugalmat, megbékélést érzékeltet. Erről, a halállal szembenzésről egy hasonló témájú képről is szólva nyilatkozta Bojtor Károly 1994-ben Gopcsa

Katalinnak: „Ez a túlsó part úgy jelentkezik nálam, mert egyik képet a másiktól építem, de a gondolatsor ugyanaz, hogy ott áll lehajtott fejjel a zöldes-feketébe fogott figura, aki fölemelte a fejét. Világos lett a túlsó part. Ez a túlsó part nekem már olyan, hogy mindig emelt fővel figyelek arrafelé...”

Nem félt az elmúlástól. A halált felkészülten fogadta, hiszen ő a két világ határán volt otthonos alkotásaiban. Festményeinek állandó kiállítása Veszprémben, a Mestermű Galériában látható.

Es Diner eulleklypt. Tolle sus 1998

Filip Salikon

Es Diner eulleklypt, tolle sus

Filip Salikon 1998

RÉGI KÉPEK

Egy allegória toposza Krúdy novellájában

A budai bakter című novella – a Krúdy-bibliográfia adatai szerint – először a Budapest című lapban jelent meg 1903. január 4-én. Újra közölte az Élet című katolikus hetilap 1910. március 27-én, Régi képek felcímmel, egy másik elbeszéléssel együtt. Erre az in medias res kezdesre maga a novella szólítja fel az olvasót.

A rövidke írás egyes szám első személyben megszólaló elbeszélője, amolyan álmatlan kóborló ugyanis – se szó, se beszéd – rögtön az első mondattal közli, hogy egyszer éjjel Budán sétálgatott, egy régi, szűk utcácskában. Az utca végén lépcsők vezettek felfelé egy másik utcába, ahonnan egyre erősödő kopogás hallatszott. Valaki közeledett. Az elbeszélő rögvest kísértetre gondolt, hiszen Budán, ódon házak között, éjszaka nem volna csoda, ha megjelenne akár Werbőczy, akár Török Bálint szelleme, de nem, csupán az éjjeliőr járta szokásos útját. Tudnivaló, hogy a köpönyegben, csizmában járó, alabárdot cipelő éjjeliőr, vagy ahogyan régen nevezték, a bakter, jelen esetben tehát a budai bakter, apáról fiúra szálló hagyományos foglalkozás volt a régmúlt időkben. Feladata az éjszakai utca csendjének őrzése, a tüzesetek megelőzése, tűz esetén riasztás, s minden áldott este a késői óra jelzése kiáltással, például „éjfél elmúlt, aludjatok”, kiabálta teli torokból, hogy aki már aludt is, egészen biztosan felébredt. Az elbeszélő – mintha utánaézett volna e budai hivatalnak – megállapítja, hogy Budán a Gutenakt családban öröklődik a baktesség (már csak a német név jelentése miatt is), s megemlíti, hogy a József császár korában szolgálatot teljesítő Gutenakt Tóbiás a találkára menő férjes asszonyok szoknyájába akasztotta bele alabárdját, és éberségének köszönhetően egy esetben a saját feleségével is megcselekedte ezt. A közeledő budai baktert látva elbeszélőnkben felmerül a kérdés: vajon járnak-e még éjente találkára a férjes asszonyok? Hiszen „a fatáblák mögött ma is olyan szívek dobognak, mint az öreg Gutenakt idejében”. Időközben az éjjeliőr, aki öreg, magányos legénynek látszott, az elbeszélő mellé ért, köszönt és csendesen továbbment. A kódorgó mesélőt annyira megragadta az öreg becsületes baktatása, hogy elhatározta, utánaered. Sikátorokon, girbegurba utcákon mentek keresztül, elől a magába roskadt, vállán alabárdot cipelő öreg bakter, utána a róla gondolkodó, elmélkedő elbeszélő. A követés során azonban különös átváltozásnak lehetünk tanúi, legalábbis az

elbeszélő állítása szerint. Amint ballag az öreg után, észreveszi ugyanis, hogy nem is olyan lassú, cammogó a lépése, sőt inkább friss és fiatalos, és „olyan különösen ment most már, hogy ha alabárdos nem lett volna, azt kellett volna hinnem, hogy asszony”. Egy furcsa ház előtt, melynek egyik ablaka világos volt, az éjjeliőr megállt, benyomta az ajtót és eltűnt az épületben. Az elbeszélő továbbhalad, de nem tud szabadulni a kérdéstől: ki volt ez az éjjeliőr, mit akart, miért tért be a házba, éjjeliőr volt-e egyáltalán? Ennek következtében a töprengő elbeszélő hajnalig bolyong az igazak álmát alvó városban, mármint Budán, míg végre hazafelé indul. Egy utcasarcon azonban az éjjeliőrbe botlik. Csaknem felborították egymást a nagy sietségben. Az elbeszélő az éjjeliőr arcába pillant, azt azonban, hogy mit látott, nem árulja el. Annyit mond csupán, hogy az „éjjeliőr felsikoltott, mint egy nő, és két tenyerével elfödte arcát, futni kezdett. Köpönyegét felkapta futás közben, mint a szoknyát”. Az öreg Gutenakt milyen jó fogást csinálhatott volna most – gondolja a futó alak után révedve az elbeszélő, majd így zárja a rejtélyes történetet: „A régi falak között ugyanolyan szívek dobognak, mint száz esztendővel ezelőtt”. Noha ezt a gondolatot felvetette már a történet kezdetén, most, úgy látszik, szükségesnek véli, hogy a végén variációs ismétléssel is – elbeszélését mintegy keretbe foglalva – nyomatékosítsa.

A részletezőbb értelmezés előtt tematikus szinten vizsgáljunk meg néhány lehetőséget a narrátor által feladott rejtvény megoldására. Kivel találkozhatott éjszaka a kihalt budai utcán, ki lehetett a köpönyeges alak, éjjeliőr volt-e, vagy valaki más?

Először higgyük azt, hogy a köpönyeges alak éjjeliőr volt, öreges lépteit és ijedt sikolyát vélte asszonyosnak az elbeszélő. Idősebb férfiak asszonyokhoz hasonulása jól ismert, természetes jelenség.

Másodszor persze gondolhatunk arra, hogy a köpönyeges alak asszony volt, talán éppen a bakter felesége, aki így, a bakter ruhájában ment éji találkájára. Ebben az esetben az igazi bakter már kissé nagyvonalúan látja el hivatalát, vagyis ez idő tájt otthon alszik.

Harmadszorra vélhetjük azt is, hogy a köpönyeges alak asszony volt, aki éji találkájára ment, de nem feltétlenül a bakter felesége, lehet bárki, noha mindenképpen olyan hölgy, aki nagyon is kapcsolatban állhat az elbeszélővel. Hiszen tudjuk, az elbeszélő egyedül sétálgat az éjjeli utcán, hajnalig csavarog a budai városrészben. Talán éppen azért, mert kedvese, szerelme nem hajlandó fogadni akkor éjszaka, hogyan is fogadhatná, ha másfelé van dolga, egy másik házban, egy másik férfival. Ezért sikolt fel az álruhás hölgy, felismerve hódolóját a hajnali utcán. Az

elbeszélő ebben az esetben éppen úgy jár, mint az általa felidézett Gutenakt bakter, aki egy ízben a saját feleségét kapta el titkos éji útján. Tehát ő maga, az elbeszélő változik, analog történet révén a címben jelzett budai bakterrá.

Némi elszántsággal bármelyik lehetőség igazolható a szöveg poétikai adalékaival, vagyis ily módon „tovább írható” a budai bakter meséje, felelevenítve talán kissé a svájci tematikus iskola örökségét. A szövegről alkotott vízió mellé azonban elengedhetetlenül odakívánkozik az úgynevezett gyanakvó olvasás gyakorlata, amely elemzői módszerként igen termékeny szempontokat eredményez. Elsősorban arra kérdezve, hol mond ellent önmagának a szöveg, hol bizonytalan, hol hiányos a narráció, hol marad homályban valami, és mi ennek a homályosságna, két- vagy többértelműségnek a szerepe a szövegben.

Van néhány olyan mozzanat A budai bakter történetében, mely akarva-akaratlan alakítja a szöveg értelmezhetőségét. Semmi különös nincs abban, hogy éjszakai kalandról mesélve előbb-utóbb feltűnik a novella terében a hold, mely természetesen – kivált ismétlődő említésével – okvetlenül többet jelent az éjszakai égitestnél. A budai bakter árnyékként közeledik a keskeny utcában, „hová méla és reszkető világosságot szórt az égi hajó”. Az éjjeliőrt követve kihalt utcákon járnak, mintha „a hold egy halott városra világítana a magasból”. Szép, holdas éjszaka! A hold emlegetése azonban – annyi minden mellett – gyakran kapcsolódik a változás, változékonyság, átváltozás motívumához. Shakespeare drámájában Júlia arra kéri Rómeót, ne a holdra esküdjék, mert az változó („körbe járva változik havonta”), s akkor szerelme is éppúgy változó lesz. Nem meglepő tehát, ha éppen az idézett holdvilágítás után kezdi észlelni az elbeszélő, hogy öregember helyett talán mégis asszonyszemély megy előtte. A rejtélyes ház világos ablaka mintegy a világító hold megfelelője az ember építette világban. A női jelleg erősödésére hívja fel a figyelmet továbbá az is, hogy a hold közismert nőszimbólum.

De ha feltételezzük, hogy a budai bakter nem más, mint köpönyegbe bújó, éji pásztorórára induló asszony, akkor a történet, melynek előképét az elbeszélő Gutenakt Tóbiás esetének felidézésével vázolta, maga a történet nem lesz más, mint megismétlődő, párhuzamos eseménysor, kedélyes anekdota, írhatta volna Mikszáth. Hiszen az elbeszélő nem győzi hangsúlyozni, némi variációval kétszer is említi, hogy a fatáblák mögött, vagy a régi falak között ma is olyan, ugyanolyan szívek dobognak, mint az öreg Gutenakt idejében, a második változatban: mint száz esztendővel ezelőtt.

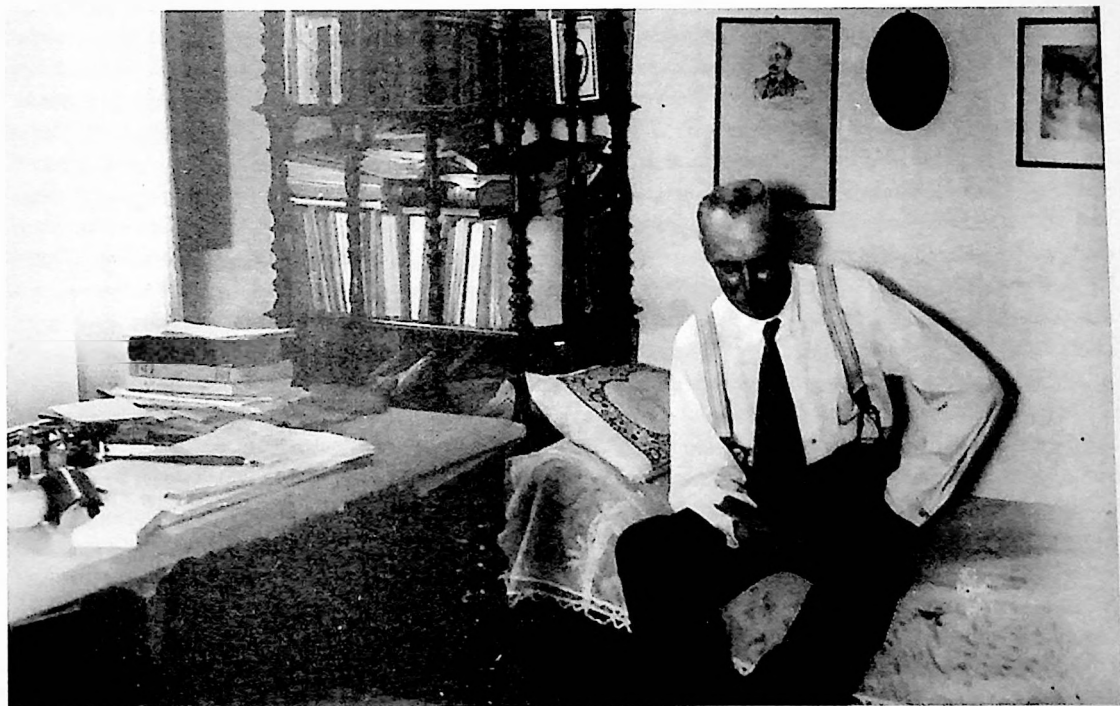
A gyanakvó olvasás konoksága azonban nem elégedhet meg ennyivel. Miért nem nyilvánítja ki a szöveg az átváltozás, ráismerés aktusát határozottabban, miért csak hasonlatok formájában állítja az elbeszélő az állítólagos éjjeliőri női mivoltát? „Az éjjeliőri felsikoltott, mint egy nő”, aztán „Köpenyegét felkapta futás közben, mint a szoknyát”. Bármennyire csábító értelmezés volna is a bakternak öltözött csalfa nő lelepleződése, mégsem elégedhetünk meg ennyivel. Minden jelképszerűség, átváltozás, nőszimbólum mellett is némileg zavaró tényező marad, hogy a budai bakter egyszerre férfi és egyszerre nő. Nehezen állhatunk ellen ama értelmezési lehetőség kihívásának, mely valamiféle hibriditás megnyilvánulásának látja ezt a sötét, éji alakot. Olyan titokzatos lénynek, akiben férfi és női vonások keverednek, sőt egyenlő arányban jelennek meg, mint egyes antik istenekben – csak a legfeltűnőbb példákra utalva –, Siva kétnemű ábrázolásaitól a görög-római mitológia női és férfi változatban is elterjedt istenevein át (Dianus-Diana), a rómaiak közkedvelt kétarcú Janusáig, akiben a latinok az ellentétpárok egységében megvalósuló androgunitást is tisztelték. A legnevezetesebb példa természetesen Aphrodité és Hermész gyermeke, Hermaphroditosz, aki kétnemű, vagyis hermafrodita, s mint házi isten, a házasság védője is volt – nem ennek modern megtestesülésével találkozunk a budai éjszakában? Az androgunitás, a férfi-nő egység a határtalanság mítoszával valósítja meg, vagyis a nem kettévált, nem megosztott létezésnek, az elkülönületlen teljesség emlékeztetének őrzője, őre. S talán nem érdektelen bevonni Jung lélektani kategóriáit az értelmezésbe, az anima-animus kettősségét-egységét. Ha az anima-animus párosa a női jelleg megszemélyesítése a férfi tudattalanjában és a férfi jellegé a nő tudattalanjában, akkor nem nehéz belátni, hogy egyensúlyozó kétneműség működik a lélek mélyén. Minden férfiban, mondja Jung, él egy bizonyos női kép, mely alapvetően tudattalan, az őstől örökölt, nőkről szerzett tapasztalatok összességéből képződött típus, vagy inkább archetípus, a nőről szerzett összes benyomások lerakódása, örökölt pszichikus alkalmazkodási rendszer. A nőnek is van természetesen a férfiről mintegy veleszületett képe, ősképe. Az anima és animus feladata, hogy helyreállítsa a kapcsolatot az individuális tudat és az őstönökből, archetípusokból táplálkozó kollektív tudattalan között. Ezzel a két keskeny szállal, a férfilek női ősképevel és a női lélek férfi ősképevel hurkolódik a felbomlott egységre emlékező kollektív tudattalanhoz az individuális tudat. Vélhetőleg ezért sikolt fel a bakter-áruhás nő, amikor arcába pillant az elbeszélő. Önnön animusa kel életre az elbeszélő vizslató tekintetében.

A kettősségre azonban érdemes még fokozottabban figyelni. Egészen pontosan arra, hogy a budai bakter „lehajtott fejvel kullogott az utca közepén” és oldalról, hátulról nézvést férfinak tűnt, bár járása mind nőesebbnek, s aztán előlről, arcába tekintve szinte nőnek. Mindez sokkal inkább már nem is szimbolikus vagy mélylélektani irányba viszi, hanem az allegorikus megjelenítés lehetőségeire irányítja a gyanakvó olvasó érdeklődését. Különösen, ha az Élet című hetilap közlésében található Régi képek felcíme gondolunk. Miféle régi képekről lehet itt szó? Nem egészen indokolatlan talán A budai bakter szövegében és még jó néhány Krúdy-elbeszélésben megbúvó képzőművészeti párhuzam vizsgálata, az a „határátlépés”, ha a festménytöredékek, akarva-akaratlan felidézett látvány- emlékek lehetőségét bevonjuk az elemzésbe, s a novellák egyes alakjait, helyszíneit festett képekre utaló szövegfoszlányoknak is tekintjük. Vajon milyen szerepe van az értelmezésben a felismert (vagy akár önkényesen oda-társított) utalásoknak, a művészeti ágak dialógusának, a toposzok társművészeti megjelenésének, intermedialis áttemelhetőségének?

Kétségtelen, hogy a képzőművészet nagyjából letűnt hagyományai közé tartozik az elvont fogalmak megszemélyesített megfestése, szoborrá formálása, úgynevezett képzőművészeti allegóriák alkotása. Maguk a művek azonban – amellet, hogy ez a fajta allegorizálás elvesztette

időszerűségét – nem tűntek el, festmények, freskók, szobrok, domborművek, kariatidák alakjában itt élnek velünk. A képpel, anyaggal érzékletessé tett fogalmak allegorikus toposzként felidéződnek egyes szövegekben. A képzőművészetben alkalmazott allegorikus ábrázolás szövegbeli megformálását rejti Krúdy novellája is.

A megszemélyesített fogalmak gyakorta képviselnek egyházi, illetve vallásos jellegű tartalmat. Olyan allegorikus alak, akinek arca két nemet jelöl, éppen a négy sarkalatos erény egyikének allegóriája. A Prudentia néven ismert Okosság, vagy Bölcsesség az, aki ugyan alabárd helyett kezében tükröt tart, mellyel a múltat és jövőt is látja – jelen helyzetben Gutenakt Tóbiás történetét éppúgy, mint kései utódjának esetét –, a fejét pedig, csakugyan, a fejét kettős arccal ábrázolják: elől fiatal nő, hátul idős férfi. Ebben az összefüggésben már nem a budai bakter, nem is egy csalfa asszony, hanem maga Prudentia ment akkor éjszaka a holdfényes utcán. A budai bakter jelentése ezáltal tovább gazdagodik: a bakter szó felügyelő, őr, őriző, csősz meghatározásaihoz itt az erénycsősz értelmezés is kapcsolódik. Persze aligha vitás, hogy az erénycsősz szerepét – legalábbis az átváltozás felismeréséig – az elbeszélő játssza, az ő gondolkodása irányul elsősorban a családra, gyerekekre, unokára: „Jó az Isten, hogy megengedi, hogy az ilyen öregembernek is legyenek vágyai, reményei és boldogságai!” – sóhajt magában az elbeszélő,

„tisztességes”, családias képzetkörben töprengve. De mi következik abból, ha az Okosság, Bölcsesség allegóriája végigsétál az éjjeli városon? Sétájának akkor van jelentése, ha okossága, bölcsessége a példa erejével megnyilvánul az erényeket követő halandók előtt. Hiszen az Okosság – miként társai a négy sarkalatos erény dogmájában: Igazságosság (Justitia), Bátorság (vagy Lelkierő, Fortitudo) és Mértékletesség (azaz Temperantia) – mint erkölcsi erény, nagyon is gyakorlati útmutatóval szolgál a kötelességteljesítés konkrét útjain. Az Okosság segít abban, hogy meghatározzuk helyzetünket, felismerjük teendőinket. Ha valóban Prudentia sétál itt, akkor az elbeszélőnek fel kell ismernie egy kijelentés helyességét, és meggyőződéses hittel kell vallania felismerését. S lássunk csodát, Prudentia nemcsak átvonul a színen, hanem végül bele is költözik az elbeszélőbe. Már csak azért is, mert a szöveg, mely hatvan – rövidebb, hosszabb – mondatból áll, tizenkét éles kérdő mondatot tartalmaz. Különösen a hetedik bekezdésben sűrűsödnek a kérdések, itt öt kérdés követi egymást. „Vajon mit gondol magában az ilyen öreg, magányos legény, ha régi utcákon, százesztendő köveken, világos nyári éjszaka tovaballag? Vannak-e titkai a csendességből? Hallotta-e az égből a csókok csattanását? Tudja-e, hogy ő maga szomorú, neveltséges és bús emléke a múltnak, s maholnap, ha csizmáját szegre akasztották, senki sem fog emlékezni rá? Vagy tán gyereke van otthon, vagy pajkos unokája, akit nappal a virrasztástól vörös szemével nézeget, megszid és szeret?” Csupa talány, csupa kérdés, csupa tanácsalanság itt még az elbeszélő. Amíg a ház előtt vagyunk, hová az éjjeliőr (vagy Prudentia) belépett, hangsúlyos kérdések uralják a szöveget. „Vajon hová ment az öreg? Mit jelent ez a kivilágított ablak az éjszakában?” A hazafelé induló elbeszélő azonban nyugodt, kérdései nincsenek már, a hajnalodással ő is megvilágosodik, mintha felismert volna valami törvényszerűséget. Nyugodtan néz egy teljes percig a rejtélyes köpönyeges alak után. Aztán megismétli az egyszer már aktualizált keretben elmondott felismerését. Már nemcsak arról beszél, hogy hiába olyan csendesek a bezárt házak, mert a fatáblák mögött ma is olyan szívek dobognak, mint az öreg Gutenakt idejében. Átszíneződik és átértékelődik, ami múlt és jelen cinikusnak mondható egybemosása volt. A szöveg utolsó mondata a véglegesség, a végérvényes meggyőzés biztonságával válik az emberi gyarlóság belátásává: „A régi falak között ugyanolyan szívek dobognak, mint száz esztendővel ezelőtt.”

S még valami következik abból, ha elfogadjuk a történetben Prudentia jelenlétét. Nem tekinthetünk el attól,

hogy másodszori közlésben A budai bakter egy másik novella, Az ördög cimborája mellett jelent meg, Régi képek felcímmel. Ha tovább vizsgálódunk az Élet 1910-es számaiban, még egyszer felfedezhetjük a Régi képek megjelölést, szintén két novella, A nemzetiségi kutya és a Tutajosok című fölött. Nem túl merész ötlet ezek után megkockáztatni, hogy a kétszer két novellában a négy sarkalatos erény allegóriáját keressük, s elképzelhető olyan olvasat, mely ezt igazolja. Az ördög cimborája című írásban az Igazságosság (Justitia) körvonalazódik, A nemzetiségi kutya címűben a Lelkierő, vagy Bátorság (Fortitudo) költözik egy kutya viselkedésébe, a Tutajosok szökött rabja és az őt segítő tutajosok viszonyát a Mértékletesség (Temperantia) hatja át. Mindenhol felfedezhetők az allegóriára utaló attribútumok, elrajzolások, helyettesítő formulák (ezek részletes elemzése mostanában készül). A Krúdy-képtár már a huszadik század legelső éveiben igen gazdag, s bővülésének, meglehet, épp az allegóriák vonatkozásában, történeti oka is van. Ne feledjük, a kétszer két folytatásban, Régi képek összegző címmel megjelent novellákat Krúdy az Élet hetilapja számára szerkesztette egybe, mintegy a négy erény allegóriájának foglalatául, de eredetileg 1903 januárjától februárban, májusban és augusztusban jelentek meg, mind a Budapest című lapban.

Az épülő Országház 1902-re már olyan stádiumba jutott, hogy Lyka Károly Művészet című folyóirata képeket is közölt a belső falakat díszítő freskókról, Lotz Károly remekeiről, Dömötör István tollából Az új magyar országháza falfestményei címmel. Ennek egyik illusztrációja például A Bölcsesség allegóriája, Lotz Károly festménye. Nem tudjuk, látta-e mindezt Krúdy, de alapos okkal feltehető, hogy élvezettel forgatta kora művészeti folyóiratait, díszes szalonalbumait (nem egy szerkesztőhöz jó ismeretség fűzte). Nagyra becsült mestere és sok tekintetben példaképe, Bródy Sándor pedig egyenesen szerzője volt a század első éveiben a Lyka Károly-féle Művészetnek. Arról nem is beszélve, hogy az Országház építésének ügye, a belsőépítészeti-díszítőművészeti kérdések, események, Lotz Károly tevékenységének szelleme azokban a boldogabb időkben szinte napi rendszerességgel benne volt a levegőben, a kávéházak kulturális légkörében.

Mivel fiatalkori írásokról van szó, bizvást kijelenthetjük, hogy a Krúdy-képtár egyik alapeleme, régi képe A budai bakter szövegéből kirajzolódó erény-allegória, s a viszonylag korai szöveg már itt jelzi, hogy az életre keltett allegória erkölcsi tartalma, a sokat tapasztalt Bölcsesség az életmű legkülönbözőbb darabjait is átszővi majd.

1927 SZILVESZTER ESTÉJE

Egyedül vagyok zugligeti szobámban. Barátaim mind-mind szerkeszték. Ki erre, ki arra mulat. Talán csak szegény Dezső van még ilyen nagyon egyedül. Szörnyű-szörnyű év volt ez, banális akkor lenne, ha valahol most én is mulatnék. Csak ziláltságot adhatnék magamból az embereknek. Így valami szent készülődés van bennem. Istenem, Istenem, de sokszor volt ajkamon kétségbe esetten a Te neved. Új év napján Dezső megbetegedése, aztán váddal teli halálos hetek. Hányszor el akartam menni én is, és a véletlen is hányszor közelgette a halált. Autók, melyek elől elrángattak, villamosok és kétségbe esett elszédülések. És folyton, olyan józanon átértett hiába valóság, meddő munka, önhitetlenség, éhezés, sok-sok éhezés, pénzhiány, szinte keserűn humoros nagy pénzhiány; észrevétlen támadt sebek, de oly mélyek, hogy a lélektől szinte a test is fáj. Barátságok, szerelmek (inkább csak szavak), de minden csak egy-egy pillanatnyi villogás, hiszen ekkora szegénységben nőhet-e még bennünk egyéb is a nagy alázatnál, amely egy állandó kegyetlen göggel takarta el magát. Nincs szörnyűbb percem, nincs halálhoz közelebb pillanatom, mintha valakitől, akár a legjobb barátomtól is el kell valamit fogadnom... Sok-sok seb: Dezső aki önző és mégis fájdalmasan önzetlen, kegyetlen és mégis egyetlen elhihető szava környezetemnek... Lajost láttam párszor, lobogó, tisztító pillanatok, tomboló öröm, aztán csak illanás és mennyi-mennyi terv... nem bírtam, nem akartam már, szakítottam vele végleg: hosszú huzavona aztán kegyetlen szinte szilaj elszántság, mintha egy rettenetes ollóval vágtam volna a tulajdon testembe. Sokszor most is fáj...

Volt pár megalázó szerelem közelsége. Nem kellett. A cinikusságtól kitaró hittel óvom magamat. Schöpflin szerelme szomorúan kitaró érzékiség; nagyon jó barát, de mérgező láva ez a furcsa nyugtalankodó szenvedély. Céltalan. Engem nem nyugtalanít... Egy édes barátságot kapott a lelkem, igaz sok szerelmet is ezzel. Szitnyai. Talán sohasem szerettem még így. Pedig világos aggyal látok, világos aggyal ítélek: én lobogóbb vagyok itt és bűnhődök... Szétszakítom még mielőtt a nagy alázat jönne, de a barátságainkat szeretném gyengéd jósággal, szívünk forró melegével őrizni holtunkig... Nyugatnál jók velem, pedig azt hiszem nem éreznek jobb tehetségnek. Talán később megérem. Gellérthez egész különös nagy bizalom és hit vezet. Tiszta embernek, tiszta költőnek, tiszta barátnak tartom.

Mint ember, testvéri meleggel áll mellettem. A versei gyönyörűek. Boldog lennék, büszke lennék, ha a barátságát nem veszíteném el sohasem. A felesége meleg, meleg boldogító élet...

Nem, nem megyek ma sehova. Talán ez is szentségtörés, hogy iszok, de ha nem tenném, hát kitaróan gyötörhetnének a könnyek... Elöttem van mindenki, akiket szerettem: anyám, óh bár vele élhetnék. Apám, jaj, csak láthatnám még egyszer életemben boldognak. Testvéreim, akik rosszak, hidegek, szívtelenek. Barátaim, akikben tán csak a szájalom tart irántam érzést, Lajos, akiről azt sem tudom merre van: elvágtam minden visszaléphetést. Dezső, kitől halálba kergető vádak érnek sokszor és meleg csak igen ritkán. Zoltán, kibem úgy fásítok el mindent, hogy ezzel magamat is ölöm; aztán barátok: sok-sok barát, rapidan égő tüzek aztán nagyon fájdalmasan józan pillanatok. Tudtam, hogy csak repdeső szálak ezek, egy sem egészen az enyém. Én egyedül lógok a levegőben vagy tán valahol messze Isten tenyerébe... A gögöm van, aszkétás lemondó akaratom. És még valami: este legtöbbször, ha kinyújtom lábaimat és fal felé fordulok a bensőségem tiszta és hitbe ujjongó. Hiszek valami nagy csodába és ilyenkor a remény terveket lobogtat... 35 éves vagyok: kicsit sok-sok.

És mégis élni akarok! Ma megragadott az élet, láttam a munkát, a nyüzsgést, az utcákat, mozgalmat: muzsikát hallottam. Hát ezért, ezért bírtam én is annyi lemondást, kínt, megcsalást, alázatot, hát ezért kell itt lennem és várnom. Ezért nem mentem ma sehová,

ezért várom éberem az új évet. Óh Istenem, hiszen a tulajdon ajkamat lesem, hogy fakadjanak rajta új szavak. Óh, csak ki ne fogyjon a szívem dobogása hozzá. Most, most amint az új év jön elfogom kezdeni regényem írását. Szinte ég már bennem. A címét még előbb nem tudtam és imént amint itt fekédttem fáradtan az ágyon egyszerre mintha fényes hullámok hömpölyögtek volna felém. Ekkor éreztem, hogy ezt a címet kell adnom: Hullámok.

Óh, Istenem, most, csak most az egyszer öntözd meg vágyamat, öntözd meg kínosan vergődő szavaimat, és a szívem forró lázát, tavaszi esővel. Óh, termékenyítsd, termékenyítsd bennem az érzékenységet, a jóságot, a gögös észet, a forró kedélyt, hogy alkotásod és képed mását e szomorú.....

A közreadó, Bodosi György megjegyzése a töredékhez:

„Irodalomtörténetileg és orvosi, pszichiátriai szempontból is érdekes írás. Az öngyilkosságig eljutás, annak árnyékából való kimenekülés is példaszzerű. De az is, hogy a hármasszorításból: szegénység, szerelmi csalódás, írói sikertelenség, hogyan emelkedik ki, szinte a saját hajánál fogva húzza ki magát az örvényből. A két keresztnéven szereplő alak közül Dezső a férje. Lajos pedig valószínűleg Nagy Lajos.

A kéziratot a tábla avatásakor kaptam egy Bohuniczky leszármazottól.”

Dávid emléklapja. Tolltus 1998

Felcs Szilárd

A MEGVÁLOGATOTT LADÁNYI

Az alábbi két dokumentum közzététele talán fényvilantás Ladányi Mihálynak a mai irodalmi köztudatban egyre halványuló alakjára.

A Pécsi Tanárképző Főiskola magyar irodalmi tan-székének szerződéses tanársegédjeként 1968-ban okta-tói teendőim mellett irodalomszociológiai felmérésbe kezdtem. Félszáznál több kortárs költőt kerestem meg tíz kérdéssel, anonim válaszokat kérve, de számosan aláírták az ívlapokat. A válaszokat ma olvasva tény, hogy a vizsgálódás pontos célja nem világlik ki egyértelműen, inkább a kordokumentum-jelleg a szembeötlő. Ladányi Mihályt az első küldeményem nem találta meg, a fél országot be-járta a levél, mignem a második, némi késéssel, kitöltve visszajött.

A kézzel írott (a Dob u. 24.-ből címzett) levél boríték-ján a pecsét: 1968. X. 2. A levél szövege: „Kedves László, október 20 körül arrafelé visz utam, majd szerét ejtem egy találkozásnak. Addig is üdvözöllek: Ladányi Mihály”

A pécsi találkozás – emlékezetem szerint – elmaradt. Géppel írott válaszai a következők voltak:

1. Hány kötete jelent meg?

Öf.

2. Véleménye szerint szükség van-e egy költőnek ún. polgári foglalkozásra, és önmagának milyet kívánna?

Van. Sajtószabadsággal egybekötött marxista szellemű újságírás.

3. Milyen korábbi (vagy jelenlegi) foglalkozását nem üzné szívesen?

A publikálástól eltiltott író foglalkozását.

4. Vállalná-e a vidékre költözést (Ha jelenleg vidéken él és alkalma nyílna rá, felköltözne-e Budapestre)?

Normális körülmények között elképzelhető lenne a vidéki élet, a mostani körülmények között éhenhalnék.

5. A vidéken élés a fővárosítól eltérő anyagi és publikációs gondokon kívül mit eredményezhet egy költészetben?

Ekkora országban, ahol a főváros 2-3 órányira van minden várostól, nem a főváros és a vidék a lényeg, hanem a vidékiségi – mint szellem – és a széleslátókörűség. Ami az irodalmi és

irodalompolitikai állapotokat illeti, jelenleg a fővárosban is a vidékiség dominál.

6. Melyek azok az események az életében, amelyek már saját megfigyelése szerint is többször nyújtottak jelentős élményeket?

A társadalmi gerincsorvadás.

7. Kedvenc foglalatossága szabadidejében (az íráson és olvasáson kívül):

Fiatalabb költőkkel való beszélgetés, albértetek felkuta-tása számukra, kiállítások látogatása, festőkkel való beszél-getések, művésztelepek meglátogatása, utcai kóborlások, s nem utolsósorban: – heti 2-3 alkalommal – színház vagy hangverseny.

8. Mi a véleménye a költészet hatékonyságáról napjainkban?

A költőnek már műve írásakor be kell kalkulálnia műve megjelenetésének lehetőségeit, a szerkesztő „bátorságát”, a heti külpolitika szerkesztőségi „vetületeit”, de az irodalom körül bábáskodók ellenére – s részint a költő jó szerencséje révén – sikerülhet megjelentetni a korra fényt vető verseket. S ha a költészetnek – művészi eszközei révén – sikerül eljuttat-nia az olvasókhoz a kiélezetten, pontosan fogalmazott, és a jövő szemszögéből nézett világot: máris hatékony.

9. Mi a véleménye a költészet jövőjéről?

Gyakran hangoztatott nézet, hogy a társadalmi tevékeny-ség és a költészet különváltak korunkban, ma már nincs szükség a költő politikai szereplésére. Ez azonban csak akkor lesz igaz, ha a politika eléri a költészet őszinteségét, haté-konyosságát, becsülését. A jelek szerint a költészetünk a nemze-ti hagyományok „vonalába állva” még sok egyebet helyettesít ma is.

10. Milyen kérdéssel egészítené ki ezt a költőknek szánt felmérőlapot (s egyben választát is érjük)?

Ideje lenne különválasztani a versírást a költészettől, mi-vel egyre több versírórt tartanak költőnek, s ez az egybemosás megnehezíti a költészet lényegének megértését, amely nem merül ki az ötletes szerkesztésben, a színes és esetleg meg-hökkentő képekben, a modern formakövetelményekben. A költészet: nemzeti törekvés, ha van nemzeti törekvés, a hala-dás energikus ösztönzése, ha a körülmények engedik. Ha erre nincs mód, a költészet unalmas, lapos, sematikus, idilli. Az asztalfiókok gyanús őrzői a költői értékeknek.

*Ladányi Mihály
(Kézzel aláírva.)*

A másik dokumentum előtörténete kalandosabb. Ladányi Mihály halála után csemői kunyhójából kéziratának egy része a telekszomszédhoz, Varga Lászlóhoz került, aki egy 1989-ben készült helyszíni riportom készítése közben, hirtelen támadt bizalommal, ámde átvételi elismervény ellenében átadott nekem néhány jókora dossziét. A részben megviselt állapotú, rendkívüli módon felforgatott anyagot (melyben a költő kéziratai közt a neki küldött, véleménykérő, de a szerző nevét nem feltüntető versgépíratok is jócskán voltak) a Petőfi Irodalmi Múzeumnak juttattam el, amit az intézmény egy átvételi levélben nyugtázott. Egy kézzel írott Ladányi-levélfogalmazványt emlékül magamnál tartottam.

A tollal írott fogalmazvány szövege a következő (dőlő betűvel az írásképre vonatkozó megjegyzéseim):

Kedves Illés elvtárs,

még nem kaphattam (áthúzza: -tam) választ 6-án írt levelemre, viszont találkoztam közben (áthúzza: azonban) Győre Imrével. Valami véletlen folytán (az előző három szó betoldás) vele is ugyanaz történt, ami velem: néhány – szintén a 60-as évek elején írott – versét bevalogatták a Negyedszázad magyar versei című antológiába. Gondolom, a szerződést ő se írta alá. Ez a példátlan eset azonban példáz valamit: a válogató egyik szempontja az lehetett, hogy ez a „gárda” csak régi verseivel szerepeljen (áthúzza: túlságosan feltűnő lett volna csak a katolikus legényletet szerepeltetni?) – hogy aztán a kritika látványosan az (áthúzza: „kors”) 56 utáni konszolidációs évek egyik dokumentumaként” kezeljen le bennünket, mintha azóta nem írtunk volna semmi érdemlegeset (a mintha-tól kezdve betoldás). Közben megkaptuk a levonatokat is (a szerződés után két nappal) vagyis ez a könyv már a nyáron összeállított valaki által, csak közben megjelentek az új szerzői-jogi paragrafusok...

Sajnálom, hogy az Ön neve mögött ez történt, (áthúzza: ilyen gyalázatok történnek), de mást (áthúzza: természetesen) nem tehetek: sürgősen (az utóbbi betoldás) jogi úton próbálok megoldást találni. (Áthúzza: Pándi elvtársnak már emlegettem az ügyet: nem hitte el, hogy ilyen ma (az utóbbi betoldás) létezhet.) És (az utóbbi betoldás) elnézését kérem, hogy annyit méltatlanlankodom: (áthúzza: de nemcsak az én önérzetemről, hanem egy ügyhöz, nevezetesen a szocializmushoz és a szocialista irodalomhoz való viszonyomról van szó.) csak azt hozhatom fel mentésemre, hogy ebben (az utóbbi betoldás) az ügyben már nem csupán az önérzetemről van szó.

A költő a fogalmazványt vagy 1969-ben vagy 1970-ben vethette papírra (az akkori könyvátvételi időket tekintve inkább 1969-ben). A címzett Illés Lajos, a Negyedszázad magyar verseiből című antológia szerkesztője (Bp., Szépirodalmi, 1970).

Nem tudni, hogy a levél végül is milyen szövegváltoztatban, avagy egyáltalán eljutott-e a címzetthez, de két következtetés mindenképpen levonható. Az egyik, hogy bármiképp történt, az ebben a formájában biztosan el nem küldött levéltervezet hű tükrö a költő akkori lelkiállapotának. A költő az irodalompolitika korifeusai által ekkor már besoroltatott az ámbár szocialista elkötelezettségű, de anarchista beütésű, tehát gyanús forradalmárnak fenntartott karanténba, s mindezt már néhány szilencium is nyomtatékosította.

A túloldalon című kötetéről megjelent Jelenkor-beli kritikám után 1969. dec. 29-i keltezéssel egy levelezőlapra azt írta nekem: „Kedves László, megkaptam küldeményedet, és köszönöm a cikket. Míg a napok közt átvergődöm, hasonlóak a problémáim így hát értelek. (A versek is emiatt olyanok, amilyenek.) Még egyszer: köszönöm, és mindkettőnknek jobb éveket kívánok. Ladányi Mihály”

A kihúzásoknál is érzékelhető, hogy az „ideologikusra vett”, világnézeti alapozottságú érdekérvényesítés helyett a jogilag és erkölcsileg hiteles mellett dönt. Érzékeli, hogy az irodalmi életben az előítéletes fogadtatás érvényesül. Nevezetesen: a megváltozott helyzetben a hivatalosság egyes képviselői a „tűztáncos” nemzedékben csak az 56 utáni irodalmi vákuumban, manipulatív módon elindított költőket kívánják látni. Ha nem is biztos, hogy egy írásbeli felszólamlásnak lehetett fogantaja, a megjelent antológia végül is hosszsmetszetet próbál adni a költői pályáról. Ladányitól a következő versek szerepelnek (zárrójelben az önálló kötetbeli megjelenés): Filmkockák (Öklök és tenyerek, 1961), Dal (Mint a madarak, 1963), Csatangolás (Utánad kószálok, 1965), Öregek (uo.), Dobszóló (Dobszóló, 1967), Szegények menete (A túloldalon, 1969).

Az ma már bizonyos, hogy Ladányi csipős költészete nem „konszolidációs” termék, hanem a szocializmusnak nevezett, félsziklott korszak hiteles megidézése egy vagabund énekes által. Akinek egyéni tragédiáját szokták – könnyedén – az életvitelével magyarázni, holott az életvitelét nem érthetjük meg azon időszak ellentmondásai nélkül.

TÍZ ÉVES A MAGYAR FORDÍTÓHÁZ

A nemzeti irodalmak mást jelentettek a romantika időszakában – amikor a nemzetek identitásuk megfogalmazásán fáradoztak, amikor tehát az irodalom és a történelemírás is ennek szolgálatában állt – és mást jelentettek a 20. században, amikor szükség mutatkozott a már kialakult kultúrák párbeszédére. Kiderült ugyanis, hogy az identitást csak a másikhoz való viszonyulásban lehet leírni, értelmezni. Más népek irodalmának az olvasása, a másik megismerése és értelmezése, elfogadása fontos tájékozódási kiindulópont az önmegismerés szüntelen folyamatában.

Műfordítóként, aki magyar szerzőktől eddig valamilyen több mint 50 könyvet – regényt, esszégyűjteményt, tanulmány-, dráma- és verseket – fordított le szerb, régebben szerb-horvát nyelvre, az imént kifejtettekkel összefüggésben éppen ezt az aspektusát hangsúlyozzam az olyan intézményeknek, mint amilyen a Magyar Fordítóház Alapítvány.

A fordítás alapjaiban véve tehát létszükséglet is – különösen a kis nyelvi közösségek számára, különösen most, amikor előtérbe kerülnek és fokozatosan felgyorsulnak a különböző integrációs folyamatok, amelyek azt a látszatot sugallják, hogy csak egy világkultúra létezik. Ezért a kis népek közötti kölcsönös fordítás nagyon fontos feladat, mert az integrálódási irányvonalak azzal fenyegetnek, hogy a fordítást csak egy nyelvre szűkítsék le, és azt tapasztaljuk, sajnos, hogy a kis nyelveken íródott művek nem képesek teljes egészében kifejtetni azt a hatást, amelyet pedig kiválóságukkal megérdemelnének. Egyes vélemények szerint az univerzális kultúra nem más, mint az angol nyelvű kultúra dominációja. A középkorban a latin volt a közös európai nyelv, a 18. században a francia, most pedig az írók többsége, akik nem angol nyelven írnak, arra törekszenek, hogy műveik minél jobb angol fordításban lássanak napvilágot.

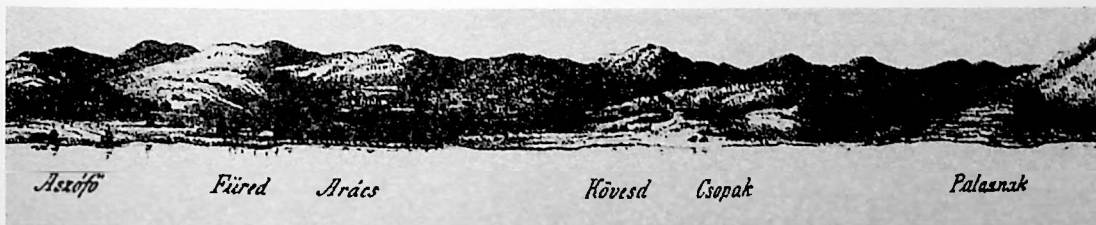
Ezzel szemben Umberto Eco egy helyen azt mondja,

hogy Európa metanyelve nem az angol, hanem a fordítás. Egy olyan négyyszög alkotja az európai kultúra lényegét, amely egyfelől abból áll, ami „személyes”, és abból ami „más”, másfelől pedig abból, ami a „közösség”, és abból, ami a „kommunikáció”. Az összes többi elemet e négy fogalom alá lehet rendelni. Ebben a négyyszögben a Magyar Fordítóház Alapítvány tevékenységével a moderátor szerepét vállalja. Mellesleg Eco kijelentéséből nehéz nem kihallani a bíráló hangot.

Egy barátom, akinek egyik-másik könyve mindig asztalomon van, - Konrád Györgyről van szó -, azt írta egy helyen, az európai szellemiségről, az európai kultúráról értekezve, hogy ha a nemzeti, kulturális anyaintézmények történetesen fordítókat díjaznak vagy bármilyen formában támogatnak, akkor ezt igen jól teszik, mert – szerinte – „senki személyesebb áldozatot nem hoz az európai eszmecsereért, mint az aki a maga nyelvén testet ad egy másik ember amúgy megközelíthetetlen látomásának, eltörölve nemcsak a nyelvi, de a tér- és időbeli határokat is”. És hozzáteszi, hogy ha definíciókat írnának egymás alá, akkor az egyik így hangozna: Európa a fordítók műve. Mert ha belegondolunk, a fordítás áll a legtöbb nemzeti irodalom, filozófia, gondolkodás legelején. Mindaz ami ezekben a kultúrákban – és nemcsak a kultúrákban – létezik, a fordítók döntő közreműködésével jött létre.

Ez a mű azonban felettébb törekeny. Sajnos, ott ahonnan jövök, ez a legszörnyűbb módon bizonyosodott be, amikor az analfabéták terrorja lett a mérce. Ha jobban odafigyeltünk volna a „másikra” és kevésbé ragadtattunk volna el „magunkkal”, ha kifinomultabb érzékünk lett volna az „idegenek”, az „utasok”, a „szomszédok” iránt, akkor „magunkat” is jobban megismerhettük volna.

A balatonfüredi fordítóház vendégeinek túlnyomó része egy emberöltő távlatában a magyar irodalom bemutatásán munkálkodik, de – a meghatározásnak megfelelően – a célnyelv kultúráját gazdagítja. Ez a ház lehetővé teszi számukra, hogy nyugodtan, napról napra araszolva a szöveggel, az imént kifejtett ars poetica szellemében dolgozhassanak. És talán mindannyiuk reményét fejezem ki azzal, hogy munkánk majd, végső soron, mindkét közösségünk javára válik.

Ewa Lipska

FORDÍTÓIM MOI TŁUMACZE

*Fordítóim. Ők. Az én továbbvivőim
Az enyém – Az övék
ez időhalom az asztalon.
Szótárak befőtjtje.*

*Cirilbetűs hajnal
bársonyos germán homályban.
Román antilop
versemnek partján.*

*Az enyém – Az övék
ez utazás.
Még egy ösvény á rebours
minden ok nélküli.*

*Sebészeim szó
transzplantációi. Az övék.
Fordíthatatlan
e rövid poémában.*

*Én pedig
számtalan nyelvbe vagyok egyszerre szerelmes.
Betű betű után belélegezve Nüssjö párját,
törvénytelen verseimmel találkozva az erdőn.*

*Az enyém – Az övék
e hang. Könyvek mögöl áradó kétségek.
Oldalak szakadékain átívelő jóslások.
Heathron rajtoló szótagjai.*

*Mit örökölnék utánam?
Félelmeimet? Étvágyamat
mindaz iránt mi elmúlik?
A mező dekoltázsát? Ibolyaszín ametiszt legelőket?*

*Amikor köröttünk
Az enyém – Az övék
e pontatlan valóság. Hakkerek édene
és a pletykásoké, politikusoké.*

Bronislaw Maj

ALIG PÁR PERCIG TART TRWA ZALEDWIE KILKA MINUT

Krakkó, 1980. március 21.

Alig pár percig tart: az öreg Európa legnagyobb tere, ködös reggel, a város hangjai még bátortalanok – és akkor: tűz, vakítóan sárga, megdöbbsenti, és tehetlenné teszi az embereket: a bankok kapualjában, megszűnik a vodka- és valutaüzérlés, az izgatott tömeg a férfi köré sűrűsödik, aki – egy öreg szivattyúhoz kötötte magát – lángol. Benzinszag, pillanatok alatt: a ruhája, majd a haja, rángó keze és szája: hangja a fájdalomtól artikulátlan, kiáltása már nem formálódik szavakká, a félredobott áldozat barna maró lángja nem tör az égbe, nem hül jelekké: apró lángokkal lobban, eltűnik a tömeg levegőre éhes tüdejében, akik – alig pár perc múlva – az életet választják: szemben a bankok kapualjában ismét vodkával és valutával üzérkednek, a tömeg nyugodtan szertefoszlik, ellobban az öreg Európa utolsó lángnyelve és felharsan a város győztes szava: Égve nem tudod, hogy szabad lesz-e. És ami a tiéd – azt is elveszíted.

Eryk Ostrowski

FENNT NA GÓRZE

Távozásod napja óta a kinszenvedés istenek által elrejtett titok

Két keresztre feszítve harmadik arcot mutatunk

*Hiába keressük benne a gyilkost
Hiába keressük benne az embert*

*Bizonyosság,
az örökké új és nem ismert állomásokra befutó vonat*

Teresa Kaczorowska

**SZERELEM HAJNALTÁJT
MIŁOŚĆ O PORANKU**

*hajnaltájt
hát ismét ébresszen
föl becéző
gyengédséged*

*és érzelmes szavakkal
kezdődjék el meghitt
közös napunk*

*vállam ölelő karod
ne vondd vissza
mosolyogj rám*

*de a következő éjjel
mellettem egy hely
megint üres...*

*e ezért kérlek
soha ne beszélj reggel
a szerelemről...*

Bogdan Czaykowski

IMA MODLITWA

doj a fellegek közé uram

*de ne változtass esőcseppé
nem akarok visszatérni a földbe*

doj a virágok közé uram

*de ne változtass méhhé
meghalnék a szorgalmatos édesség bőségétől*

doj a tóba

*de ne változtass hallá uram
nem tudok hidegvérű lenni*

*doj az erdőbe
mint tobozt a fűbe
hogy ne találjanak meg vörös mókusok*

*doj sziklák nyugodt formájába
de ne a londoni utcák kövezetére
uram fogammal belemarok ez idegen városa falába*

*mi forgat engem a tűzön
ragadj ki a lángok közül
és fektess halk felhőre*

Aleksander Nawrocki

NYAKÖRV OBROŽE

Gyönyörű nyakörvet hoztak

– Tessék – mondják – ünneped lesz
és tízparancsolatod.

Ha kopik, javítsad azonnal,
őrizd, akár az életed,

mások nyakörvéhez hasonlítsd – jó szemmel nézik majd,
panaszkodj, hogy későn kaptad meg,
csupán születésed után.

Alapítsd meg a nyakörv-kedvelők társaságát:

minél többet fojtasz meg akkor,

annál közelebb jutsz az abszolút igazsághoz,

hogy a nyakörv könnyű szorítása a nyakadon

biztonságot kölcsönöz és hitet abban, hogy fontos vagy...

Nézem simogató kezük.

– De én nem vagyok kutya – magyarázom

– Nyakörvem cserjések visszhangja

és utak találkozása ebek habzó vonyításában.

Orrom nem ismeri az ember szagát,

ezért vonyítok szívem legmélyéből.

2010. évi kiadás: 2010. évi 1. kötet

2010. évi 1. kötet

Marek Wawrzkiwicz

NEKED MESÉLEM OPPOWIADAM CI

*Találkozunk a házban. Azt akarod,
Hogy elmondjam, amit
Nem lehet elmondani.*

*Reggel váltunk el.
Hideg eső szemetelt – úgy, mintha
A világ kezdetétől esne, most és mindörökké.*

*Olvastam az újságban, hogy hamarosan
Minden rendben jön, és majdnem elhitem.*

*Aztán munkahelyünkön keményen dolgoztunk és
Eljutottunk a végkövetkeztetésig, miszerint
Semmit nem tudunk tenni.*

*Ismerősömmel találkoztam, kinek gondolatai vannak
Szerelmi életével, melynek eredete
Metafizikai jellegű. Erről beszélgettünk.*

*Pár perccel kettő után, bizonyára a beszélgetés
Hatására, megpróbáltam visszaemlékezni
Annak a furcsa arcú lánynak
a nevére. Elfelejtettem. Csak sovány
csípőjének görcsös rángásaira emlékezem.*

*Negyed órával három előtt halott barátom
Telefonált és azt javasolta,
Menjünk moziba. Életében
Csak a westernt és a gengszter-filmeket szerette,
Mivel esetükben nem kellett triumfálnia az igazságot.
Most Bergman-filmre hívott.*

*Pár perccel később kétségbe vontam
a létezés értelmét. Erősebben kétkedtem,*

Mint tegnapelőtt, de kevésbé, mint
Az elmúlt szombaton.

Autóbuszal mentem haza és átadtam a helyemet
Egy öregasszonynak. Barátságtalan volt. Még abban
A percben megutáltam őt.

S mert nem tudom,
Hogyan mondjam el neked mindezt.
Hallgassuk inkább, együtt.

Késő éjszaka van. Az ablakon
Túl árnyék suhant.
Nem, ő még nem a halál.
Csak egy madár rebbent.
Lágy, mint a beton
És könnyű, mint a kő.

1986. október

(Cséby Géza fordításai)

Kocsis Péter:

KURVAFIX, MEGHALT EGON BONDY...

A hír Magyarországon alighanem keveseket rázott csak meg, egyedül a Magyar Narancs közölte néhány sorban, fényképpel... A Bohémia-fesztiválok látogatóinak és a cseh underground ismerőinek szűk körén kívül a Hrabal-olvasók reményeim szerint még mindig népes tábora tudja egyedül, mit is jelent ez: eltávozott az utolsó gyöngéd barbár...

A „gyöngéd barbárok” triászából neki sem hétköznapi halál jutott, jöllehet a szándékos vagy véletlen öngyilkosság nála a legkevésbé valószínű. A grafikus Vladimír Boudník nyakkendőjével felakasztotta magát, hogy a sorsot kísértse, de nem érkeztek időben megmentésére, Hrabal pedig, mint tudjuk, kiugrott a bulovkai kórház ötödik emeletének ablakából, állítólag túlzott lelkesedéssel elkövetett galambetés közben. Egon Bondy pozsonyi lakásán egy reggel felébredt, és szokása szerint rágyújtott az első szűrőtlen cigijére, ám olyan szerencsétlenül tette, hogy lángra lobbant, előbb a bajsza és a szakállja, majd a kardigánja és az egész ágy is. Súlyos égési sérüléseiből már nem tudott igazán magához térni, és alig két héttel később elhunyt... Temetést, szertartást nem kívánt, barátai szűk körben egy emlékesten idézték meg valóban halhatatlan szellemét. Egy megkésétt, megöregedett Jan Palach, akinek azonban inkább élete, pusztá létezése volt sokaknak kényelmetlen, semmint halála.

Egon Bondy polgári neve – az általa nemigen használt titulusokkal együtt - PhDr. Zbyněk Fišer, CSc. 1930-ban született, Prágában. Költő, prózaíró és filozófus. Édesapja Jan Fišer, aki az első világháború idején az oroszországi csehszlovák légió tisztjeként szolgált, és a Masaryk-féle első köztársaság idején generális lett belőle. Bondy édesanyja a II. világháború alatt halt meg. Már a negyvenes évek közepétől írt, saját meghatározása szerint amolyan marxista-szürrealista értelmiségiként. Művészi álnevét 1948/49 óta használta, amikor ezen a néven írta alá művét a „Zsidó nevek” címmel megjelenő almanachban. A szerzők közül ő volt az egyedüli, aki élete végéig „megtartotta” az álnevet. A negyvenes évek végén, az ötvenes évek elején szinte „illegáltságban” élt, és akkori életformája sokban hasonlított az amerikai beat-generáció tagjaiéhez, akikkel egyébként több írásában is foglalkozott. Az ötvenes évek elején saját műfajjal, a „totális realizmus-sal” állt elő, egy olyan irodalmi-művészeti irányzattal, amely Hrabalra is nagy hatással volt. Ugyanebben az

időszakban Morgenstern fordított, és megalapította az „Edice Půlnoč” samizdat-kiadót. 1951 és 1955 között rendszeresen találkozott Bohumil Hraballal a libeňi Gát utcában, ahol kettesben vagy Vladimír Boudníkkal védelték a sört és vitatkoztak a művészetekről, filozófiákról. Erről az időszakról szól a Gyöngéd barbár című Hrabal-mű.

Bondy 1967-ben rokkant nyugdíjas lesz. Első filozófiai műve (A lét és egzisztencia kérdései) diplomamunkájának változatlan kiadása, majd a hatvanas évek második felében saját nevében (PhDr. Zbyněk Fišer) megjelenteti háromkötetes filozófiai művét, amelyből az Ontológia vizsgálata (Útěcha z ontologie) külföldön is ismert lesz. Ugyanakkor a viszonylagos szabadság idején, azaz a hatvanas években megtagadja, hogy költészetéből és prózájából bármit is megjelentessenek. 1968-ban jelenik meg másik híres kötete, egy Buddháról szóló monográfia. 1968 után ismét a háttérbe vonul, a hetvenes években a prágai és cseh underground egyik vezéralakja lesz. A Plastic People of the Universe szövegírójaként ezek ismerik meg verseit, kezdő költők támogatója és nesztora lesz, kizárólag samizdatokban publikál (Vokno, Revol-ver revue stb.) Ugyanitt jelenik meg egész sor verseskötete és prózája, valamint filozófiatörténeti művei.

1990 után végre hivatalosan is megjelentek versei, prózái és filozófiai írásai. 1994 óta Szlovákiában élt – akkori szavai szerint „az ország kettéválása elleni tiltakozásul”. Külföldön tartott előadásokat, tanított a pozsonyi egyetemen, zenekarokat pártfogolt és énekelt velük (Pozoň Sentimental), haláláig foglalkozott a filozófiai és társadalmi kérdésekkel, valamint a Tao te king fordításával. Utóbbi kapcsán budapesti látogatása alkalmából Karátson Gáborral is találkozott, és volt szerencsém barátként-tolmácsként részt venni ezen a különös hangulatú, két meglehetősen fanatikus ember által teremtett rendkívüli légkörű, kapkodó eszmefuttatásban, melyből az idő haladtával egyre kevesebbet értettem... A végén pedig egyenesen az volt az érzésem, hogy ők már egy másik világban járnak, és kommunikációjuknak csak kevés köze van a mi reális világunkhoz...

De térjünk vissza Bondyhoz. Politikai nézetei mindig a szélső baloldalhoz álltak közel, ezért sokat foglalkozik a marxizmussal is. Ezek a munkái is csak samizdatban jelenhettek meg, 1969 és 1989 között. Érdeklődése a keleti filozófiák iránt a már említett Buddha-monográfia mellett az iszlám és keresztény teológia vizsgálatához is elvezette. Politikai kérdésekben is gyakran és szívesen nyilatkozott, ismert és kitartó ellenzője volt mindvégig a globalizációnak, a kapitalizmus létező fajtáinak, feltétlen

híve az önálló közép-európaiság gondolatának. Nagyon szerettem volna, ha egyszer sikerül összehozni őt TGM-mel, az utóbbi esztendőben azonban már sehová sem járt el, még budapesti meghívásainkat is sajnálkozva elutasította, és otthon dolgozott csak. Fizikailag gyengélkedett, de szellemileg ugyanolyan volt, mint akár harminc esztendeje... Írásai közel száz kötetnyit tesznek ki.

Végül – elvégre Magyarországon él az olvasó – illik kitérni arra a kérdésre, ami gyakran felmerül Egon Bondyval kapcsolatban: a kommunista rezsimmel való együttműködésre, azaz a besúgásra. Bondy sohasem tagadta, hogy az ötvenes évektől rendszeresen járt utána a titkosszolgálat, a hetvenes években pedig kéthetente keresték fel az államvédelem emberei egy-egy beszélgetés erejéig. Azok véleménye is megoszlik a tényleges szerepéről, akik közelebről ismerték – aligha tudjuk már meg a teljes igazságot.

„Bondy olyannyira a művészet és a bölcsélet világára koncentrált, hogy... ez az abszolút összpontosítás okozta egyebek között azt is, hogy néhányszor együttműködött az állambiztonsággal, a titkosrendőrséggel... Mellesleg köztudott volt az is, hogy Bondy a kihallgatásokon mindig olyan dolgokat fecsegett ki, amiről nem is tudott semmit, ugyanakkor senki sem vonta be semmilyen politikai ügybe.”¹

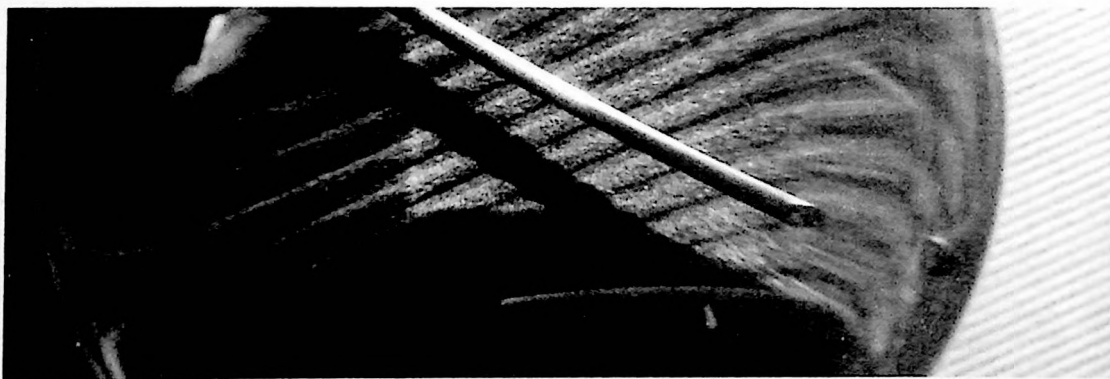
Bondynak ez a magatartása nem véletlenül emlékeztet Hrabaléra: mindketten a „hagyjanak már békében élni és írni” elvét vallották magukénak, és amennyire csak rajtuk múlott, igyekeztek kivonni magukat a politikai közéletből, illetve a kultúrpolitikából. Hrabal „hivatásos író” lett, ami egyet jelentett a civil életben való elrejtőzéssel,

Bondy pedig önszántából rokkant-nyugdíjaztatást harcolt ki magának. Mindketten tudták, hogy ha „helyzet van”, gyávának bizonyulnak, és ez többször be is bizonyosodott. De olyan ez is egy kicsit, mint Hrabal esetében: bármit tett is, esetleg, azt egy olyan totalitárius rezsim keretében tette, amelyben a művészeket is kötelezték arra, hogy szint valljanak, és a gyanús elemeket büntették. Volt, aki külföldre menekült ez elől, akadt, aki a börtönt választotta vagy a halált, és akadtak olyanok, mint Bondy, akik kompromisszumokat kötöttek. De ne feledjük: a mérleg másik oldalán ott volt és lesz mindig, mint a prágai underground legendás alakja, a fiatalabb generációk példaképe és guruja. A többivel saját lelkiismeretével kell elszámolnia. De idézzük ezügyben őt magát:

„Hallgasson ide, tudták rólam, hogy száz százalékosan a szovjet rezsim ellen vagyok és hogy ugyanennyire, vagy még jobban az amerikai szisztéma ellen. Voltak emberek, akik egészen nyilvánvalóan nem vettek részt semmilyen aktív politikai tevékenységben, és csak ideológiai alapon elleneztek, és ezekhez jártak ellenőrizni, mit csinálnak, és ezeket a látogatásokat aztán akárhogy jellemezhetők önmaguk előtt is. Engem mindig Júliával (Bondy felesége) fenyegettek. Amikor a legrosszabb volt, elvittek a Ruzyněi reptérre, és ott azt mondták, ide figyeljen, Júlia beteg, és előfordulhat, hogy úgy két-három évig nem látja magát, és hogy fog akkor megélni, és Júliával ugyanez megfordítva. Nálam elsősorban mindig a munka szabadságának megvédéséről volt szó. Alapelvem volt, hogy nem maradt és nem marad semmi kimondatlanul, amit egyszer az ember kigondolt. Soha semmilyen gondolatomat vagy nézetemet vagy megjegyzésem nem hagytam magamba fojtani.”²

1./ Petr Placák: Egon Bondy – invalidní důchodce z přesvědčení, in: Lidové noviny, 2000 02.12.

2./ Flašička antabusu, in: Petr Placák: Kádrový dotazník, Babylon, Praha, 2001, 42.p

Egon Bondy:

A VINOHRADY ZSIDÓTEMETŐ

(Ezzel a címmel készített rövidfilmet 1984-ben Bondyval Tomás Mazal, az alábbi szöveg ennek fordítása. Bondynak számos kedves sétálóhelye volt Prágában, ezek közé tartozott ez is.)

Íme egy temető – egy zsidó temető. Nem az a híres zsidó temető az Óvárosban, amelyet az egész világból jönnek megnézni az emberek.

Ez itt egy közönséges temető, amelyben a mai napig temetnek el embereket.

Én nyaranta, ősszel, sőt koratavasszal is el-eljárógatok ide. A fő útvonala szabad és gondozott.

Felettünk nyárfák, ilyenkor, télen, csupasz ágakkal, jelentéktelenül, amúgy csehesen. Csehországban folyton tél van – hiszen Neruda is megírta már ezt, mármint hogy errefelé nyolc hónapon át tart a tél és négy hónapon át a hideg – így aztán az égbolt is ennek megfelelően néz ki.

Nyaranta azonban zöldék a nyárfák, az utat takarítják – szép látványt nyújt olyankor. Miközben sírok ezrei vannak körülöttünk, amelyekhez már soha nem jár el senki – nem azok halottak csupán, akik bennük fekszenek, de mindenki, aki valaha is ismerte őket, minden utódjuk, de a barátaik is, mindenki elszállt a kéményeken át, Auschwitzban vagy másutt. Azok, akik visszatértek abból a háborúból, amely az utolsó kellene hogy legyen – amely az utolsó kellene hogy legyen, de ki tudhatja, vajon nem csak a második a sorban – azok, akik visszatértek, kevesen vannak, az ujjainkon meg tudjuk számolni őket. Így hát így is néz ki ez a temető.

Nyaranta még sokkal szomorúbb, mint ilyenkor, télidőben.

Télen még azt hiheti az ember, hogy ez a normális, de nyáron, amikor végignéznek az utakon és a sírrengetegek között vezető mellékutakon, amint behálózza őket a fák és bozótok gyökérrendszere, mindenféle cserjék viráznak és zöldellnek – az egész egy áthatolhatatlan dzsungel. Most csak azt láthatja az ember, amint a borostyán befut mindent és a főúton kívül nem hagy semmi szabad felületet.

Mire lehet itt emlékezni? A többi temetőben az ember az élet természetes rendjéről medítál, hiszen mindannyiunkra ez vár – ezért természetes -, akkor is, ha nem gondolunk rá, ameddig fiatalok vagyunk, és akkor is, ha gondolunk vele, mert nő az éveink száma. Az ember tehát itt nem arra gondol, ami elkerülhetetlen része életünknek, sokkal inkább arra, ami itt ezeket az embereket

elkerülhette volna, az erőszakos, szörnyű, idő előtti, hiábavaló, gyilkos halál.

És ha arra gondolok, hogy itt ez a temető csupán egy kicsiny példa, hogy hány ilyen temető van még, ilyen benőtt, többségüket eltörölték, még azt sem hagyták, hogy benője őket a zöld, inkább eltörölték, hány volt belőlük Európa-szerte, és hány jelöletlen gödör lehet Ukrajnában, Szibériában és másutt.

És hát az embert itt valahogy különösképpen szíven üti, ennek a mi századunknak a helyzete, hiszen itt ezek az emberek azért nem élhették meg az öregkort és a normális halált, mivelhogy zsidók voltak. Mivelhogy valaki számára „mások”-nak tünnek, mint mi többiek, alsóbbrendű embernek vagy osztályellenségnek – ez már édesmindegy, mikor hogy volt kimondva. Az eredmény pedig az volt, hogy legyilkolták őket és hogy ma Európa tele van ezekkel az elhagyott temetőkkel és azokkal a gödrökkel, amelyeket soha senki nem talál már meg – ilyenekből számtalan lehet.

Nekem ilyen nevem van. És ez a név immár sohasem levakarható. És éppen azért vettem fel, mivelhogy éreztem, hogy legalább egy ilyen aprócska gesztussal oda kell állnom azok mellé, akiket megvetnek, akiket ütnek, akiket halálra ítélték, fizikai vagy akár közéleti értelemben, azok mellé, akiket megfosztottak jogaiktól és akiknek nincs hová fellebbezniük és nincs hová jogorvoslatért fordulniuk.

Ebben a huszadik században ez egy amolyan fura dolog. A sorsa ezeknek a zsidóknak, amely a második világháború idején teljesedett be, lassacskán mindannyiunkra kiterjed. Állam állam után, világrész világrész után, azt is mondhatjuk, hogy folyamatosan alakulnak ki mindenütt olyan körülmények, amelyek között a hétköznapi, egyszerű halandó jogfosztottá válik, az ő élete semmit sem számít, nem fellebbezhet, manipulálnak vele akár a halál, a kivégzés, a megsemmítés erejéig is. Van, amikor ez leplezetlenül történik, senki sem titkolja különösebben, és így milliók halnak meg háborúk nélkül, a békében, a haza építése közben, a haza örömteli építése közben, a szögesdrótok mögött vagy máshol. Van, amikor kicsit javul a helyzet, és azt mondjuk, hogy jól vagyunk, mert éppen nem vagyunk mindannyian a szögesdrótok mögé hajtva és nincsenek minden nap kivégzések, amelyeket szertekürtölnek a városokban a hangszórók, amint erre jól emlékszem fiatalokorból. Azok a zsidók a koncentrációs táborban az utolsó pillanatig éltek, mert élniük kellett. Nem tehettek mást. Az ember egyszerűen a haláláig él. De hogyan? Rettegünk attól, amit velük megtettek, ugyanakkor teljesen világos, hogy az emberek 99%-a el

akarja feledni és sikeresen el is felejt. És ha rettegünk attól, amit velük megtettek, akkor ahhoz is minden jogunk megvan, hogy rettegjünk attól, ami velünk történik, amit velünk csinálnak.

Úgyhogy itt sétálgatok – nicsak, Ota Pavel, a gyöngéd, az érzékeny, aki ugyancsak megtette sajátos tanúvallomását korunkról. Tanúvallomást az apró örömeinkről, oly korban, amikor semmi nagy öröm nem jutott, és tanúvallomást arról, hogy az a bizonyos étvágy, az a vágyakozás, az a kívánság, hogy ne csupán boldog, de jó emberek is legyünk, hogy az valahogy ott van mindannyiunkban, még a legnagyobb elnyomás idején is. Nehéz dolga volt.

Megállok Kafkánál. Nem gyakran, de azért rendszeresen. Egy új feliratot is kapott, emléktáblát nővéreinek. Hát, Ferikém, mondhatom neked, piszok szerencsés voltál, hogy pont abban a korban éltél, amelyikben – szörnyen mókás lenne elképzelni, hogy abban az évben születél volna, amikor én, 54 esztendővel ezelőtt, és ha neked is mindmáig ki kellett volna itt húznod – az volna csak a jó móka, látni azt, hogy egyszerre csak azt vennéd észre, hogy azok a te legeslegsörnyűbb elképzeléseid is képtelenek utolérni a valóságot. Hát – tudom, hogy neked sem volt könnyű, mindannyian tudjuk, hogy szenvedtél, mint a barom, de ha megélted volna a koncentrációs táborokat és ha most megélnéd mindazt, amit mi 35 éve megélünk, hát ki tudja, lehet, hogy egyetlen sort sem írtál volna. Ki tudja. Elvégre a mi korunkban írni, az nem csak kunszt és nem csupán merészség, az egyértelműen valami sokkalta több. Átok, aminthogy minden művészeti tevékenység átok. Legyen nekik könnyű e föld. Örökké tanúskodni fogsz erről a századról, amelynek magának a lelegején kiszimatoltad, merre halad és mi lesz belőle, jó orrod volt hozzá, nekünk manapság gőzünk sincs, mi lesz az elkövetkező évszázadban.

Ki is volna képes ezt eltalálni? Még ha nem is lesz háború, akkor is, mi lesz mindebből? Ferikém, nincsen ma a világban egyetlenegy ember, aki tudná. Képzeld csak el – még olyan sincsen, aki sejtene! Van persze egy szentünk, akit nem ismertél. Szent Orwell az jól megjósolta úgy húsz-harminc évvel utánad, szóval megjósolta egészen 1984-ig. És az most van. És amikor annak idején megjelent, emlékszem, 1948-ban már olvastam belőle részleteket – szóval mindannyian azt mondtuk, hogy azért ez túlzás, csak hogy ma már tudjuk, hogy nagymértékben túl is szárnyaltuk mindazt. Nem csupán minálunk, de másutt is a világban. Amikor jó sok év után elolvastam Orwell 1984 című regényét, az egészet az elejétől, cseh fordításban, hát a tizedik oldal után félre kellett tennem. Szó szerint kicsordultak a könnyeim, bőgtem, amikor tudatosult

bennem, hogy az valójában saját hazám leírása.

Errefelé, Ferikém, ezen a cseh földön, itt végülis mindig otthon érezhette magát a humor. És a túlélésnek ez a képessége, magától értetődően a gerincoszlop bizonyos meghajlásával – ez a mi csehségünk, de közben mégiscsak nem elkurvulni és és nem kollaborálni az utolsó lehellel, szóval megőrizni azt a bizonyos tartózkodást és távolságtartást. Hát akkor – szevasz!

Szép itt, kellemes itt, amikor az ember egyedül van. És ebben a temetőben az ember mindig egyedül van, nagyon kevés errefelé a látogató. Nyaranta a portánál egy fejfödöt kell kérni, télen megvan a sajátom.

És ezek a mindenféle sírok. Német nevek, cseh nevek.

Itt pedig – no nézzük csak, itt valami Bondy van! Nézzük csak! Bohumil, mellette meg Ottó – császári tanácsos! Jesszumárja! Ezt nem is tudtam, hogy mi minden fér bele egyetlen császári családba. Lehettem volna császári tanácsos – hol vannak már azok a régi szép idők, uramisten, mit nem adnék érte, császári tanácsos – hát ez fiatal korában biztosan forradalmár volt, mint mindannyian a jó öreg Ausztriában. A XIX. század, az volt aztán az idő! Itt meg, nézzük csak, a csehszlovák légiipar megalapítója! A feleségével együtt. Na jó – de a feleség 1900-ban született, és ez azt jelenti, hogy ő rakta le az alapjait a csehszlovák légiiparnak és itt élt abban a szépséges Prágában azokkal a poetistákkal meg szürrealistákkal, abban az időben, amely számunkra már maga az aranykor, maga a mese, azok a huszas-harmincas évek. Hát ezt el sem hisszük, hogy ez igaz lett volna, és hogy ő itt élt, nézzük csak, na jó – Bondy. Hát hogyan örülnék az egésznek. Annak, hogy élek. Meglehet, fanyar az íze ennek az öröme, de mindezt felsimerni itt, e földgolyón, az mindenképpen megéri. Ki tudja, tán valamilyen másik helyen, amelyet úgyszintén Isten teremtett, talán ugyanilyen édesen keserű és édesen fanyar, mint itt, e földön.

Nem olyasvalaki vagyok, aki az élet örök szépségeit énekelné meg, vagy azt, ahogyan az élet győzedelmeskedik a halál felett, másfelől viszont mégiscsak azt kell mondjam, hogy sohasem létezett, nem létezik és nem lesz olyan helyzet, amelyben szükséges dolog vagy egyedüli lehetőség volna ölbe tett kezekkel ülni. Olyan helyzet, amelyben nincs más hátra, mint ölbe tett kezekkel ülni, olyan soha nincsen!

Jesszumárja. Lehettem volna császári tanácsos, hát hol vannak azok a régi szép idők, uramisten, mit nem adnék érte – császári tanácsos!

Uramisten, császári tanácsos...

(1984 február 7.)

(Kocsis Péter fordítása)

REGÉNY?
ANTOLÓGIA?
ÖT VILÁGRÉSZ JELENKORI
NOVELLAIRODALMA?

Milorad Pavić szerb író legújabb könyvéről

Milorad Pavić prózai írásai – elbeszélései és regényei – megújították a szerb irodalmat, majd más nemzetek irodalmát is, mindenekelőtt a volt szocialista országokét, utóbb pedig bizonyos mértékben a többi is. Végre bekövetkezett a nagy fordulat: kiderült, hogy az elbeszélés nem-realista módja is sikeres lehet. Pavićról szólva már rég érvényes a megállapítás, hogy a 21. század, az új ezredév írója.

Pályája kezdetén verseket, igen jó verseket írt. Arra tett kísérletet, hogy napjaink modern költészetét a régi „bizánci” (illetve középkori szerb) poézissal ötvözze. A korabeli kritikának, hát még az olvasóknak, nemigen volt érzéke egy ilyen eljáráshoz, így aztán a siker úgyszólván teljesen elmaradt. Pavić professzor időközben jó néhány szerb irodalomtörténetet is megírt, ezekben nem egy feledésbe merült és mellőzött szerzőt fedezett fel és méltatott, azaz alkotó módon, új felfogásban tudta olvasni rég letűnt korszakok irodalmát.

Az első nagy és kockázatos fordulat akkor következett be nála, amikor a költészettel felhagyva a prózáirás felé fordult figyelme. Néhány elbeszéléskötete jelent meg, és hamarosan nagy sikert ért meg mind az olvasók, mind pedig az irodalomkritika köreiből. De már csak akkor, amikor megtette a második nagy lépést a felfelé vezető úton, s 1984-ben kiadta első regényét, a *Zazar szótárt*, nos, akkor lett az a megkerülhetetlen író, akire felfigyelt a nagyvilág.

Pavić minden új könyve, novelláskötete vagy regénye, mindig valami újat hoz a frissiben felfedezett és megvalósított forma vagy az íróra jellemző eljárás tekintetében. Így jött létre egymás után a *szótárregény*, a *keresztretjévény-regény*, a *homokóra-regény*, a *tarots-regény*... Elbeszéléskötetei pedig nem ismerik az idő- és térbeli határokat, annyira spontánnak és lehetségesnek tűnik bennük minden, mint amilyen könnyedén és természetesen függenek össze a dolgok álmainkban. A realizmus poétikája vereséget szenvedett, s az olvasó egészen új világfelfogás birtokába jut.

Milorad Pavić legújabb könyve ugyancsak egy újdonsággal és meglepetéssel rukkolt elő: mint akinek alkotói

tartalékai kifogyhatatlanok, a szerző sohasem elégei meg az új formákat. Ha a „Papírmásé-színház” műcím éppen nem is kelt különösebb képzettársításokat, az „Antológia-regény” megjelölés, az ellentmondás jelzésével, érdeklődést ébreszt, az „Öt világrész jelenkori novellairodalma” kitétel viszont már mindenképpen provokál, kész kihívás, az olvasói kíváncsiság magasba szökken, pláne ha Milorad Pavić a szerző.

Az „Öt világrész jelenkori novellairodalma” címmel kötetbe foglalt elbeszéléseket nem M. Pavić válogatta, hanem ő maga írta meg! S ráadásul azt mondja róla, hogy ez egy „Antológia-regény”, közelebbről a világ elbeszélésirodalmáé, de hát antológia is, meg regény is?

Korábbi novellásköteteihez Pavić mindig utószót csatolt, azonban elvárásaink ellenére, a Pavić-féle utószó nem magyaráz meg semmit. Ehelyett újabb játékraszólitja fel az olvasót, ez tehát nem racionálisan mellékelt magyarázat, eligazítás, hanem még egy újabb történet mindig. Ezúttal utószó helyett az „antológus” (pardon: „antológus”) Előszavával találkozunk: ebben, amellet, hogy eljátszadozik a nőolvasó--olvasó--szerző kedvelt háromszögével, Pavić elmondja, hogy a mű tárgya a mai világ novellairodalma, melyet maga a szerző foglal egy csokorba. S ezt követi az a 38 elbeszélés, melyek – igaz – nem az illető nemzetek és nyelvek körében íródtak, hanem mindez egy-egy nekik szóló ajándék az író részéről, akinek műveit az érintett országok nyelvére lefordítva kiadták, ott is olvasták. Ezek is Pavić eredeti írásai tehát, bármikor kötetbe gyűjthette és kiadhatta őket, és minden a legnagyobb rendben lett volna. A szerző azonban egész sor leleménnyel töltötte meg munkáját: kigondolta az állítólagos szerzők nevét, életrajzi adatait, feltüntette kiadóik elnevezését, ugyanazokat, akiknél – fordításban – a saját művei is napvilágot láttak egykoron. Ez utóbbi adalékok, noha nem rejtett, nem is kigondolt adatokról van szó, csak fokozzák a mű érdekességét. Pavićnak egyszerűen szüksége volt rájuk, hogy ötlete nyomán mindenféle szóbeszéd keljen szárnyra, az olvasók pedig, kétségkívül, hálásak lesznek neki ezért bravúros játékért.

Az olvasó mindeközben kedve szerint választhatja magának azt a novellát, melyet a legjobbnak, legsikerültebbnek talál. Mondjuk: a görögöt, az izraelit, az amerikai, a szlovákot, a spanyolt, a hollandot, a szerbet – a többi között... A következő olvasatok azonban más véleményen is lehet, ettől eltérő sorrendet állíthat fel. Az itt olvasható elbeszélések ugyanis – mint mondtuk –, nem valamely nemzeti irodalom részei, hanem mindegyike Pavić opusához, az ő, sok közül is felismerhető írásművészetéhez tartozik.

Magyarul eddig a Kazár szótár c. regény (Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1987; Cartaphilus, Budapest, 2006), valamint A tüsszögő ikon címmel egy novellaválogatás jelent meg (Forum Könyvkiadó-Jelenkor Irodalmi és Művészeti Kiadó, Újvidék-Pécs, 1991). De máris vannak jelentős írók (pl. Géczy János), akik sikeresen korrespondálnak Pavićtal. Magyar irodalmi körökben, minden bizonnyal, nagy érdeklődést kelt majd a Bács Istvánnak tulajdonított elbeszélés („Az ötödik balatoni ház”), amint ahogy – feltételezhetően – a többi írás is megfelelő érdeklődésre talál más nyelvek és kultúrák körében, sőt, talán alkotói versengésre buzdít, amely tökéletesen megfelel Pavić írásművészete szellemének. Egyik-másik elbeszélésnek valóban van némi köze ahhoz a nemzethez, melynek kultúrájához kapcsolódik (pl. a magyar tárgyú esetében: a Balaton, a Hamvas-villa, a szocializmus, a magántulajdon kisajátítása, valamint a mostani restitúció említése...), ellenben sok olyan is akad, mely híján van ennek az elemnek (mint pl. a kanadai vonatkozású történet, amely egynéhány hivatkozástól eltekintve mindjárt az elején, teljes egészében Afrikában játszódik), de hát ezeket az írásokat illetően ez lényegtelen. Teljesen mindegy, igaza van írójának: műveit a világ 36 nyelvére lefordították és kiadták, s ő most e nyelvek mindegyikének egy-egy novelláját kínálja föl. Megtörténhet, hogy az adott nyelvekre még le is fordítják a könyvét; hiszen Pavić más munkái is megjelentek ott fordításban, s tisztelők-re leltek, mért ne jelenhetne meg idegen nyelveken ez a könyv is, amely száz százalékban Pavić-é.

Előszavában a szerzőköszönetet mond Raša Livadának, a Pismo világirodalmi folyóirat szerkesztőjének, a jelenkori világirodalomból válogatott versantológia összeállítójának, ugyanis tőle származik az Antológia-regény alapötlete. A mű éppen Raša Livada elhalálózása ideje táján jelent, őt tehát már nem kérdezhetjük meg. Livadának mindenkor magas követelményei voltak magával és másokkal szemben is, ki tudja hát, ilyen könyvre gondolt-e, vagy talán olyasféle novellafüzérre, amely a szerzőtől megköveteli, hogy más-más irodalmak, kultúrák, égaljak 37 írójának bőrébe bújjon, s úgy alkossa meg történeteit? Lehetetlen feladat? Világirodalmi példák csak azt sugallják, hogy ez lehetséges, és bár igen nehéz, egyúttal kihívó feladat is.

Pavić sehol sem említi, hogy a kötet elbeszéléseit mért rendezte abba a sorrendbe, ahogyan napvilágot láttak. Mivel eddig szokása volt, hogy megoldásait egy-egy ötletes szállal fűzi össze, játék és játszadozás nála minden, ezennel versenypályázatot hirdetek: Milyen elv szerint alakult ki a kötetbe gyűjtött elbeszélések sorrendje? A

válaszokat összevetjük az általam feltételezett megfejtéssel, s a helyes megfejtésért járó jutalomról maga a szerző döntsön.

Raša Livada pedig így ír:

Sem csórén – sem jóllakottan:
Kibontakozunk ölelésemből,
Mely csak fokozta a különbségeket.

(Borbély János fordítása)

ÖT HÁZ A BALATONNÁL IRTA: BÁCS ISTVÁN

Ez az anonim elbeszélés az újvidéki magyar irodalmi folyóiratban, a Hídban látott napvilágot. Először arra gondoltak, Esterházy Péter a szerzője, netalán Danilo Kis, vagy sokkal inkább valaki más. Végül is arra a következtetésre jutottak, hogy egy bizonyos Bács István írta, aki egy időben a magyar nyelv lektora volt a bécsi egyetemen. Nevéhez fűződik a Latin iskolák Mohács vármegyében a 18. században című tanulmány. Könyveit külföldön az újvidéki Fórum, illetve Budapesten a Cartaphilus adta ki. Szakállat viselt, ami jól elrejtette. Nem tudni, valójában hogyan nézett ki. Ez a fennmaradt felvételekből sem derül ki. Abból a meggondolásból kiindulva, hogy az elbeszélés mégiscsak fontosabb magánál a szerzőnél is, beillesztetük Papírszínház antológiánkba, Bács neve alatt.

Bányai Erzsike egyke volt. Harmincöt évesen a Széchenyi könyvtárban dolgozott Budán a régi, különleges könyvek osztályán. Szülei meghaltak, egyedül élt egy garzonban, amely a Két szarvashoz címzett vendéglőre nézett a Duna-parton. Szüleitől a garzonlakás mellett egy hatalmas kulcsot is örökölt. A rézkulcsba az volt belevésve, hogy: Dorottya. Erzsike viccesnek találta a kulcsot, melynek történetét sokszor meg kellett hallgatnia gyermekkorában.

A két világháború között nagyanyja nővére gazdagon ment férjhez egy bizonyos Szabadka Sándorhoz. Nem született gyermekük, ellenben volt öt házuk Balatonfüreden. Mivel Erzsike nagyanyja meg éppen pont öt gyermeket hozott a világra, négy fiút és egy lányt, a balatoni házakat róluk nevezték el. Neveiket cikornyás aranyozott betűkkel rajzolták fel bádogtáblán a villák homlokzatára. Óriási kulcs nyitotta a villák bejárati ajtaját. Mindegyikbe be volt vésvé a villa neve, amelykhez tartozott. A házakat a két világháború között kiadták a fürdővendégeknek, ami jól jövedelmezett. Erzsike nagyanyja nővérének futotta belőle öt bundára (hermelin, nerc, pézsmá, ezüstróka és csikóbőr). A második világháború előestéjén, amikor Erzsike nagyanyjának nővére rákapott a fiákerezésre, Sándor már nem volt az élők között. Befogatta Sándor lovait, amelyek immár a saját lovai voltak, a fiákerek egyikébe. Összesen három fiákerük volt. Vasárnaponként felült az egyikre és kihajtatott a Balaton-partra. A kocsis szépen hegedült. A lovak ismerték az utat, nem kellett a gyeplőt

fogni. Időnként füttyszó hasított bele a csárdás dallamába, mert a kocsis füttýentéssel irányította a lovakat.

Amerre jártak, összesúgtak a népek: – Lám, az özvegy Szabadkáné, akinek csárdásznak a lovai!

Amikor érezte, hogy eljött az utolsó órája, a nagynéni lelakoltatta a balatonfüredi házakat és a kulcsokat nővére gyermekeinek ajándékozta, annak jeleként, hogy a házakat is rájuk hagyja. A villák közül az egyik, amelyiken azt írta, hogy Dorottya, Erzsike édesanyját illette meg, aki jómaga is a Dorottya névre hallgatott, hiszen mint tudjuk, róla nevezték el az épületet. A bundákkal más volt a helyzet, azokat nem adta senkinek a nagynéni, mondogatták is, hogy talán magával viszi a sírba őket.

Majd kitért a háború, melynek végén az oroszok elfoglalták Magyarországot és államosították a balatoni villákat is, köztük a szóban forgó ötöt. Elhanyagolták őket, ki-be járt rajtuk az időnként feltámadó balatoni szél. Gazdátlanok voltak, egyiket közülük, a Hamvas nevezetűt le is bontották időközben és egy kefekötő műhelyt, vagy valami hasonlót húztak fel a helyén.

A kulcs tehát, amit Erzsike az édesanyjától kapott, értéktelen kacatnak tűnt csupán, a házat, illetve a házakat sohasem nézte meg a lány. Olyan valószerűtlen volt az egész, hogy elképzelhetetlennek tartotta odamenni. A rendszerváltás után, a XXI. század hajnalán, amikor Magyarország hirtelen az Európai Unió kapujában találta magát, Erzsike azt olvasta az újságokban, hogy kárpótolják az államosított vagyont. Gondolt egyet és előkereste a kulcsot, meg a róla szóló papírt és felhívta a rokont, akiről tudta, hogy szintén érdekelt a dologban. Ez a bizonyos rokon is megörökölt egyet a balatonfüredi házak közül.

– Én már visszaszereztem – közölte lakonikus tömörséggel, ami arra ösztökélte Erzsikét, hogy kövesse a példáját.

Kérvényt nyújtott be a kárpótlási hivatalhoz és leutazott Balatonfüredre, hogy életében először, megnézze a házat. Amit könnyebb volt eltervezni, mint megcselekedni. Mivel az utca nevét ismerte, úgy képzelte, gyorsan megtalálja az épületet a Dorottya felirat alapján. A helyszínre érve azonban tapasztalnia kellett, hogy a bádogtáblák leestek, illetve olvashatatlaná halványodtak a betűk rajtuk, úgyhogy fogalma sem volt, melyik villa az övé. Hiába meresztgette a szemét, nem volt sehol a Dorottya villa. Több házat benőtt a gaz, de a bejáratuk zárva volt. Végül eszébe jutott, talán a kulcs segítségével megtalálhatja a megfelelő zárat. Na, ez aztán végképp nem ment könnyen neki. Keresett egy panziót, kivett egy szobát, hogy másnap pihenten lásson munkához.

Másnap, egy borús délelőttön ismét nekifohászkodott,

de tapasztalnia kellett, hogy a zárat a legtöbb helyen lecsérték, vagy az ajtót feltörték, úgyhogy francot sem ért a kulcsa. Dél körül egy szép zöld fedelű villához ért, amelynek sarkain sárkánnyal díszített bádgcatsornák futottak le a falak mentén. Annak ellenére, hogy itt sem volt már felirat, azonnal érezte, hogy a kulcsa ebbe a zárba való, de csalódnia kellett. Hiába próbálta, nem sikerült kizárni az ajtót, holott a kulcs elsőre szépen belefeküdt a zárba. Véletlenül meglökte az ajtót, ami kinyílt. Nem volt bezárva. Azt gondolta, lakatlan a ház.

Belépett a hallba. Először egy viseltes, tépett csikóbundán akadt meg a szeme. Ott lógott a fogasra felakasztva. Ismerősnek tűnt anyja történeteiből. Lehet, hogy egyike volt a megboldogult nagynéni öt bundájának? Még jobban megdöbbsent, amikor a XIV. Lajos korabeli hangulatot idéző, lepattant szalonban egy ifjút pillantott meg, aki asztalra feltett lábbal ült a kanapén. Előtte sörösüveg. S úriember módjára a következő szavakkal invitálta gálánosan, ülne le mellé:

– Tudtam, hogy mégis eljössz.

– De hát, kicsoda Ön?

– Tártulajdonosa ennek a villának – így az ifjú, miközben az asztalra mutatott, amelyen ott volt egy kulcs, kiköптött olyan, mint Erzsikéé

– Ezt a házat az én anyám örökölte a nagynénjétől, én pedig anyámtól. Honnan veszi uram, hogy ön ennek a háznak a tártulajdonosa?

– Megmagyarázom – kezdett bele az ifjú a monológjába, miközben levette a lábát az asztalról. Szép volt, csikófarokban összefogva viselte a haját, a válla erős, széles. A tekintetével levetköztette a nőt. Erzsikének az volt az érzése, hogy meztelenül áll az ismeretlen előtt, aki átlát a blúzán.

– Szabadka István úr, az én nagyapám a javamra végrendelkezett. Valljuk be őszintén, elsősorban az övé volt ez a ház, hát nem? Ő dolgozott meg érte, valójában a másik négyért is. Egyezséget ajánlok neked.

– Miféle egyezséget? – kérdezte Erzsike elképedve.

– Kitaláljuk. Előttünk az egész éjszaka. Választhatsz, hol akarsz aludni, fent a hálószobák egyikében, vagy itt a szalonban a kanapén?

Erzsike éjszakára inkább visszament a panzióba, de sokáig nem tudott elaludni a történetek miatt. Reggel, amikor korához tért, megijedt. Eszébe jutott, hogy otthagya

azt az átkozott fickót, azt az ördögfattyát a villában, az ő villájában. Gyorsan kifizette a panziót, és elfutott a Dorottya villába, azzal az eltökélt szándékkal, hogy most bizony ő marad ott.

Az ifjú éppen rántottát reggelizett. Otthon érezte magát.

– Nem tudom, Ön milyen egyezsége gondolt, de mindegy is, mert nem áll szándékomban a saját házamról egyezkedni – jelentette ki határozottan az ebédlöbe belépve.

– Szóval, te is az egyezségeen gondolkodtál az éjszaka. Dicséretes. A lehető legtermészetesebb egyezsége gondoltam. Most már te is tudod, hogy ki vagyok, én is megismertelek téged, miért ne oszthatnánk meg a házat? Vagy még jobbat ajánlok, gyere hozzám feleségül és akkor kettőnké lesz a ház?

– Maga megörült! – kiáltott fel a nő, szaladt kifelé a házból, miközben azt kiabálta, majd az ügyvédje elintézi!

És akkor megpillantotta a másik kulcsot, amely még mindig ott feküdt a szalon asztalán. Felvette és megfordította. A kulcsba nem az ő házának a neve volt belevésve – Dorottya az anyja után –, hanem a lerombolt ház neve, Hamvas. Döbbsenten nézett az ifjúra, aki szép lassan felállt az ő rántottája mellől és széttárta a karját, majd ennyit mondott:

– Ez van, ismerd el, hogy azért próbálkoznának nem rossz. Egyébként meg úgysem kapnád vissza a házat! Ez a ház senkié, nincs rajta a kárptólási listán.

– Hogyan jöhetett be a lerombolt ház kulcsával? – kérdezte Erzsike némileg lecsillapodva helyet foglalva a XIV. Lajos korabeli kanapén. Szolid mestermunka volt a XIX. századból, s most először érezte úgy, hogy a saját kanapéján ül.

– Nyitva volt.

– Szóval, milyen megállapodásról akart Ön beszélni velem? – kérdezte Erzsike gálánosan felajánlva az ifjúnak, foglaljon helyet mellette.

Az ifjú felnevetett és azt mondta, miközben leült:

– A házassági ajánlatom továbbra is fennáll!

Ezek után teletömte Erzsike száját a maradék rántottával. Mivel a hölgy nem reggelizett, igencsak ízlett neki a tojás.

(Fenyvesi Ottó fordítása)

SZENTFÖLD – 2008 JANUÁR

Régi vágyam teljesült. Legalább negyven éves. Amikor a Zarándok-ot fordítottam („A zarándok elbeszélései”), amikor a zarándok arról beszél, hogy ideje indulni a szent Jeruzsálembe, erről álmodoztam én is. De hogy lehet oda eljutni? Határok vannak, háborúk, ellenségeskedés... Tíz évre rá, amikor megírtam szándékomat Nicolas Eggender apát úrnak a jeruzsálemi Dormitio (Mária elszenderülése) apátságba, s a zarándok soraival zártam a levelet, jött a válasz, barátsággal: Ideje Jeruzsálembe menni, – szívesen látunk!

Bécsből lehetett volna repülni, Budapestről nem volt még járat. Az EL AL – az izraeli – légitársaság pultjánál Bécsben robbantottak. Szertefoszlottak az álmaim.

Majd később, a kilencvenes évek elején lehetett volna mennem. Időm nem volt. Mindenféle teendő, iskolák, előadások: majd később... Az idő pedig röpi, betöltöttem a hatvanadik évemet, hatvanöt is elmúltam már, hatvanhat még nem. Édesapám temetésének napja van. Tihanyban vagyunk, délelőtt van még – a temetés délután lesz. Mindenféle szervezés, rendezés, telefonálás – s közben kapok egy hívást. Egyik volt diákom felesége, É. Ili hív: Atya, szentföldi utunk lesz januárban. Van hely. Nincs kedved velünk jönni? – Várj tíz percet, visszahívlak! – mondom. De ne, ne várj: megyek!

Apám biztatása? Ajándéka?

Borongós tél van, mindenütt csúsznak az utak. Vasárnap négykézláb is alig lehetett eljutni a templomba. Kedden reggel, hét órára a repülőtérre kell lenni. Barátság-talanul sötétek a reggelek. Nem merek arra vállalkozni, hogy hajnalban menjünk föl. Inkább előtte, hétfőn délután. Jobbról-balról sötétek a kásás, jeges Balaton. Besötétedik, amíg a komp átér a túl partra. Az autópályán már esni kezd az eső. A hőmérséklet fagypontra kerül.

Nem sokkal hat óra után a tanulmányi házban vagyunk. Tibi segíti a csomagomat, gurulós, húzó karos kis bőrönd, Burckban vettem (olcsó volt, örültem is). Van egy válltáskám meg a fényképező felszerelés. A napokban kaptam még egy nagy kapacitású memória-kártyát: több, mint kétezer fotót tudok majd készíteni!

Maurus atya, Ny. Maurus, a budapesti bencés tanulmányi ház mostani vezetője is útitárs lesz. „Betlehembe ne menjünk, feltaláljuk...” szól az ének a kápolnában. A vacsoránál finom élcélődéssel idézik az éneket: minek elutazni?

De hát elhatároztuk, vágyakozunk utána. Hajnal van már, lezuhanyozom, összecsomagolok, visszateszem a táskámba a kis ikont, a máriapócsi Mária-képet. Elrendezek mindent, előkészítem az útlevelet, repülőjegyet. Hideg van, tapogatózva, apró lépésekkel csúszkálók ki a ház elé. P. István atya vár már odakinn, a mellékutca-ban áll az autó, amit gondnoka - volt pannonhalmi diák – vezet. Még egy útitárs, P. Béla, a Szatmárnémeti melletti görögkatolikus lelkész. Bepréselődünk a Suzukiba, négy utas csomagjai meg hát mi magunk, nagykabátban, télen...

Ködös az út. Az Üllői úton megyünk, alig látni az útjelző táblákat. Ferihegy 2B, - az idegen gépek innen indulnak. A szokásos repülőtéri nyüzsgés. Biztonságiak mindenütt. „Interjú” mindenkivel a beszállás előtt. Fialat hölgyek, férfiak – egymás közt ivritül beszélnek – tökéletes magyarsággal kérdeznak, külön-külön, hosszadalmasan. Hová? Miért? Miből? Ha el akar utazni Izraelbe, akkor egyszerűen csak bejelenti, s pénzt kér rá? Ki ismerőse van Izraelben? Meglátogatja-e? Küldött-e valaki valamilyen ajándékot? Levelet? Stb... Ki csomagolta össze a bőröndömet? Volt-e másnak a kezében?

A csoport kezd összekovacsolódni. A várakozásban, a feszültségben néhány szó ide is, oda is. Egyre több ismerősöm ismerősével találkozom. Béla, V. Ili férje is utazik. E. László sebészorvos, P. István diakonusa feleségével, - egy házaspár, akivel tíz évvel ezelőtt Dörgicsén egy halászlé-főzés közben találkoztam. Két korosabb hölgy a Szigetközből – velük is van közös ismerősöm.

„Átvilágítás” a csomagfelvétel és jegykezelés után. Kabátot, dzsekit, övet le, mindent ki a zsebből, át a fémkereső kapun, kézi csomagjaim pedig a röntgengéphez. A 19-es kapunál várakozunk, ki így, ki úgy. Megismerkedem az ötödik pappal, aki a csoporthoz tartozik: fiatal bazilita szerzetes, Sz. Ábel, szolgálati helye most éppen Budapest. Maurusnak is akad természetesen ismerőse: valakit még a Kassai térről ismer, ottani káplánkodása idejéből.

A repülőtérre mindig találkozni ismerőssel. Egy ősz hajú, gomba fejű úr, rám köszön, tegez, ő Londonba készül. Honnan ismerem? (A repülőgépen ülök már, amikor bevillan, nézve a kopár tájat, majd a tengert: alighanem Óbudavárról ismerem, s nyáridőben családjával a tihanyi templomból. De hogy hívják?)

Hosszú a várakozási idő a 19-es kapunál. A mi gépünk még ide se érkezett. Késik. Majd megérkezik, az üvegfal túlsó oldalán a kiszálló utasok tűnnek föl. Szakállas, kalapos, hosszú kabátos ortodox zsidók, divatosan öltözött fiatal hölgyek, a világ bármely tájáról ismert kinézetű fiatalok, hátizsákkal, diplomata-táskás, nyakkendősrak,

piros sállal kétszer körültekert nyakú művészek.

Köd van odakinn. Idebenn pedig szinte mindenki lázasan telefonál. Hogyan lehetett élni mobiltelefon nélkül? Sokan már el sem tudják képzelni, hogy lehetett. S talán jobban.

Felszállunk a ködben, egy óras késéssel. Egyre világosodik. Kivillan egy pillantásra a Szabadság hegy. Majd ismét felhők. Semmi sem látható, csak a felhők hullámai odalenn. Akár a befagyott Balatonra esett hó is lehetne, miután megmozgatta az északi, majd a keleti szél.

Egyszerre odalenn hosszú vonalak tűnnek föl, majd kivehető, hogy szántóföldeket határolnak ezek az utak. Vakító élesen süt a Nap, a felhőkön az árnyékok borotvaélessé válnak.

A mellettem ülő leány Morton: Az Üdvözítő című könyvét olvassa. Kosáryné Réz Lola fordította, a nemrég elhunyt Kosáry Domokos akadémikus, történész édesanyja. Valamikor nekem is volt a kezemben ez a kötet.

Odalenn vízpart látszik, egészen kék a tenger. Nem messze repülhetünk a Boszporusztól. Hajók, egészen apró, fehér pöttyök, fehér csikkal mögöttük. Mindkét irányban. A másik part után megint hegyek, de most már

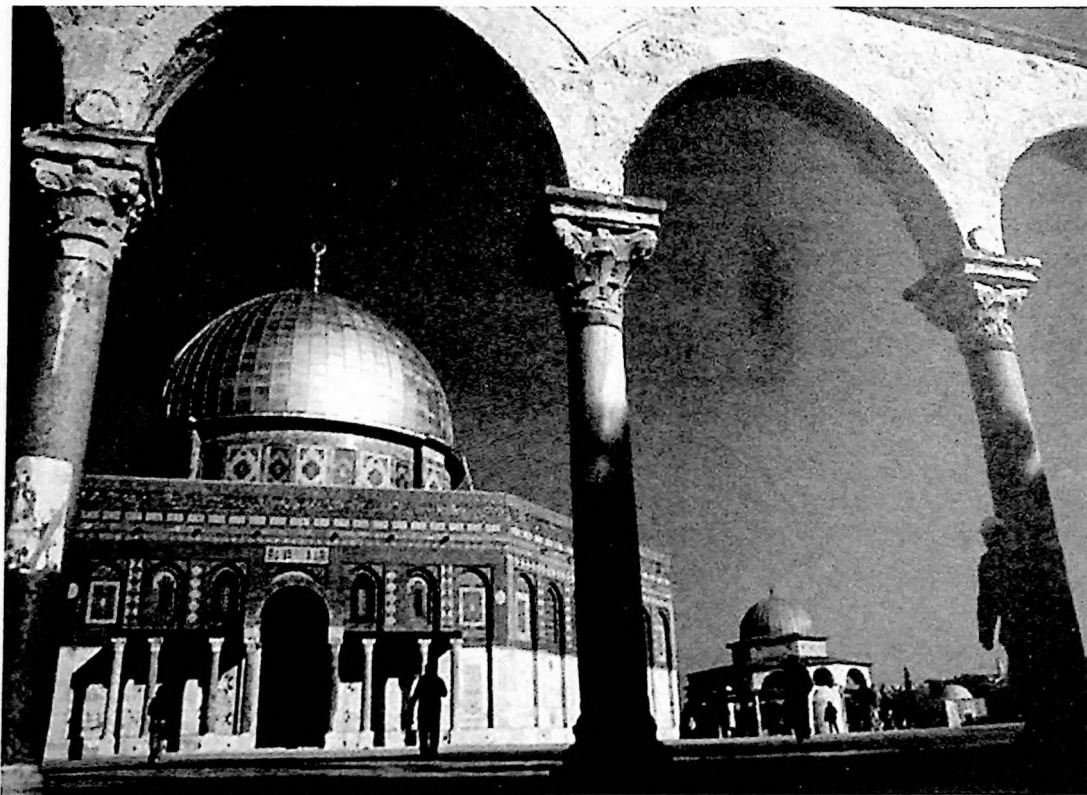
hó nélkül, kopáran. A velem egy sorban, a harmadik széken kabátjába, sálába burkolózó leány, fülhallgatóval a fején, héber betűs magazinnal a kezében, egyre vörösebben és egyre jobban izzadva gubbaszt. Fölöttem a képernyőn zsidó feliratos film, apácákkal, fiúkkal valamilyen tengerparton.

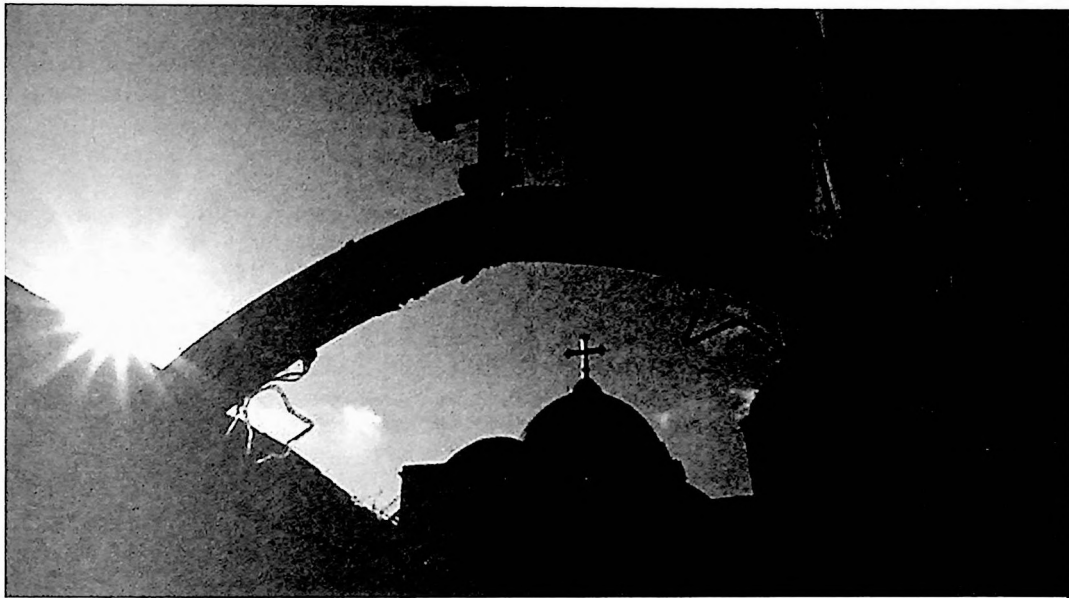
Ciprus felett járunk. Makariosz érsek jut eszembe, az egykori ciprusi állam- és egyházfő, a tavaly meghalt Berki Feriz egykori iskolatársa. Jó volna eljutni egykor Ciprusra is. (Meg még sok helyre. De most Jeruzsálembé készülünk. Ideje már.)

Felhők sűrűsödnek, a repülő dobál, rázkódik, remeg. Ismét tengerpart, alattunk Tel Aviv, felhőkarcolók, szabályosan kiépített tengerpart. Eső.

Három és fél órát repültünk. Amikor az ember a mozgó gép után ismét szilárd talajt fog, bizonytalanok az első lépések. Útlevel-ellenőrzés, majd irány a csomagkiadás. „Iseum Tours” feliratot tart valaki a kezében: várják a csoportot. Csomagom megérkezik, a felső fogantyúja helyén karmoló tüskék meredeznek. De megérkezett.

Beszállás a buszba, kellemes – váratlanul kellemes – a hőmérséklet. A fagyos reggelből mediterrán klímába

érkeztünk. (A Földközi tenger partján vagyunk, a keleti végében.) Minden repülőúttal együtt jár a hirtelen változás, egy egész más világban találjuk magunkat. Kopár fák otthon, esetleg zúzmarával, itt pedig zöld minden és virágos, pedig itt is tél van. A pálmafák pedig mintha képeskönyvekből léptek volna elénk.

Valamiért lemaradtam, s az utolsók között vagyok, akiknek csomagja a buszba kerül, s akik a buszra felszállnak. A leghátsó ülések legszélén, ablak mellett a helyem. Jól látni innen mindent. Nincs előttem feje senkinek, meg magasabban is ülünk. Béla, Ábel: a két görög pap és én. Ahogy kanyarog a busz, s megy a város utcáin, úgy jönnek egymás után az új benyomások és képek. Héber útjelző táblák, itt-ott angol kiírások. Héber feliratok az üzleteken. Más öltözékű emberek. Arab fejkendő asszonyok, férfiak: Arafat képe jelenik meg előttem. Fekete kabátos, hosszú pajeszos, fekete kalapos férfi... A gyerekek - a fiúk - közül is soknak a fején a kipa, a jellegzetes kis zsidó sapka. (Egy ilyet kellene majd vennem, emléknem.)

Jellegzetes a mi sapkánk is: „Kenes” feliratú fehér bézbólsapka, piros csikkokkal. Jeruzsálemben kötelező lesz viselni, mondja a vezetőnk.

Tel Aviv-val egybeépült Jaffó, a régi Joppe. Itt van az első közös imádságunk. A Szent Péter templomtól szépen rálátni a tengerre, Ariadné szikláira, meg a végtelenre. Valahol itt kapta Péter a figyelmeztetést: „Amit Isten tisztává tett, azt te ne tartsd tisztátalannak!” (Apostolok Cselekedetei, 10,15.) Most érzem először a Szentírás valóságát,

amikor a konkrét helyen járunk.

A templomot ferencesek gondozzák. A benti kvadraturában a közepén hatalmas pálmafának a tuskója. Egy virágcserep mellett tálka, vízzel, madáritató. Az oltár alatt betlehem, a bal oldali mellékoltáron: betlehem. Az oltárokon karácsonyfák, feldíszítve kéken, sárgán világító lámpácska-füzérekkel. Elalusznak, kigyulladnak, villognak, hol végigfut a fény alulról fölfelé, hol kihuny és nem világít semmi.

P. Pista a főcelebráns ezen a szentmisén. Ő a vezetője a zarándoklatnak. Zarándokok vagyunk, nem turisták. De inkább turistának érzem magam.

A mise közben eshetett az eső. Tócsák odakinn, alkonyi fények az utcán. Még nincs sötét, de már vége a napnak. Rábámulunk a tengerre, a sziklákat csapó hullámokra. Valahol itt állhatott Péter háza, itt lakhatott annál a bizonyos Simon nevű tímárnál. „Joppében volt a tanítványok között egy asszony, Tabitának hívták, ami annyit jelent, mint Dorkász, azaz gazella...” (ApCsel 11,36). Itt, Joppében élt, itt betegedett meg s halt meg. Ide hívták Pétert, aki megszólította: „Tabita, kelj fel!”

Müezzín éneke hömpölyög az utcák és a terek fölött. A tengerparti felhőkarcoló sor a fövényen és a tengerben tükröződik, a tükörképet nyaldossa a víz.

Tibériásig, a Galileai Tenger partján lévő szállás helyünkig hosszú még az út. Besötétedett. A buszban rózsafüzért imádkozunk. Erőteljesen vezet a buszt a sofőr, Nil, itt hátul úgy érzem, mintha száguldanánk. Vezetőnk,

a Gyergyószentmiklósról, Erdélyből húsz évvel ezelőtt áttelepült P. Tibor részletesen magyarul.

Hiába van térkép a kezemben, nehezen tudom elképzelni a tájat. Dombos a vidék, jó néhány „hegyre épült város” suhan el mellettünk. Autópályán rohanunk, majd kanyargós úton, aztán városba érünk, a Hotel Golan elé. Csomagjainkat felviszik a szobánk elé, miután ráragasztották a szobaszámot. Az egyik londoner oldalán pisztolytáska, benne pisztoly. Grape fruit lével kínálnak, nem gondoltam volna, hogy ennyire megszomjaztam. Először vacsora – P. atya az asztaltársait egy üveg borral kínálja, engem egy pohár sörrel lep meg. Vacsora-büfé, ki-ki választ, amit akar: furcsa, izetlen tyúkhús-karikát sikerül kiemelnem. Nem vettem észre, hogy halat is találhattam volna.

A szobám a 206-os, látszik a tó, bár már sötét van. A televízió végigzongorázom a csatornákat: orosz nyelvűt hármát vagy négyet is találok. De van 3Sat, CNN, TV5 is. Hideg a szobám. Észrevehettem volna, hogy be kell kapcsolni a légkondicionálót. Nem vettem észre. Valami állandóan zúg. Pontosabban: hol zúg, hol nem, mindig felébredek.

Az új nap hajóúttal kezdődik. Le a tóhoz, autóbusszal. Feltűnő, hogy a környezet mennyire rendetlen, ugyanakkor mennyire kiépitett minden. Valami furcsa bárka vár bennünket a kikötőben. A kormányos a végében, mintha uszályt vezetne. Ponyvák csattognak. A társaság nyüzsgöve lép a hajóra. Ki előre igyekszik, ki a védettebb részben telepszik le. Megindulunk. Innen nézve úgy tűnik, mintha a tibériási dombot teljesen elfoglalnák a szállodák. Igen, idegenforgalomból élnek. Turistákból, zarándokokból.

Vezetőnk zászlót hoz, magyar zászlót. Ili kezében már a zászló, szól a magyar Himnusz, megpróbálunk egyenesen állni a mozgó hajón, valami szorongatja a torkunkat. Sirályok csapata fölöttünk, küszik föl a zászló: „Isten, áldd meg a magyart...” és „múltat s jövődöt...” Zúg a hajómotor, előkerül valamiféle lepény, a sirályok szinte megbolondulnak. Van, aki kezéből eteti a csapatot. Van mit fotózni. Megfordulok: ragyog a víz, fodros kis hullámok a tavon, odafönn az izraeli és a magyar zászló. (Később, már Tihanyban, amikor a táblára kitétem a felzászlózott hajócska képét, mondja valaki: „De jól észrevette az atya: a zászlók között ott a kereszt!” Valóban ott van, csak én akkor nem vettem észre. Ott a kereszt, a szentatyák írásában sokszor szerepel a kereszt mint árboc képe.)

Ezen a tavon hajózott Jézus és a tanítványok. Itt csendesítette le a vihart. Ezen a tavon gondolták kísértetnek a tanítványok a velük a sötétben a vízben járva szembe jövő

Jézust.

Kikötünk. Egy kiállító- vagy bemutatóhelyen gyorsan átmegyünk, a parkolójában a busz. Tovább, a Boldogságok Hegyére!

Itt én vezetem a liturgiát. „Boldogok a lelki szegények... boldogok a tisztaszívűek... boldogok, akik üldözést szenvednek az igazságért...” (Máté 5,1-11) Kicsi ez a templom, kör alaprajzú, kupolával. Sz. Ábel az igehirdető. Lendülettel, mintha gyerekmisen lennénk, úgy beszél, s vesz ki a zsebéből rongydarabot, amiből bábfigurát formál. - A Mi Atyánknál megpróbáljuk körbeállni a teret, s megfogjuk egymás kezét. Közünk van egymáshoz, boldogságkeresőknek.

Indiai ortodox püspök, papok jönnek. Nyüzsg a világ, nehéz lehántani a felszíni fecsegést. Mindenféle emberek, csoportok, olasz papok – az ő csoportjukkal jó néhány-szor összefutunk még. Odakinn egy kis köfalon ferences nővér ül, bámul a vízre. Alattunk bárka megy lassan tovább. S mi van túl... jut eszembe Babits verse: „Mi van túl minden tarkaságon, világon, virágon, ruhákon?” Így folytatja: „A semmi – vagy az Isten.”

A nővér itt, most, ezen a parton alighanem a láthatatlan Istent látja.

Virágot fotóznak, emberarcokat, tájat.

A „Hétforrás”-hoz, a „Heptapegon”-hoz megyünk. Ez Tabgha! Váratlan volt számomra, az előzetes menetrend szerint a következő napon került volna sorra. A kenyérszaporítás helye ez. Német bencés priorátus, Jeremiás a prior, Marienkron-ban beszélgettem vele sokat pár évvel ezelőtt. Ő is hívott, mint régen a jeruzsálemi apát.

Mielőtt bemennénk, elolvassuk a Kenyérszaporítás és a Magvető evangéliumát. Most Maurus olvas. Itt történt... Ez az „itt” lesz egyre határozottabb számomra az egész út folyamán. Kétezer éve történt, itt – és most is jelen van.

Aranyhalak a templom előtt az udvaron. Pálmafák. Kacska, páva a mozaikon a bazilika stílusú templomban. Meg a két hal és a kenyereskosár.

Jeremiást, a priort keresném, éppen külföldön van, mondja az angolul beszélő bolti eladó. Tihanyi naptárt hagyok számára egy üdvözléssel.

Németes rend és tisztaság ezen a helyen. A parkolóban azonban már ott a Közel-kelet rendetlensége.

Péter sziklájához megyünk. Arra a helyre, ahol Jézus megkérdezte Pétert: Simon, János fia, szeretsz-e engem: Te tudod, Uram, hogy szeretlek... (Vö. János 21,15-17)

Szabadtéri oltárok, egyik a másik után, ahogy megyünk le a tóhoz. Az egyik házikó tetején majom- és macska formájú (számomra meghatározhatatlan) állatok. Az utolsó oltárnál, Péter és Jézus szobrától nem messze angol

nyelvű szentmise egy csoportnak. Egy ferences atyával P. Pista szóba elegyedek, bemutatkozunk. Len a víz mellett beszívom a tó illatát. Megérintem a vizet. Rácsodálkozom a sziklára, amely bár lyukacsos, de mégis szikla, amire építeni lehet. Nem tökéletes, de mégis az, ami... Néhány kavicsot tesztek a zsembembe, meg kis kagylót. A tihanyi kecskekörmök közé kerülnek majd egy kis üvegtálba.

Kafarnaum, Kapernaum – itt van a zsinagóga, ahol Jézus tanított. Itt van Péter háza, ahol Péter (Simon) anyósa lázas betegen feküdt. A romok fölé egy bárkát formázó épületet emeltek, üvegfalán tükröződik a rom-zsinagóga bejárata. Meleg van, süt a nap. Lobog a johanniták piros keresztes zászlaja a kis kastély mellett. A romvárosban pedig turistacsoportok érik egymást. A zsinagóga bejáratánál tévéstáb forgat. Rácsodálkozom oszlopfökre, malomkörre, a pálmafa sugaras ágai mögött csillogó napra meg a rengeteg ciklámenre.

A bejárat mellett hosszú vörös szőnyeget terítenek éppen. Bush elnök Izraelbe érkezik, s azt mondják, Kafarnaumba is el akar jönni, hogy imádkozzon. (A Bush-látogatás pedig a mi jeruzsálemi úttervünket rövidíti meg, ha nem is ejti teljesen kútba.)

Tovább az úton: körülutazzuk a Genezáreti tavat. A Jordán deltája fölött megyünk, át a hídon. Nem szélesebb itt a Jordán, mint otthon a Rába. A Tisza hozzá képest hatalmas folyam...

Valahol itt (igen: itt) volt a gadarai megszállott, itt rohant a megvadult disznókonda a vízbe! – mutat egy helyre Tibor, a vezetőnk.

Mellettünk, fölöttünk a Golan fennsík. Harcok, csaták helye. Vezetőnk a közelmúltról részletesen beszél, akárcsak a bibliai időről. Meg a kibucok életéről. Egy volt kibuc étterme most az úti cél, Péter-hal lesz az ebéd. Amolyan sügérféle, tuskés hátúszóval, úgy harmincöt-negyen dekás egy-egy példány. Fűszeres saláták, négy fajta, kerülnek az asztalra. A végére pedig datolya. A Genezáreti tó halban gazdag, engedély sem kell, hogy horgásszanak. Ahogy ránézek a kibuc éttermének teraszáról a vízre, szembe velünk a túlsó parton Tibériás, alattunk a csillogó víz, és valóban látni, hogy nyüzsögnek a halak.

A Boldogság-hegyi olasz csoport ide is megérkezik. Az étteremben – számunkra szokatlanul – sokan ebédelnek sapkában, kalapban. Most E. Laci vesz egy üveg bort, 15 dollárt fizet érte, s kínál körbe bennünket az asztalnál.

A turisták mindenütt fényképeznek. (Én is, bár nem tartom turistának magam... Vagy én is turista vagyok?) Sőt: fényképezkednek. De vannak helyzetek, amikor megértem. E. Laci a feleségét fényképezi a Genezáreti tó háttérével, majd fordítva, ő kerül a képre. Mindkettőjükről

készíttek fotót, közöset. De Sz. Ábel is szívesen áll be a fénybe: belőle sziluett látszik, a háttérben ragyog a tó. A Genezáreti.

A kibuchoz vezető út mentén még a Golan-fennsík harcaira emlékeztetnek kilőtt, kiégett autók, harckocsik.

Tovább a part mentén visz az út, vízi sportok kellékei a parton, most vitorlások is láthatók, egy éppen a vízben. A Jordán kifolyásánál vagyunk.

A parkoló hatalmas tömeg fogadására alkalmas. A fogadóépület bejárata előtt, oldalt fal, a falból csöveken csurog a Jordán vize, turisták töltik a flakonokat. Kapható üres flakon, kapható Jordán-vízzel töltött ugyancsak. Minden eladó, minden megvásárolható. Turistáknak.

Sirályok ülnek a köveken a folyó partján. Kiépített területen vagyunk, korlátok, amelyek a Jordán vízben bemelegíteni óhajtó sokaságot tereli. A zuhanyozót mutató ajtó mögül inkább fiatalnak mondható néger férfi lép ki, cipő a lábán, hosszú, fehér ing van rajta. Körülnéz, merre menjen. Egy fotós igazítja és kíséri. Lemegy a lépcsőn a folyó partjára. Bal kezével a kőnek támaszkodik, jobb keze a homlokán, a szemre előtt. Csendben figyelik a kíváncsi szemek. Aztán tovább lép. Leveszi cipőjét. A fotós egészen közel hozzá, a kezével eltakart arcát fényképezi. Belelép a vízbe. Lassan megy tovább, a folyás irányában a korlát mentén, míg arra a helyre ér, amelyik egy kicsit kiszélesedik. Föltekint, becsukja a szemét. Majd befogja az orrát és hanyatt fekszik a vízben. Majd még kétszer ugyanúgy. Aztán megrendült arccal jön lassú léptekkel ki a vízből, rátapad a fehér ruha, fekete bőre áttetszik a vizes ingen, amint testéhez tapad. S lassan ugyanazon a lépcsőn föl, amelyiken lejött, és eltűnik a kíváncsi szemek elől a zuhanyzó felé.

Hogy mindez a fotós miatt volt-e, nem tudom: engem megrendített. Ott történt mindez, ahol a hagyomány szerint Jánosnál Jézus bemelegedett, s az égből a szót halaltszott: Ez az én szeretett fiam! (Mt 3,13-17)

Közben egyre több ember érkezik, bámulnak a folyóra, nézik a sirályokat, a vizet. A másik parton a fák alatt a parthoz kajak van kikötve: mintha a mi gyerekkori kajakunk lenne valahol a Kis-Rábán, a bokrok, fák alatt...

Autóbuszunk a Tábor hegy felé megy. Mohamedán településeken át kigyózik az út, meredeken egyre följebb. Egy beduin falun megyünk át, majd egy cserkesz falun. Mecset, minaret emelkedik. A Tábor hegye közel 600 méter. A Nap csillagként ragyog a fényképeken. Már lassan lemenőben. Taxikba szállunk, én egy hatalmas Mercedes-be kerülök, hosszú, három ülésor van benne. A hátútkanyarokat szédületes tempóban veszi. Taxik föl, taxik le: egymás között vannak, saját közlekedési szabályokkal.

A hajtúkanyarokban a fölfelé igyekvőnek van elsőbbsége, levágják a kanyart, átmennek a baloldalra, s a szembejövő ugyancsak sávot vált. Először megjedtem, de amikor már a harmadikkal találkoztunk, rájöttem: ez az ő világuk.

Két kolostor van a hegytetőn: az igazi tetőn ferencesek, nem messze tőlük, kicsit lejjebb ortodox szerzetesek őrzik a helyet. A templomhoz a sík tetőn vezet az út. II. János Pál pápa emlékét őrzi egy szobor, árvácskák virágoznak körülötte. A templom mellett amolyan kilátó-terasz, rálátni a vidékre, a völgyekre, a távolabbi dombokra, hegyekre.

Metsző hideg szél fúj. Jó bemenni a templom védettsé- gébe. Hatalmas termetű, fekete bőrű ferences ül az egyik hátsó padon a templom hajójában. P. atya megszólítja, - olaszul vele is tud beszélni. Vastag dzseki van rajta, hűvös van.

Vesperást mondunk. Hangom alig van, a torkomat fur- csa meghatottság szorongatja. Ez az a hely, ahová Jézus magával vitte három tanítványát, Pétert, Jakabot és Já- noszt – fölment velük „egy magas hegyre” -, és megtapas- talhatták a tanítványok Jézus istenségének ragyogását. „Uram, jó nekünk itt lenni!” (Vö. Márk 9,2-8)

A színváltást ábrázoló ikonok jelennek meg ben- nem, meg az emlékezetem szerint Chrisostomos Dahn szerkesztésében megjelent képeskönyv: „Athos, Berg der Verklärung” – Athosz, a színváltás hegye. Újmi- sémre kaptam. S ott van bennem a sok átélt augusztus 6-a, a Transfiguratio ünnepe, pannonhalmi beöltözésem napja. S a révfülöpi domb, a Fülöp-hegy, a hatvanas évek végén Regőczy atya házikójában vettem részt egy szent- misén, árva gyerekek között, s most is hallom az áldozás

utáni vers, a communio szövegét Regőczy atya hangján: „Visionem, quam vidistis, nemini dixeritis...” – a láto- mást senkinek ne mondjátok el!

Minden más, és mégis minden ugyanaz. Más a Tábor hegye a valóságban, s más a képeken. Mégis... A lényeg ugyanaz. S innen föntről, a kilátóról összezsugorodnak a völgy házai, az utak, az emberek. Mások az arányok. S ezt jó volna soha el nem felejteni. Ez nem lenézése a valóság- nak, csupán az arányok helyes felismerése.

A vesperás közben gondolok még a csíksomlyói Salvator-kápolnára, ahová fölmenni a meredek ke- resztúton nem kis erőfeszítést jelent. A Mi Atyánk előtt könyörgések, szabadon mondott fohászok: bencés kö- zösségünkért imádkozom, hogy mindannyian megta- pasztalhassuk a Tábor-hegy fényességét.

A következő nap Caesarea az úti cél. Borús az idő. Pa- lesztin települések mellett megyünk el. Van olyan város, amelyben öt minaretet is meg tudok számolni a buszból. „Kétnyelvű” feliratok, arabul és zsidóul, - s hogy olvasha- tó is legyen az idegennek, angolul is. Narancsültetvények suhannak el, villognak a zöld lombok között a sárga pon- tok. Sok gyümölcs már a fák alatt.

Heródes városa ez a rom-város, palotával, amfiteátrum- mal, kék – valószínűtlenül kék – tengerrel a háttérben. Metsző, éles árnyékok mindenütt. Az antik világ romjai itt a lábunk alatt, szó szerint. Amott a tengerbe nyúló ki- kötő hatalmas emelődaruinak sora, itt közvetlenül pedig a főnyen kagylók megszámlálhatatlan serege, odébb sziklák, habzó vízzel a sziklák tövében, a szikla mellett szinte fekete, majd zöld színre vált, aztán elkekül. A part

mentén „hyppodrom”, lóverseny-pálya, a kocsit és lovakat fémplasztika idézi. Ahogy hallgatja a csoport a magyarázatot, többen arcukkal a fény felé fordulnak, élvezik a napsütést a hideg szélben.

Modern kikötőváros a mai Haifa. Balról a tenger, jobbról dombok, a Karmel. Amolyan Rózsadomb – vagy még annál is gazdagabb – ez a vidék, amerre járunk. Beton épületek, teraszos művelés, szőlők – mindenütt mindent öntöznek, mintha egész Izrael behálóznák az apró, vékony csövek, amelyek vizet juttatnak – nagyon takarékosan, de nagyon céltudatosan – a gyökerekhez.

Luxus negyedben van a karmelita kolostor. Illés próféta barlangja, a Baal-papok legyilkolásának helye: valahol itt kellett történnie mindezeknek. S valahol itt fakadhatott ki Illés, aki minden erejével bizonyítani akarta, hogy az ő istene az igaz Isten: „Elég már, Uram, vedd el az életem...” (1Királyok 19,4) – és lefeküdt a borókabokor alá. És itt, ezen a vidéken tapasztalhatta meg, hogy az Isten egészen másként jelenik meg, nem úgy, ahogyan az ember számít rá. Mert az Úr nem volt a dörgésben, nem volt a villámlásban, nem volt a viharban – de utána igen, ott volt az enyhe szellő susogásában.

A karmelita atyák központi kolostorának templomában van a szentmisének. Pontosabban a templomhoz csatlakozó egyik kápolnában. Görög liturgiát végzünk, P. Béla vezeti, énekelünk, nem számít az idő. Táskámból kiviszem a kis Mária-ikont, a máriapócsit, és az oltárra helyezzük. Megszűntek a távolságok és a különbségek: a tömjénfüst jelképesen is egy közösséggé formál minket, bevon a mennyei világ titokzatosságába, ahol az Istent

dicsőítő kerubokat megjelenítve mondunk háromszor szent éneket...

A liturgia végén az imádságot én énekelhetem: „Uram, aki megáldod a téged áldókat, és megszenteled a benned bízókat... ajándékozz békét a te világodnak... és ne hagyd el minket, akik benned bízunk!”

Palesztin, piros kockás kendő a sekrestyés fején. Tehát palesztin keresztény. A kendőt leszámítva a „hivatásos sekrestyések” mindenütt egyformák, mindenütt a világon ugyanazt a nyelvet beszélik, és fontosságuknak egyforma tudatában járnak-kelnek.

Pár percre megnézhetjük magát a templomot is, fotót készítek a kupoláról, és – ahogy az orosz zarándok homlokával megérintette a szent helyeken a földet, úgy tesztek én is. „Uram, Jézus Krisztus, Isten Fia, könyörülj rajtam, bűnösön!” – ismétlem a Jézus-ima szavait.

Akko. A régi tengerparti kikötő. Kimegyünk a partra, a világítótoronyhoz. Hatalmas hajók, városnyi tengeri monstrumok a távolban. Itt is, ott is horgásznak, - felülről nézzük őket, apró játék-emberkéik. Latin kereszt templom nem messze a világítótoronytól: arab fejkendős asszonyok jönnek a templom felől. Bazárok a parton, csigák, kagylók, korallok: az én szobám falán lévő korall is valahogy így juthatott hozzám egy tengerpartról. Eszembe jutnak volt diákjaim a korallról. Aztán tovább, a busz irányába: jámbor szobrok gyülekezete, akár csak felénk a nyaralóvidék felé vezető utak mentén az egyforma „dísz-tárgyakat” árusító eladóhelyek típus-szobrai. Jézus, majd Mária, széttárt karokkal – mögöttük pedig az éppen szállításra kitergetett mosott ruhák, kendők.

Akko a keresztetek városa. Prospektust kapok a kezembe, többek között ezt olvasom benne: „Lebilincselő történelmi város, kelet és nyugat egyedülálló találkozása, a múlt hiteles tanúja, különleges találkozóhelye hitnek, vallásoknak, különböző kultúrákba ágyazva: Akko-t ez tette az ókor egyik legfontosabb városává. A város falai, az erődítmények, várak, templomok, mecsetek és a város más építményei a különböző uralmakról tanuskodnak, amelyek ezért a városért harcoltak, amelyek fölépítették, szépségét gondozták. Egész városnegyed őrzi a hellénikus és római kor emlékét, a keresztet háborúk és az oszmán uralom korszakait: az El-Jazzar mecset, a Szent János kolostor, a keresztetek föld alatti városa, a török fürdők, a Bahaj-szentély és még sok más. Akkóban megtalálhatóak sok nép és vallás nyomait: a kananítáktól kezdve a görögökön, rómaiakon, bizánciakon, kereszteteken, mamelukokon és a törökökön át egészen a britekig.”

Hideg van, az eltemetett középkori gótikus rom-város utcáit járjuk. Hatalmas belső terek, oszlopok, ívek. Majd tovább, s egy arab rézműves boltján keresztül juthatunk ki a szabadba. „Aki legelőször kitalálja, mit kalapálok, ingyen neki adom!” – mondja. S alig kell egy perc, hogy kész legyen a szemünk láttára. E. Laci kiáltja: Hal! S valóban az is... Milyen gyorsan megcsinálta! – mondja valaki a csoportból. „Ha maga is negyven éve csinálná, magának is gyorsan menne!”

Apró arab gyerek – mint mindenütt a világon az ilyen gyerekek – a világot próbálja átalakítani. Egy építkezés tövében homokbucka, az ő kezében egy széles szájú öt literes műanyag kanna. Amennyi homokot bele tud rakni, s éppen el tudja cipelni, annyit belerak és tíz méterrel odébb viszi, ott kiönti a földre, az utca közepén. Majd fordul és folytatja, amíg csak bírja. Arca átszellemült. Nem törődik azzal, hogy nézem, ő most egyszerűen megváltottatja a világot. Lehet, hogy igaza van. S talán sikerül.

A parkolóban, nem messze az autóbuszunktól zsidó fiatal katonák csapata. Fejükön a kis sapka, hátukon a fegyver. Félkörben állnak, hangosan magyaráz nekik valami tiszthelyettesféle. Nem sokat törődnek vele. Van, aki vigyázz!-ban, van, aki csámpásan, talpainak szélső peremén áll. Van, aki sms-t küld, van, aki telefonál. Nem zavartatják magukat. Más világ ez, mint amit mi megszoktunk.

A bazársor sarkán egy „gyorsbüfé”, gyors-t meg valami növényi anyagból készült fasírozottat lehet venni. Sör természetesen nincs, mohamedán világban ebédelünk, ruhák, táskák, övek lógnak fölöttünk, mellettünk, körülöttünk.

A mecsethez pár sékel (aprópénz) „átadása” után

akadálytalanul oda lehet jutni. Csak az előtérbe mehetnek be, onnan azonban szépen látni az egész belső teret. A belső udvarban balra iskola, jobbra fürdőház, az udvar közepén a rituális mosakodáshoz szükséges kút, jellegzetes díszekkel. A macska ugyanolyan, mint másutt: márdárhangot utánozva zavarba jön, de közeledik hozzám. A minaret magas, mögötte sejtelmesen bukkan elő a felhők mögül a lemenőben lévő nap.

Kána: ahol Mária azt mondja a szolgálknak, Jézusra mutatva, hogy „amit mond, tegyétek” (Vö. Jn 2,1-11). A templom alatt ásátások, kőkorsók: ilyenek lehettek az edények Jézus idejében. A templomban az oltár körül egy olasz püspök beszél éppen a híveinek. Nem sok időnk van, ahogy kimegyünk a templomba, „elkerülhetetlenül” megyünk be egy emléktárgy-boltba, ahol apró műanyag pohárból megkóstolhatjuk a kánai bort (bár Kánában most nincs szőlőtermesztés...) Harmincöt méterrel odébb egy másik üzletben minden olcsóbb. Minden: ikonok, keresztetk, rózsafüzérek, Mária-szobrok, áldás-szövegek, apró boros üvegcskék, tömény sűrűségben. A buszba felszállunk, éppen egy számítógép-tartozék üzlet előtt áll. Átváltozott a világ: memóriakártyák, DVD-k és amit csak óhajt a „nyugati” ember.

Názáret. A legnagyobb izraeli palesztin város. Az Annuntiatio, az Örömhírvétel hatalmas, modern bazilikája előtt vagyunk. A tér másik végében a József háza templom. A bejárat előtt csoportosulunk, szentírási részletet olvasunk, majd – itt az ideje, pontosnak kell lenni, egymást érik a csoportok! – szentmisére megyünk a bazilika altemplomába, ahol régi romokat foglal magába az új liturgikus tér. Az angyali üdvözlés itt történhetett a hagyomány szerint. A sekrestyébe menet az egyik mellékoltárnál öt szakállas, inkább öreg, mint fiatal pap éppen térdre borul: alighanem örmény liturgiát végeznek.

Maurus atya a főcelebránsa ennek a szentmisének. Körbeüljük az oltárt: együtt vagyunk. Énekünk: „Az Ige megtestesült Názáretben!” Még a karácsonyi időben vagyunk, a mögöttünk lévő vasárnap ünnepeltük a Háromkirályok látogatását. A legegyszerűbb, megszokásosabb énekszövegek is mind átértékelődnek, amikor „helyén van” minden. Most is ez történik. A mise végén, az örömhírvétel barlangja felé fordulva énekeljük a görög éneket: „Valóban méltó dicsérni téged, Istenszülő, a boldogságot és szeplőtelen, és a mi Istenünknek anyját. Ki a keruboknál tiszteltebb és a szeráfoknál hasonlíthatatlanul dicsőbb vagy, ki az Istent, az Igét sérülés nélkül szülte, Téged, valóságos Istenszülő, magasztalunk!”

Érdekes a felső templom kupolája. Hatalmas beton pilérek, támasztók: alighanem mérnökök tudják értékelni

igazán. A falakon körben Mária-ábrázolások, a nemzetek Mária-képei.

Jézus, a Názáreti – itt nőtt föl, itt növekedett Mária és József oltalmában. „Visszatért Názáretbe és engedelmeskedett nekik.” (Lk 2,51) Itt volt a zsinagóga – helyén most aprócska görög imaterem -, ahová szombatontként eljárt, s egyszer kezébe vette az írást, és ezt olvasta fel: „Az Úr lelke rajtam, ő küldött engem, hogy örömhírt vigyek a szegényeknek...” (Vö. Lk 4,16-30)

Zsibvásáron, bazársoron keresztül megyünk a bazilikától a busz felé. Kéregetők, nyomorék gyerek tolokocsiban, mindenféle hangos népek. Fél bárány lóg a húsáros boltja előtt. Cipők, ruhák, sálak, kendők, kalapok, tálak, édesség... Gránátalma! Meg kell kóstolni. Felébe vágja az árus a gránátalma-gömböt, látszik jól a gyümölcs húsos bele. Egy présel nyomja ki a lét. Csurrog mindenütt. Gumikesztyűben dolgozik, közben társa gyűjti be a pénzt. Jó az íze. Hideg, zamatos. A mi tihanyi gránátalma bokrunk termése fele ilyen nagy sincs. Talán lehetne azért abból is valamilyen szörpöt sajtolni?

Egy nagy ajándékboltban vagyunk, buszunk ennek a parkolójában áll. Az idegenvezetőknek, úgy látszik, mindenütt megvannak a biztos kapcsolataik. Itt ingyen mehetünk a mellékhelységbe a bolt emeletén. A vásárlásban benne van a használati díj. Az árres elég nagy lehet, ha szinte mindenütt 10-15 % kedvezménnyel vásárolhatunk.

Átellenben a téren a műezzin hangjára egybegyűltek a férfiak. Mekka irányába tekintenek a térdükön-sarkukon ülő, le-leboruló imádkozók. Aztán harsog a hangszóróból a beszéd, az átók: zsidók, keresztények egyformán átkozottak. De most leginkább „az a kígyó Bus”, aki éppen Jeruzsálemben – vagy talán most Ramallahban – tárgyal. Reggel a televízióban tüntetők transzparensét látam: „Bush read your Bible!” – Bush, olvasd a Bibliádat!

Elhagyjuk a várost. A lefelé kigyózó útról jól lehet látni „az ugrás szikláját”, ahonnan Jézust le akarták taszítani a feldühödött emberek. („Mind haragra gerjedtek a zsinagógába. Kiűzték a városon kívülre, és fölvezették arra a hegyre, amelyen városuk épült, a szakadék szélére, hogy letaszítsák. De ő áthaladt köztük és eltávozott.” – Lk 4,29-30)

Ebéd egy önkiszolgáló étteremben az autót mellett. Ragyogó napsütés, az árnyékban azonban hűvös van. Megebédelek. Csirkemáját. Utána kiülök a napra, élvezem a napsütést. Mások kávéznak, s aki lehet, a napot keresi. Olyan amerikai jellegű minden, ami újabb, ez a pihenőhely is.

A tengerszint alatt több, mint 200 méterrel van Bet She'an, nemzeti park. Régi antik város romjait látni,

földrengés pusztította el. A dombról csodálatos a kilátás. Hatalmas oszlopfők a földön, egymás mellett. Néhány oszlopsor állva maradt. Jelentéktelen dolgokat bámulok: egy fát a domb szélén, a zöld aljnövényzet fölött, háttérben a mélykék ég. Majd fölmegyek a dombra, s ugyanezt a fát – már nem él – fotózom felülről, égnek tárt karjaival. Pár méterrel odébb egy ásványvizes flakon, héber betűkkel, de középen latin betűs a címke: „San Benedetto” – Szent Benedek!

Tibériásban, még mielőtt visszatérnénk a szállodába, egy gyémántfeldolgozó üzemet nézünk meg. Tört magyarsággal beszél a fiatal hölgy, akin mindenütt csillogó kövek csüngenek (a fülét kivéve, mert abban hatalmas fülbevaló-karika). Egy filmet mutatnak, a gyémántról és a feldolgozásról, magyar szöveggel. Hol itt, hol ott hallatszik „mosolygás” a csoportból.

A bemutatóteremben az áraktól majdnem összeesünk. Én azon gondolkodom, milyen kegyetlenség: vannak emberek, akik ezeket mind meg tudják venni – de mire? De miért? Ettől talán több emberré válik valaki?

A szállodában beleülök a gőzölgő kádba. Kiáztatom magam. Volt ma hideg, hűvös, izzasztó meleg. Fárasztó volt, de szép. Vacsora előtt a vezetőnk, Tibor meghívja a csoportban lévő atyákat egy pohár finom izraeli borra. Tényleg finom.

Beállt a szombat, leállt a nyüzsgés, a forgalom, az úton lehetett már látni. Itt is, ott is sötét ruhás férfiak, ünneplő ruhás asszonyok, gyerekek nagy komolyan sietnek valahová. (Ha mi otthon ennyire komolyan tudnánk venni a vasárnapot!)

A szállodában nyüzsgő az élet. Zsidó fiatalok csoportja érkezik. Meg katonai szolgálatosok, puskával. A liftet nem lehet megközelíteni. Vacsorához finom hal van. A terem másik oldalán gyülekeznek a zsidó fiatalok. Körülállják az asztalt, s akinek nincs fejedője, a szalvétából gyárt magának fejre valót. Énekelnek, tapsolnak: Shalom haverim, Hevenu Shalom alehem. Közben egyik útitársunkkal Tihanyról beszélünk, egy sört hoz az asztalunkhoz, - a kolostori sör a téma éppen, s hogyan lehetne valamiképpen balatoni, tihanyi kolostori sörrel megjeleníteni.

Vacsora után az étterem melletti külön teremben imaórát tartunk. Benedek pápától, Kempistől, Newmantól, Szent Benedektől vannak a szövegek. Taizé-i éneket énekelünk meg dúdolunk, néhány népéneket is. A Completorium után megszólalunk, megkérdem, ki hogyan került ide? P. István atya vonzáskörébe tartozik szinte mindenki. Az idősebbek is, úgy, hogy a gyereketek hívták, ők nem tudtak jönni, de jöttek a szülők.

Rövid az éjszaka, hideg a reggel. Süt a nap,

csomagok gyülekeznek, tele a lift, zsúfolt minden. Indulunk Jeruzsálembé!

Út közben keresztutat imádkozunk, Jelenits István atya szövegét. Az elítélés állomásának szövegei külön is mellbe vágnak. Engem is megíthetnek, elítélnek, megpróbálnak beleszólni az életembe. Csendben elviselni – egyáltalán nem egyszerű feladat.

Jeruzsálem... Erre vártam, erre a látványra! Eszembe jut a zsoltár, latinul, az ünnepélyes gregorián dallammal: „*Laetatus sum, quia dixerunt mihi, in domum Domini ibimus...*” Sík Sándor fordításában:

„Örvendeztem, mert azt mondták nekem:

Az Úr házába indulunk.

Simmár itt állnak lábaink:

Jeruzsálem kapuinál vagyunk.

Jeruzsálem ékes városnak épült,

minden ízében jól megépült.

Oda vonulnak fel a törzsek, az Úrnak törzsei,

Izrael törvénye szerint az Úr nevére áldást mondani.”

(121. Zsoltár)

Az Olajfák hegyén állunk meg. Egymást érik a buszok. Alattunk a város, a „szent város”, a mecset kupolája ural mindent. Fénylik az arany... Megrohannak bennünket az árusok, ki képeslapot, ki panoráma-képet akar ránk erőltetni. Tömeg van, akár a Halászbástyán vagy a Gellért hegyen, vagy bárhol a világon, ahonnan szép a kilátás. Fejkendős palesztin férfi tevével, várja, hogy fényképezék vagy hogy valaki felüljön a tevére. Minden a pénz... Látszik az orosz templom hagymakupolás, tornyos épülete a zöld fák között. A város falai szembe velünk. Alattunk hatalmas zsidó temető, sírok és sírok, kopár körengeteg.

A Dominus flevit – az Úr sírt – templomot nézzük meg először. Ortodox papok, szerzetesek jönnek szembe velünk. Anakronisztikus alátvány, szakállas, főveges alakok, domborodó hasukon videokamera vagy digitális fényképezőgép csúszkál. Egy fa piros virágai mögül fényképezem a várost, a sziklamecset kupoláját. A templomocskának ugyanaz az építészete, mint aki a Boldogságok hegyén lévő templomot építette. Kívülről nagy könnycseppet formál ez az épület. Belülről, az üvegen keresztül, az üveg közepén lévő kereszt mögött élettelené válva, de mégis mintha uralkodni akarna a mecset aranyló kupolája.

Lefelé ballagunk az úton, le a völgybe. Mellettünk megint egy palesztin, szamarával, a szamar két oldalán két-két benzines kanná, láthatóan üres. A meredek és keskeny úton néha egy taxi próbál feljönni vagy lemenni. Mellettünk a sírok, sírkövek. A Getszemáni kertben vagyunk, vastag törzsű, vékonyabb ágú olajfák között. A vérről verejtékezés helye ez. Madarak röpködnek és

csicseregnek a fákon. Madárhangot utánozok, megrettennek, fölrepülnek, majd visszajönnek. Engedik, hogy fényképezem őket.

A templom – a népek temploma - főbejárata fölött timpanon, mozaikszerű homlokzattal. Pálmafák állnak a templom előtt. Odabenn félhomály, látogatók nesze, csoszogása. Az apszis mozaikján a Getszemáni kertben vérről verejtékező Jézus.

Görög ortodox templom előtt vagyunk, nem messze az előbbi templomtól. Az útkereszteződésben ismét teve, taxik, sokadalom, nyüzsgés. Mária elszenderülésének emlékét a bencés Dormitio apátság és ez a görög templom is őrzi. Mécsesek sokasága teremt sejtelmes hangulatot. Két szakállas szerzetes áll a lépcső aljában, figyelve a látogatók mozgását. Majd a templom előtti kis téren ismét a műezzin hangját hallhatjuk: dél van, - nálunk éppen Úrangyalára harangoznak. Egyszerre van itt jelen kelet és nyugat, latin és ortodox kereszténység, zsidóság és mohamedán világ.

A Szent István kapu felé megyünk, most már fölfelé a völgyből, a város falai felé. Szemét jobbról és balról, éppen most pakolják össze a kirakodó vásár portékáit és sátraikat. Ezen a kapun keresztül hurcolhatták ki a feldühödött zsidók a Jézust hirdető István diakonust. (ApCsel 7,57)

Átme gyünk a kapun. Hamarosan betérünk jobbra a Bethesda-fürdőhöz: P. Béla olvassa a szentírási szakaszt. Alattunk a fürdő romjai. Itt gyógyította meg Jézus a beteget, aki hiába várt arra, hogy valaki bevigye a vízbe, amikor az Úr angyala megmozgatja a vizet. Nincs emberem – panaszkodott. Jézus pedig ezt mondja neki: „ Fogd az ágyadat! Menj!” (Jn 5,8)

Ebedidő van már, kókadunk. A keskeny utcában gránátalmát préselnek. A hűvös, sűrű gyümölcsle üdit és erősít. Közben iskolából jövő palesztin gyerekek keresik a macskát az autó alatt. A másik oldalról méltósága tudatában lépked a kaftános, turbános, szakállas, idős mufti. Lebeg az utcán lefelé, a kapu felé igyekvő ortodox pap köpenye, amint nagyokat lép a köveken.

Indulunk a Via Dolorosa-n. Hiába gondoltam, hogy csendesen végigjárjuk a keresztutat: naiv elképzelés. Keskeny az utca, emberek sokasága tolong föl és alá. Az első állomás helyén, ahol Pilátus elítélte Jézust, palesztin iskola van, gyerekek zsvajától hangos az egész környék. A harmadik állomásnál kezdjük, benn a templomban. „Jézus, világ megváltója, üdvözlégy, élet adója!” Felolvasom a keresztút-verset, amelyet 2001-ben, hét évvel ezelőtt Brazíliában írtam. Sosem gondoltam arra, hogy egyszer itt, Jézus keresztútjának helyén mondhatom hangosan:

KERESZTÚT

- I. Elítélik.
Eltélem.
(Elítélnék.)
- II. Ráteszik.
Ráteszem.
Rámteszik.
(Vállalom?)
- III. Leroskad.
Leroskadok.
(Bírni akarja.
Bírni akarom?)
- IV. Átöleli.
Az útját járja.
(Ránézek-e?
Hogy az utamat járjam!)
- V. Ö segíti.
Elfogadja.
(Segítek-e
Elfogadva?)
- VI. Kendőt nyújt.
Ő arcát adja.
(Ha letörlöm,
nekem adja.)
- VII. Összerogyott.
Összerogyom.
Földre sujtja.
Földre sujtom.
(Újra kezdi.
Újra kezdem?)
- VIII. Megsiratják.
Tovább járja.
(Megsiratom?
Megyek tovább?)
- IX. Földre esett.
Földre rogyott.
(Segítem-e
továbbmenni?
Magam hagyom
megsiratni?)
- X. Megcsúfolják.
Lecsúpasztva.
(Bírom-e még
megcsúfolva?)
- XI. Felszögezik.
Felszögezem.
Felszögeznek.
Tehetetlen.
Önként teszik.
Értünk teszi.
(Értük teszem?
Teszem értük?)
- XII. Fölfeszítve teljesíti.
Akaratát véghezviszi.
Elsötétült.
(Befejezte?)
- XIII. Leemelik.
(Nézem-e még?)
Ölbe teszik.
Sötét az ég.
- XIV. Sírba teszik.
(Sírba tesznek.)
- Sárba tiport életeknek
Hajnal támad harmadnapra.
Föltámad majd virradatra.
Élet fakad a világnak,
Kivirágzik a virága.

Mielőtt valóban elindulnánk az úton, megilletődve énekeljük valamennyien: „A keresztfához megyek, mert máshol nem nyerhetek nyugodalmat lelkemnek...”

Bazár és bazár, kiterített szőnyegek, cipők, kalapok, emléktárgyak, amit csak el lehet képzelni. Ferences atya jön szembe nagy léptekkel, a fehér kordája leng, fél kezével fogja. Arcok suhannak el mellettünk, vagy éppen merednek ránk – vagy mi bámulunk rájuk. Nem sokban különbözhetett a Jézus útját kísérő emberek érdeklődése sem.

Kalapos, szakállas zsidó integet barátságosan a fejünk fölött egy hídról. Shalom! – mondom hangosan, s jön a válasz: Shalom!

A stációkat van, ahol felirat jelzi a falon, vagy éppen egy templom emlékeztet rá. Szír ortodox szerzetesek kápolnája az egyik állomás, mozdulatlanul ül egy szerzetes, szakállas, a templomocska végében. Gyertyák lángja lebeg az ikonok előtt. Aztán egyszerre kupola tűnik fel, a Szent Sír bazilika kupolája. Előtte a téren mindenféle népek, keleti szerzetesek, papok, a tér másik oldalán fegyveres rendőrök.

Azon a helyen vagyunk a templomban, ahol Jézus keresztje állhatott. Megcsókolhatjuk a követ. Pár lépéssel ettől a helytől asszony borul a földre, kendőjébe burkolózva, mozdulatlanul.

A Szent Sír előtt tömeg tolong, nagytermetű ortodox szerzetes engedi négyesével az embereket. Majd egyszerre állj: majd csak később, most a ferencesek jönnek!

Lenn vagyunk az egyik kápolnában, ahová égő gyertyákkal a kezükben, latin éneket harsogva jönnek a ferencesek, közöttük egy ciszterci ruhás nővér, s néhány más, szürke ruhás apáca. A sír mellett állunk, fölöttünk mécsesek sokasága, csendesesen vibrálnak a lángocskák. Román ortodox szerzetesek körmeneti énekét halljuk, majd megjelennek ők is, gyertyával a kezükben, mintha „ellenvonat” jönne a másik vágányon, úgy hat ez a jelenet. Váratlanul megszólal az orgona. Itt van már a ferencesek körmenete is, ők is égő gyertyákkal jönnek: vezetőjük bemege a sírba, majd kijöve a Pater Noster-t éneklí, majd orációt mond. Egy feltámadási himnusz hangzik föl, néhány versszakát magam is tudom fejből, együtt énekelem velük. („Az égből hű kéz pártfogolt, és átvágtunk mély tengeren... Add véled halnunk, Krisztusunk, és feltámadnunk is dicsőn. Test vágyán győzni megsegíts, és hadd vágyódjunk ég felé.”)

Elég közel vagyunk, hamarosan ránk kerül a sor, miután a ferencesek a közeli kápolnához mennek és folytatják körben állva imájukat. Kis várakozás, és a görög szerzetes int: most mi mehetünk. Ott vagyunk a sírnál:

Maurus, Béla és én. Nagyon szűk és alacsony a bejárat, úgy kell bebújni. Néhány pillanat az egész, mégis döbbenetes az „itt történt” élménye. Megérkeztem. Fejemet a köhöz érintem. Megrendülten jövök ki. Hízsem a holtak feltámadását...

A sekrestyében két fiatal magyar ferences atyával találkozunk: velünk együtt koncelebrálnak, Jeruzsálemben tanulnak. Az egyik erdélyi.

Fredéric Nanns atya – ferences – a főcelebráns. Nem vagyunk messze a sírtól a kis kápolnában, ahová a sekrestyéből jutunk. „Győzelemről énekeljen Napkelet és Napnyugat” – harsogjuk a budapesti eucharisztikus kongresszus himnuszát. „Most is Krisztus jele legyen jobb jövődnek záloga!” Igen, „Krisztus kenyér s bor színében Úr s Király a föld felett...”

Az áldás előtt pedig kétszer énekeljük a görög feltámadási éneket: „Feltámadt Krisztus halottaiból, legyőzte halállal a halált, és a sírban lévőeknek életet ajándékozott!”

Odakinn a téren sötét van már. Sejtelmesen látszik a bazilika kupolájának íve. A fegyveres rendőrök, katonák továbbra is ott beszélgetnek a tér másik sarkában. Megyünk az autóbuszunk felé, sikátorokon, majd szélesebb kis utcákon át. Ki, a falakon kívülre: ott áll a busz az erődítmény bástyája alatt. Felélénkült a város, vége a szombatnak. Valahogy mintha a zsidóság és a kereszténység háttérbe szorulna a mohamedán forgatagban.

A jezsuiták jeruzsálemi házában Martini bíboros, volt milano-i érsek fogadott volna minket, ha nem késünk. Azért lejön az előtérbe, pár szót vált vele P. atya – személyesen ismeri Rómából -, átadnak egy magyar nyelvű Szentírást. Áldását kérjük. „Dominus vobiscum!” – és: „Benedicat vos omnipotens Deus...”

A szálloda messze van az óvárostól. Elhagyjuk a parlament, a Knesszet épületét is, és hamarosan ott vagyunk a szálláshelyünkön. A csomagomnak leszakadt mindegyik füle, alul is, felül is tuskék meredeznek ki: nem tudom megkerülni, hogy újat vásároljak, ezt így föl nem veszik a repülőre.

Mintha valami nagy vásárcsarnokban lennénk, olyan az étterme a szállodának. Vastraverzek, merevítők, oszlopok. Szorosan ülünk egymás mellett a számunkra kijelölt asztaloknál, négyszer három, vagyis tizenkét személy. Mindenki számára nagy élmény volt ez a mai nap. Ránézhattunk még a síratófalra is, felülről: szombat van, a síratófalhoz turista ilyenkor nem mehet. Egy fehér ruhás, szakállas szerzetes hajlong a teraszon, a fal mellett, a síratófal felé fordulva. Eszembe jut Kiss Gyuri bácsi, a bakonyszentlászlói nyugalmazott plébános, aki „Megjélölve a kereszttel és Dávid csillagával” címmel írta meg

élete regényét. Innsbrucki teológus volt, zsidó származású, egész életében ez a tény kísérte. Nyugodjék békében!

Szinte valamennyien egy emeleten vagyunk a szállodában, magyar zarándokok. A szobám a város felé néz, alattam forgalmas csomópont, hol rendőrök, hol mentőautók kék lámpáját látom és vijjogását hallom. Mint minden este, most is fölteszem a töltőre a lemerült akkumulátorokat: több száz fényképet készítek el minden nap. Hogy lesz-e köztük igazi fotó? Talán...

Vasárnap, 13-a. A Templomhegyhez igyekszünk. A Sziklamecset kupolája előttünk, biztonsági vizsgálaton megyünk át, mintha repülőtéren volnánk. Jeruzsálem: a béke városa...

A mecsetbe bemenni nem lehet, csak kívülről fotózhatunk. Valószínűleg éles a napsütés, kemények az árnyékok, ragyog a kupola és kék az ég. A díszítő festés kék motívumai a kék éggel még harsányabbak lesznek. Innen szépen látni az Olajfák hegyét, miként onnan is jól látható volt a város és a mecset. Feltűnik innen is a hagymakupolás orosz templom: jó lett volna látni belülről is. De hát ez a turista-zarándokút velejárója: mindenfelé elmegyünk, néhány percre szemügyre vesszük, majd megyünk tovább. Csendes szemlélődésre alig marad idő. És oda megyünk, ahová a vezető visz minket.

Hatalmas a mecset, hatalmas a tér körülötte: apró pontok az emberek. Az egyik íves kapu oszlopának tövében koldusasszony ül. Megpróbálok szóba elegyedni vele, néhány angol szót tud mondani. S tartja a kezét... Alighanem ő is a turistákból él, „szakma” a koldulás itt is, mint bármelyik nagyvárosban. S az igazi szegények nincsenek szem előtt. Akik pedig rászorulnának tényleg a segítségre.

Mohamedán asszonyok csapata kisgyerekekkel férfi vezető szavait hallgatja figyelmesen a kút kupolája alatt. Amott egy magasabb helyen könyvvel a kezében kendővel átcsavart, befödött fejű leányzó jár-keel könnyedén, körbe-körbe. A mecset bejáratánál pedig egy kisfiú próbálkozik azzal, hogy apját követve levegye a cipőjét. Sikerül. Aztán mennek be, eltűnnek a kapu mögött. S a távolban mindenfelé tornyok, kupolák.

Átmenyünk a siratófalhoz lépcsőkön le, szűk sikátoron át, kapualjon keresztül. Szakállas, kalapos alakok jönnek szembe: ez már nem a muzulmán világ. A kapualjon kilépve a siratófal közelében vagyunk. Csak fejfedővel lehet a fal közelébe menni. Van ugyan sapkám, a piros csíkos „Kenes” sapka, de valahogy illőbbnek érzem, hogy ne ez legyen most rajtam, inkább a kordonnál felvehető papír fejfedő. A jeruzsálemi templom egyetlen épen maradt falának tövében vagyunk. Ha szembe állunk vele, balról

a férfiak, egy elkülönített helyen jobbról a nők imádkozhatnak. Szent helye a zsidóságak. Amikor a falhoz lépek, II. János Pál pápa görnyedt alakja jelenik meg a szemeim előtt, amint a papírra írt imáját elhelyezi a falban, a kövek rései közé. Magam is viszem a magam kérés imáját. Reggel írtam le, a szállodában. Ezt helyeztem el:

*„Uram,
adj békét a világnak, hazáknak, közösségünknek,
családjainknak, munkatársaimnak s nekem magamnak is.
Uram, ragyogtasd fölénk a Te arcod!
Add, hogy egymást elfogadva tanúskodhassunk Rólad,
aki egyedül vagy Mindenható,
És egyedül vagy ura halálának és életnek.
Uram,
Adj őszinte bűnbánatot és adj igaz hitet,
Hogy akaratomat mindenben teljesíthessem.
Amen.”*

Zsinagóga a fal mellett közvetlenül. Bárki kézbe vehet ott héber Szentírást. Benn is hajlongó emberek – folytatódik a fal ott is. Meg beszélgetők, vitatkozók, szenvedélyes magyarázók. Mintha az írástudókat látnám, akikről az evangéliumokban szó van.

A WC-ben a mosdóknál edények, a rituális kézmosást lehet elvégezni velük.

Megyünk tovább a zsidó negyed felé. A siratófal körzetében csoportok, katona fiatalok, rendőrök, családok, hagyományos öltözetű népek és mai viseletben lévő fiatalok meg idősebbek.

Föl a lépcsőkön, a nagy arany menórához: rálátni az alattunk a siratófalnál imádkozókra. Rendőrnő ül a lépcső korlátján, nem messze tőle, kicsit följebb zsidó szakállas, kalapos ember, valamit éppen kínál a járőkelőknek. Zsidó fiatal jön a menóra mellé, behunyt szemmel, lehajtott fejjel áll. Mellette elmegy egy amerikai turistacsoport, hangos, bőbeszédű izraeli vezetővel.

A zsidó negyed egészen más, mint az arab. Tiszta, gondozott. Kívánságra, jó pénzért szép papírra írják a Szentírásból kiválasztott mondatomat. Mintha új volna minden: lerombolt épületek helyén valóban újak emelkednek.

Pár perces gyaloglás, iskolás gyerekek csapata jön szembe velünk. Aztán találkozunk a román ortodox teológusok csapatával: a romániai jas-i metropolita hozta el a szeminaristákat meg az előjárókat. A szűk sikátorból feltűnik a Dormitio apátság templomának tornya: oda sietünk. Szeretnék találkozni Benedikt apáttal, ő meschedei német bencés, még noviciusmester korából ismerem. A

kávézóban érdeklődöm utána. Telefonon keresik, nem találják. Egy francia atya (La Pierre Qui Virre-ből való eredetileg) beszélget egy idős hölgygel, megszólítom. Átadom neki a tihanyi naptárt, adja tovább üdvözléssel az apát úrnak.

Körülnézek gyorsan én is a templomban. Majd lemegek az altemplomba, a Mária elszenderülését jelző szoborhoz. Az ortodoxok körülállják, körbe térdelik, és hoszszan, érzelmesen énekelnek, szépen.

Kifelé menet valaki a zarándoktársak közül szól: az előbb ment itt az apát! Sietek oda, Benedikt apáttal tudok is két szót váltani.

Majd megy a csoport tovább, párlépésnyire a Dormitiotól van az Utolsó Vacsora terme. Mindenféle édes magot, igazi keleti csemegét árul a szemre palesztin árus a kis téren a fák alatt, rajtuk verébnak látszó madarak csapata hol fölropfen, hol csicsereg. Az „emeleti terem” már alighanem legföljebb csak a teret őrzi az eredetiből meg a helyet. Itt ült Jézus asztalhoz tanítványaival – de nem, nem volt asztal, hanem keleti emberek módára a földön félig fekvve, támaszkodva vették körül a húsvéti bárány lakomáját. (Vö. Mt 26,17-29) És innen mentek ki énekelve az Olajfák hegyére – mi az Olajfák hegyén kezdtük a jeruzsálemi látogatást, és onnan jutottunk el erre a helyre. Itt mosta meg a tanítványok lábát (vö. Jn 13,2-11) Itt szabadkozott Péter, hogy az én lábamat ugyan meg nem mosod – az a Péter, aki a főpap udvarában megtagadta Jézust. Az a Péter, aki a Genezáreti tó partján megvallotta Jézusnak, gyöngösege tudatában: „Te tudod, Uram, hogy szeretlek Téged!” (Jn 21,15)

Majd fölme gyünk a tetőre. Innen a déli napsütésben varázslatosan szép még rendezetlenségében is minden, ami az ég felé emelkedik. Tornyok, csúcsok, kupolák...

Alattunk pár lépésnyi távolságra tisztelik a zsidók Dávid király sírját. A fekete, himzett, héber betűs lepellet takart emlék előtt zsidó fiatal térdel, fejét ráhajtja a fekete anyagra, bal keze lelóg, hátán az imádság kelléke, a sálszerű ruhadarab, rojtokkal, jobb kezében héber betűs könyv, magásra tartja. Csend van.

Az előtérben ismét és ismét előre hajolva énekel héberül a szakállas, kalapos őr. Az ablak belső párkányán csillog a víz a pohárban. Az íróasztalon telefon. Hasítóan süt be a nap, szakállát átlényegíti a fény.

Hogy mi történt ez után? A siratófal és az Utolsó Vacsora termének pillanatai átjárják az egész napot. Jönnek velem, velünk.

Majd a Jad Vasem-be visz az autóbusz, a holokauszt emlékéért döbbenetes erővel megidéző emlékhelyre. Mindenkinél el kell ide jönnie. Vezetőnk tárgyilagosan beszél,

nem hallgatja el a kommunizmus sok millió áldozatát sem. Ahogy megyünk a Világ Igazai parkjában, itt is, ott is feltűnik egy-egy magyar név. Jó tudni, hogy Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát neve is itt van valahol, még a pannonhalmi kapuban évtizedekig ott ült Torda Lajos bácsié is. Svéd autóbusz az út mellett, a háborús időkől. A koncentrációs táborok nevei az egyik nagy, négyzetes alapú, sötét terem padozatán, halvány világitással, lobogó lángokkal: Birkenau, Majdanek, Dachau... Aztán a gyermekek emlékműve, akiknek neveit halljuk a sötétben, a csillagúrré változó teremben. Rengeteg a látogató. Az állam számára nagyon fontos, hogy a fiatalokba belerögződjön ennek a sorstragédiának a tudata. Felnötségükig három alkalommal jönnek el ide, kétszer az iskolával, egyszer a katonasággal. Most is katona fiatalok csapatai láthatók (itt most fegyver nélkül). Fiú-csapatok, lány tiszthelyettes magyarul nekik, ők pedig csendben hallgatják (nem úgy, mint Akko-ban, ahová minden jel szerint kirándulni mentek - ez nem kirándulás).

Most Jeruzsálemet – úgy sejtem – Dél-Nyugat felől látjuk. Dombon vagyunk, völgy választ el minket a várostól. A város túloldalán pedig ismét völgy, majd a nagy temető és az Olajfák hegye. A mecset innen is uralja a várost, a fénylő kupolán akad meg az ember szeme. Turisták táplálékaira éhes varjú-szerű madarak szállnak meltósággal, s vitetik magukat a széllel.

Vasárnap van, ma ér véget a karácsonyi ünnepekör. Jézus megkeresztelkedésének napja, Jánosnál, a Jordánban. Betlehembe megyünk. Jeruzsálemtől nincs messze, nincs tíz kilométer sem. Izraeli vezetőnk és autóbuszunk nem jöhet át: fal, drótkerítés, fegyveres katonák választanak el ha nem is két világot, de két érdekszférát. Palesztin busz érkezik, átszállunk, angolul beszél a fiatalember, aki ezen a délutánon Betlehemben a vezetőnk. Bár útlevelelünk előkészítve, akadálytalanul, ellenőrzés nélkül jutunk át Palesztinába. Első pillantásra valahogy szegényebbnek tűnik minden: ide idegenből pénz úgy látszik, nem nagyon érkezik. „Betlehem köszönti vendégeit!” – olvasható a Születés templomától nem messze, az út fölött a transzparensen. Csillogó villanykörte-fűzérék, díszek: Betlehem alighanem a karácsonyból él. S abból, hogy itt mindig karácsony van. A bazilika bejárata alacsony, bár volt ez magasabb is: állítólag azért ilyen alacsony, hogy lovakkal ne tudjanak bemenni... Ortodox templomban vagyunk, éppen halotti gyász-szertartást végeznek énekelve, tömjénezve az ikonosztáz előtt. Még besüt a nap a felső ablaksoron, a tömjén füstjén vágja át magát a fény. A születés barlangjához megyünk, csoportok tolonganak. Igen, itt van a hely, amely fölött a csillag megállt... (vö. Mt

2,9) A kövezeten fémcillag, ott borulunk le, imádni az értünk született Jézust. Pár méterrel odébb külön a jászol helye. Ortodox módra van díszítve minden, s mint mindenütt, mécsesek serege lóg alá. Nem maradhatunk sokáig. „Mennyből az angyal!” – kezdjük az éneket, de a vezetőnk ijedten int: nem lehet, odafönn liturgiát végeznek!

Az ortodox templom mellett áll a katolikus templom, nagy csarnok, zsivajgó gyerekekkel zsúfolásig tele. Mintha valamilyen politikai nagygyűlésen lennénk. Egy görög szertartású püspök gesztikulál, szónokol, mintha piactéren volnánk. Időről-időre harsogva zúg föl a sereg. A szentély mellett a sekrestye, ferencesek itt is: a szent helyek őrzői az egész Szentföldön a ferencesek. Én leszek a főcelebráns. Várunk a sekrestyében, míg szabad lesz a kápolna. Szent Jeromos harminckét évet töltött itt, ezen a helyen, itt fordította a Vulgata-t, latinra a görög Szentírás. Ahol csoportunk egybegyűlik, Szent Jeromos barlangjának a helye. Az oltár mögött mozaik, rajta Szent Jeromos. Várunk, csendesen énekelünk: „Csordapásztorok, midőn Betlehemben csordát őriztek éjjel a mezőben...” Várjuk, hogy megérkezzék a Magyarországot Palesztinában képviselő diplomata, a nagyköveti rangban lévő ügyvivő. Már megkezdtük éppen a szentmisét, amikor V.né Ili bevezeti a kápolnába.

A taizé-i Glóriát énekeljük, kánonban: itt, ezen a vidéken (s nem „azon a vidéken”) tányáztak a pásztorok, nyájukat őrizve az éjszakában, amikor nagy örömet hirdettek nekik az angyal. (Lk 2,8-14) Itt hallották meg az örömhírt. Ide jöttek el a napkeleti bölcsek, követve a csillagot. S most itt vagyunk mi is, egyre kevésbé turisták és egyre inkább már igazi zarándokok.

Ezt az örömhírt nekünk tovább kell adnunk. A Szentírást újra és újra le kell fordítanunk, azoknak a nyelvére, akik mellettünk, velünk, közöttünk élnek az éjszakában. Gondolok közben a tihanyi bojtos kalapos Jeromos-szoborra a szószéken, gondolok Jeromos testvérré és mindenkire, aki otthon maradt. Bárcsak tudnék vinni magammal ebből az örömből, a betlehemiből! Elmondom Nagy Gáspár versét:

*Ez a tél még megváltatlan,
Nincs rá mentség, fehér paplan,
Se hó, se hold nem világol –
Amíg fölragyog a jászol*

*Horljuk szívünk szakadatlan,
Kormos arcot száz darabban,
Nincs ajándék, semmi tömjén –
Rí Boldizsár, Menyhért meg én.*

*Az indul el akaratlan
Kinek angyala jelen van,
Hótalan a hegyek inge –
El kell érnünk Betlehembe!
(Hótalan a hegyek inge)*

S arról beszélek, hogy akik Jézussal valóban találkoztak, nem járatnak már ugyanazon az úton. A napkeleti bölcsek is más úton tértek vissza hazájukba.

Elcsendesül a világ. A nagy templomban már nincsen szinte senki. Se a katolikusban, se az ortodoxban. Az ortodox templom alacsony bejáratán keresztül látszik a tér, a megvilágított házak. Kilépve feltűnik a Születés templomának tornya, a keresztet villanyégők rajzolják körül. Fölötte pedig – mintha most oda szerkesztették volna – a kékből lassan feketére váltó égen ott világít a félhold...

Palesztin keresztény árus boltjában vásárolunk. „Good Sheperd’s Store, Aba Aita Brothers” – az Aba Aita testvéreknek a Jó pásztorról elnevezett boltjában. Kis Betlehemet, egy darabka olajfából, édesanyámnak. Harminc kis kerámiakeresztet a munkatársaknak. Behív a tulajdonos egy hátsó kis szobába, orosz ikonokkal van tele mind a négy fal. Sok száz és ezer euró egynek-egynek az ára. Az orosz bevándorlók hoztak magukkal sokat a legutóbbi években.

Ellenőrzés nélkül megyünk át, vissza a határon. Átszállunk az izraeli buszba. Csendben vagyunk. Bennem tovább zsong a történet: Megtestesült a Szentlélektől, született Szűz Máriától, Poncius Pilátus alatt szenvedett, meghalt és eltemették. Harmadnapon feltámadott az írások szerint... Hirdette Isten országának örömhírét, meggyógyított minden betegséget és minden bajt. Megszólította a halászokat: jöjjetek utánam, én emberek halászává teszlek titeket... S megkérdezte Pétert: szeretsz-e engem?

Ami eddig létezett a papíron és a könyvekben meg az élő hagyományban, az itt és most erősebb valóságként jelenik meg számomra. És érzem, hogy az ügy egyre személyesebb és egyre sürgetőbb. Mert a tanítványokat nem csupán hívta, hanem küldte is. Valamennyit. Kivétel nélkül.

Este V. Bélával, volt diákkal és feleségével, Ilivel elindulok egy áruház felé. Érdekes, harmadában kész építmény mered tekeregve az égre: valami kihívóan feltűnőt akarnak építeni. Sötét van, vacsoraidő után. Meg hűvös is. Az áruházba megint csak úgy lehet bemenni, hogy biztonsági vizsgálaton esünk át. A legtöbb robbantás, mondják, forgalmas bevásárlóközpontok környékén történik. Utazóböröndöt keresek, nem túl drágát, de lehetőleg

erőset. Egy másik áruházba megyünk tovább, ott találok. Fiatal elárúsító hölgy a kiszolgáló, készséggel veszi le a legmagasabb polc tetejéről a kiszemelt koffert. Barátnőjének nagyanyja magyar, sok magyart ismer ő is.

Oroszul mindenütt boldogulni lehetett volna. Kírást is bőven lehetett látni: a több, mint hét milliós lakosságnak jelentős része, egy millió kettőszázezer orosz, illetve a volt Szovjetunióból származik. Vallási szokásaik nem követik mindenben az ortodox hagyományokat.

Reggel van ismét, az utolsó nap ezen az úton, ezen a zarándoklaton. Newman bíboros imáját mondjuk:

„Egy kicsivel több türelmet, hogy elviselhessem azokat, akikkel olyan nehéz együtt élnem. Egy kicsivel több állhatatosságot, hogy folytathassam kötelességeimet, melyek kívánságaimmal teljesen ellentétesek. Egy kicsivel több alázatosságot, hogy megmaradjak azon a helyen, ahová Isten állított, bár ez a hely nem vág egybe sem álmaimmal, sem terveimmel. Egy kicsivel több belátást, hogy az embereket olyanakk vegyem, amilyenek, s nem amilyeneknek szeretném őket. Egy kicsivel több okosságot, hogy mások ügyeivel minél kevesebbet foglalkozzam, s magamat ne izgassam miattuk. Egy kicsivel több erőt, hogy türelmesen fogadjam azt az eseményt, amely éppen most megzavarta az örömet. Egy kicsivel több kedvességet, hogy ne mutassam megbántottságomat. Egy kicsivel több önzetlenséget, hogy mások helyzetébe minél mélyebben beleélhessem magamat.”

A Nap állását figyelve Jeruzsálemtől mintha kelet felé tartanánk. Kanyargós út, a technikai civilizációnak egyre kevesebb jelét lehet látni az út mellett jobbra és balra. Beduin telepek, sátrak, kunyhók, állatok: más világba kerülünk. A fő útról letérve köves, poros útra kerülünk, s ahol megállunk, azonnal megkörnyékeznak portékáikkal a turistákra várók. Judea pusztaságában vagyunk. Dombok, szabályos egymásutánban, ugyanúgy, mint a tengerparti főveny apró buckái. Ugyanazok a vonalak, ugyanolyan árnyékok, csak méretük más. A nap melegen süt, de az árnyékban lévő oldalam fázik. Egy picinyke „amfiteátrum” gyűjti be a csoportunkat, jó fél méteres lépcsőkkel emelkedik a harmadik vagy negyedik ív. Alattunk meredeken szakad le a hegy. A mellvédre helyezi el P. István atya a szentmiséhez szükséges terítőt, gyertyát, kerámia-tálat és kelyhet. A távolban egy oázisféle zöldell. Valamivel közelebb néhány apró pont a hegyoldalban: két vagy három asszony hajol le a sárgásbarna domboldalon és szed valamit. Mellettük nem messze itt is, ott is számár.

A pusztaságról a pusztában E. Laci beszél, mélyen, szépen. Közben beduin gyerekek kisebb csapata veszi körbe az együtt imádkozó csoportot, be-beugrálják, szaladnak

közénk, s jól lehet látni, hogyan térképezik föl a terepet, hol vannak csomagok, ruhák, amelyek könnyen mozdíthatók. Valaki odaül örzőnek. A csoport fölött a dombtetőn megjelenik egy teve, kötélén vezeti a hajcsár. Mögötte, fönn, ragyog a Nap: a fényképen mintha a betlehemi csillag volna.

„Áldott vagy, Urunk, mert a Te bőkezűségedből kaptuk...” Igen, az ő bőkezűségéből kaptunk mindent pusztaságunkban. Élő vizet, tőle kaptuk az Élet kenyerét, - benne élünk, mozgunk és létezzünk. Nagyot, mélyet lélegzem a napsütésben, testben-lélemben egyaránt.

Ilyen volt a hely, Jézus megkísértésének a helye. Kopár, kietlen, testet-lelket próbáló. Így, együtt, közösségben nem érezni belőle szinte semmit, de meg lehet sejteni, milyen lehet az éjszaka a magányban és milyen lehet a tűz nappal, ha nincs hová menekülni.

Fejkendő beduin férfi kisgyereket tart a karjába. Engedi, hogy fényképezzük. E. Laci felül a tevére, s mint a háromkirályok közül az egyik, megindul lassan a dombtetőn. A játékos kedv engem is elfog, nem akarom kihagyni a lehetőséget: térden, majd hason a teve, felszállok, megfogom a nyereg elejénél emelkedő rudat mindkét kezemmel. Először a hátsó lábaival áll föl, majd nem előre buktatva a rajta ülöt, majd hirtelen a két első lábával is föláll. Tevehátton megtenni hatalmas távolságokat, érezni a szelet és a napot, átkelni sivatagon, pusztaságon... Mekkora különbség van most is ember és ember között: vajon mit tanulhattak ezek a beduin gyerekek, vagy tudnak-e valamit a számítógépek világáról, hasonló korú európai gyerekek módjára? Mi lesz belőlük? Vagy egyszerűen jók lesznek majd palesztin katonának?

Ugyanaz a kockás sál, amit Jeruzsálemben a Via Dolorosa egyik bazárjában vettem öt dollárért, itt tíz dollárért lehetne az enyém. Hiába alkuszom, hogy ötért biztos elviszem, nem enged az árus. Pedig jó volna majd valamelyik tihanyi gyerekek egy templomi misztériumjátékhoz...

Dél felé haladunk. Az időben is, az úton is. Valamiféle katonai ellenőrző ponton haladunk át. Hamarosan már a Holt tenger partján járunk, felülről az útról úgy látszik, mintha habos volna a víz széle. A kicsapódó só ez. Jobbra felettük a qumrani sziklafalak, barlangok. Odaát a tenger – a tó – másik oldalán Jordánia van. Közöttünk a víz és drótkerítés. Kanyargós az út, eszembe jut az óceán partja Kaliforniánál – de egészen más ez.

Maszada, Heródes erődítménye. Világörökség. Turistalátványosság, érdekes. A zsidó szabadság utolsó bástyája a rómaiakkal szemben, mondja a prospektus. Drótkötélpálya, - ahogy emelkedik a kabin, úgy válnak egyre

kisebbé a pálmafák, s úgy nyílik ki előttünk a panoráma, a Holt tenger látványa. Látványos video-bemutató, majd irány fölfelé tovább. Madarak, mintha fekete rigók volnának, de nem azok. A turisták szívesen fényképezik, ők pedig szívesen jönnek az élelemre. Sok apró és nagyobb érdekesség és információ zúdul ránk. Látvány a szemnek, hideg szél a bőrnek, napsütés az arcnak, - de mennyire más ez a hely, mint a Boldogságok Hegye vagy a Tábor hegy. A Tábor hegyen szinte semmi látnivaló nem volt, csak a templom meg a panoráma: mégis úgy éreztük, hogy szent az a hely. Ez pedig egyszerűen hatalomról, emberek kegyetlen kemény munkájáról, harcokról beszél. Talán szól a történelemben eligazodni akaró észnek, de nem szól a szívhez.

Jeruzsálemből álmodoztam, a Holt tengerről soha. Hallottam ugyan, hogy a vízben nem merül el az ember, de sosem volt vágyam, hogy megfürödjem benne. De ha már itt vagyunk, miért ne? Út közben, már Jeruzsálem után elkezdte hajtogatni a kis hajókat E. Laci felesége, Kati, - nekem elvesztek a mozdulatok a kezeim közül, pedig valamikor tudtam hajót, csákót, ezt-azt hajtogatni papírból. Holt tengeri emlék, ott úszott rajta, mondhatom és mondhatjuk majd többen.

Egy önkiszolgáló étteremben gyors ebéd, majd fürdés. Átöltözni lehet az étterem alatt. Én már fürdőnadrágot vettem reggel, csak biztonságba kell helyezni a ruhákat. Egy csoportban vagyunk, útítársak és a levetett ruhák. Néhányan már benn a vízben, én még a pálmafák alatt, talpam alatt pedig a Holt tenger fövénye. Süt a nap, de az árnyékban hűvös van. A víz 17 fokos. Maurus atya alig akar kijönni a vízből. Elindítom feléje a kis hajómat, kristálytiszt a víz, az árnyékát látni a fenéken.

Magam is megmártózom, nem merülök el: sűrű sós oldat ez, nem fürdővíz. De érdekes. Szembe velem szállodák, a parton zuhanyozók, sétáló és csodálkozó emberek. Vannak, akik sötét „bányászhatnak”, zacskóba szednek sós csomókat, érdekes ajándék lesz majd otthon.

Lezuhanyozom, de úgy érzem, kevés volt: mintha sós volna mindenem. A kezemet finoman kimarta a víz.

Most a másik oldalról látom a tájat. Ide a dombok, a hegyek voltak felém, most a víz, az öblökben a parton látható fehér csikkal. A színek egymásba játszanak: kék a nagy terület, a szélén fehér csíkok, néhol sárgásbarna a part közelében, imitt-amott még zöldes is. A már alacsonyban álló Naptól hosszú árnyak képződnek és nyúlnak rá a Holt tenger partjára és vizére.

Jól látható egy jordániai város a túlsó parton. Az út mellett pedig, szinte karnyújtásnyira drótkerítés. Az egyik

mélyebb részen – az egész Holt Tenger mélyen van, a földkerekség legmélyebben fekvő része – valamilyen ültetvények fóliasátorban a pálmafák között. Közel vagyunk már Qumran-hoz. Rövid és gyors séta, körültekintés a szabadban, szemben velünk, nem messze barlangok látszanak. A Holt tengeri tekercek lelőhelye, az esszénusok életének színhelye. Érdekes ez is, de nem érzem a lelkét. Érdekes a tudománynak, érdekes az észnek, de nem sokat jelent a szívnek, a léleknek. Érdekes a turistának, de engem, a zarándokot valahogy most nem érdekel.

Míg a többiek a vásárlást befejezik, a parkolóban egyedül sétálok, fölnézek az égre, a sötétedő kopár hegyekre. Hűvösödik, sötét talán hideg is van már. Otthon is ugyanezt az eget látni, ugyanaz a Nap jár a fejünk fölött, kel föl minden reggel és nyugszik le, amikor itt az ideje.

*„Isten nagyságát hirdeti az ég,
a mennyből vallja kezei művét.
Egy nap a másnak ezt harsogja át,
erre tanítja éj az éjszakát...” (18. Zsoltár)*

Kádfürdő, kiáztatom magamból a sötét. A görög fiatal atyák tömjént vettek számomra: becsomagolom, elteszem. Felszámolom a régi utazó bőröndömet, a szállodai szobában marad. Összecsomagolok, lefekszem: kettő óra előtt föl kell kelni, a repülőtéren három órával az indulás előtt meg kell jelenni. Tea a bárban. A busz alja tömve kofferokkal.

Nem hosszú az út Jeruzsálemből a repülőtéregig. Forgalom alig. Ott állunk a hosszú sorban, biztonságiak mindenütt, pisztollyal, puskával, mindenféle jelfogó szerkezettel. A sapka meg a térkép... Igen, kéri. Egy érzékelővel mindenkinek a sapkáját, térképét letapogatják (csak nem kísérni tudtak bennünket, merre járunk?), aztán mehetünk tovább. Csomagellenőrzés, átvilágítás – félreállítanak, kérdeznak: mi az a fémtárgy a bőröndben? Egy kis kerek tálka van benne, a tabghai kenyereskosár és két hal motívumával. A kézitáskám sem teszik a másiknak: hosszúkás fémrúd, mi az? Nem emlékszem, mi is lehet a táskámban... Büszkén kiemeltem: az apró fényképező állvány. Végül benn vagyunk mindannyian a nagy „vásárcsarnokban”, az előtérben, ahonnan szétágaznak a különböző folyosók a repülőkhöz. Sok időnk van még. Ki így, ki úgy tölti: a reggeli zsolozsmát mondja itt is, ott is egy atya. Mások számolgatnak, bámészkodnak, olvasnak. Fél órával a mi gépünk, az EL-AL járat előtt megy el a magyar légitársaság gépe. Egy asszony kimondhatatlan hangosan és furcsán kiabál, alighanem ivritül, hadonászik, bot

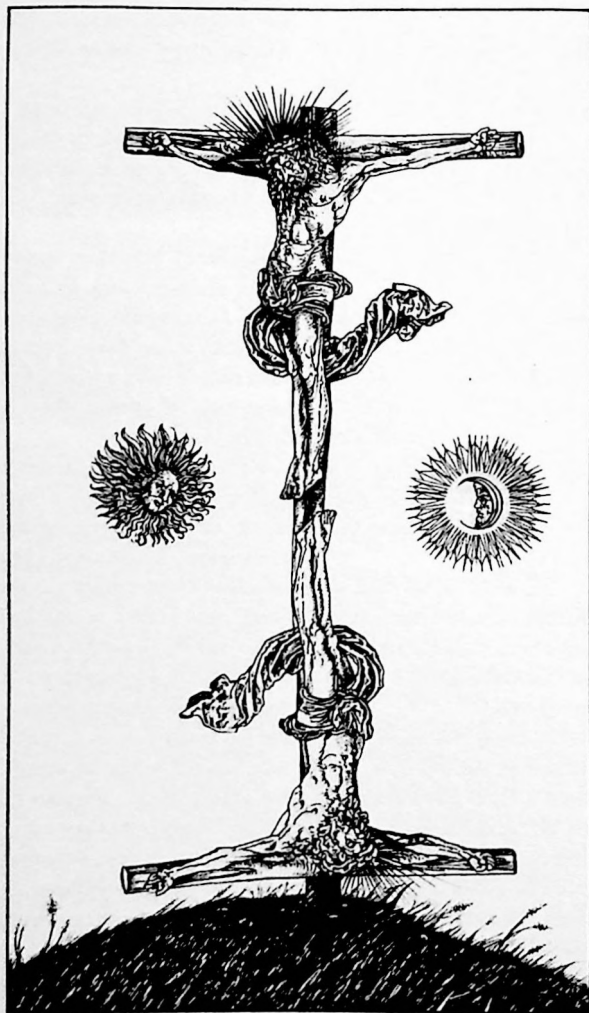
a kezében – hamarosan megjelenik sárgán villogva a kis kocsí, rajta egy hölgy és egy férfi - biztonságiak, ők próbálják lecsendesíteni.

Beszállunk. A kifutó felé közeledve a repülőgép szárnyának csúcsánál megjelenik a fölkelő Nap tűzpontja. Emelkedünk. Alattunk Tel Aviv, miként az Olajfák hegyéről a hatalmas temető: toronyházak apró kockajátékként állnak egymás mellett, miként a kősírok.

Majd a tenger, felhők, havas és kopár hegyek, három és fél órás repülés, leszállás a ködben: újra itthon.

A kis keresztekkel Tihanyban az öt árpakenyeret és két halat ábrázoló kerámia-tálról „megkínálok” a munkatársakat. Letöltöm a több, mint kétezer felvételt, - talán ezerkétszáz használható. Igazi fotó is van közöttük, talán huszonöt-harminc.

Ami azonban ennél sokkal többet ér: velem marad a Genezareti tó csillogása, a Jordán vizének csendes folyása, a Tábor hegyének belső fényessége, a Szent Sír barlangjának döbbenete, velem a pusztaság dombjainak képe, velem marad a betlehemi csillag élménye. A Béke Városának vágya. Alighanem mindörökké.

A tóra emlékeztető felirat

1999. június 14.

KÉT KÖNYVRŐL

Mielőtt beszakadt

Spiró György különös jelenség a kortárs irodalomban. Míg a kultikus 86-os korszakhatár Nádas és Esterházy nevével jelölt prózafordulata papíron megtörtént, ő hangos közönségikert könyvelhetett el és minden más alkotónál markánsabban írta be nevét elsősorban színpadi műveivel a köztudatba. Amikor pedig a kilencvenes években minden magára valamit is adó szerző kötelességszerűen a szövegek központú írásmód gyakran kétes kimenetelű technikáival kísérletezett, ő következetesen ragaszkodott a saját nyelvi stílusához és az akkoriban lesajnált történethez. Neki lett igazsága: az elmúlt évtized visszahozta a mesélőködvet, s míg valóban jelentős művek mellett jó néhány középszerű posztmodern szöveg született, ő a Fogsággal elérte rég vágyott célját: megírta azt az olvasók és a kritika által is elismert meghatározó nagyregényt, amelynek súlya alatt valóban beszakadt az asztal. Spiró mellesleg azért is furcsa zárvány a kortárs irodalmi életben, mert nemcsak minden aktuális divaton felül álló írói gyakorlatából nem enged, de sem személyiségét, sem életművét nem lehet beszuszakolni egyetlen irodalmi vagy értelmiségi szekértábor ideológiájába, értékrendjébe. Mondhatni, ő kezdettől fogva saját magát képviseli és írja. Pályájának csúcsa kétségkívül a Fogság, de épp ezért tanulságos az opus magnum felől visszaolvasni az eddigi életművet.

Az Álmodtam neked című elbeszéléskötete eredetileg 1987-ben jelent meg, azóta 2000-ben, legutóbb pedig néhány hónapja látott napvilágot megint, kiegészítve új darabokkal. Tömzsi, vaskos, de jól forgatható, szépen kivitelezett, olvasóbarát kötet, amely 44 novellát tartalmaz. Egy elbeszélés-gyűjtemény létrehozása esetén általában fennáll az a veszély, hogy az anyag nincs fegyelmezetten megrostálva, a végeredmény pedig minden erőfeszítés ellenére változó színvonalú rövidprózák sorozata, magyarázó heterogén marad. Spiró kötete sem makulátlanul tökéletes válogatás, hiszen találhatók benne egyértelmű remekművek, de „csak” jó és közepes elbeszélések is, ám összességében mégis az egységes műalkotás benyomását kelti. Az elmúlt két évtized olvasási stratégiái általában az önéletrajzi szövegek mentén jelölték ki a kötet helyét, ám e befogadási mód ellen már több korabeli kritika is tiltakozott. Bár az elbeszélő legtöbbször egyes szám első

személyben szólal meg és a történetek feltételezhetően a szerző életeseményeiből eredeztethetőek, a valóság és fikció jól ismert, problematikus viszonyának figyelembe vételén túl, ezek az írások világosan kirajzolnak egy tudatos írói konstrukciót.

Mint máskor, a szerző most sem csak magáról beszél. Spiró írói-drámaszerzői világa mindig is a történelemben vetett törekény egyén ábrázolásának jegyében jött létre. Ezúttal egy kortárs értelmiségi hős próbál boldogulni a huszadik század második felének kopott és vigasztalan közép-európai világában. A hős a második világháború végén fogan, gyermekkorát a sötét ötvenes évek árnyékában tölti, körvonalazódik szellemi horizontja, s a hetvenes évektől a korabeli értelmiségi osztály tagjaként viaskodik önmagával és környezetével. Az elbeszélések többsége egy-egy figyelemre méltó szituáció, élet- és határhelyzet, konfliktus megragadása, háttérben a korrall. A történeteket erős motívumháló kapcsolja össze, s ezek a visszatérő elemek egy életút határköveit rajzolják meg, középpontban az apa és a volt feleség tragikus halálával, a korszak és helyszín bemutatásával, az alkotáslelektan dilemmáival.

Valójában nem feltétlenül szükséges a kötetet hagyományos novellagyűjteményként olvasni. Míg a hős magánéletével szembesülünk, az elbeszélések láncolatán át megteremtődik egyfajta regényvilág, amely egy kor lenyomata, ahol a szuverén egyén keresi identitását, igyekszik túlélni és alkalmazkodni, miközben legfőbb etikai viszonyítási pontja a szellemi függetlenség és a diktatúra keretein belül is a szabadság eszménye marad. Ez a koncepció legfeljebb az álomszövegek esetében nincs mindig érvényben, s bár közöttük is akad remek teljesítmény, némelyik beválasztása számomra nem tűnik indokoltnak.

Hasonló kortörténeti, személyes élményeken alapuló elbeszélések az utóbbi években is rendre keletkeztek, a mára divatossá vált retró-atmoszféra azonban egészen másként működik Spiró novellisztikájában. Ezekben a szövegekben ugyanis nyomát sem lelmi a megszépített múlt nosztalgijának vagy a korfestő stilizációnak, sokkal inkább a megszenvedett korszak sűrű hétköznapjaiba nyerhetünk bepillantást, ahol a hős nem saját bukdácsolásainak narcisztikus tolmácsolója, hanem egy embertípus megtestesítője és egy sajátos világértelmezés médiuma. Ez a figura mindent kíméletlenül világosan lát, tapasztalatai révén pontosan ismeri az esendő ember hibáit, a bűnt és a fájdalmat, tisztán látja és érzékeli az idő kegyetlen működését. Mást nem tehet, mint tehetetlenül figyelni és

orvosi precizitással leírja a körülötte lévő részvétlen világ természetét, amely lényegéből adódóan semmilyen tekintettel nincs az egyes emberre, s amellyel szemben a individuum egyedüli méltósága legfeljebb a tiszta értelem és az önironia. A kötet legjobb novellái épp azok, ahol ez az egzakt, gondolkodó tekintet egészen sötétre vált. Az Apámmal a meccsen, a Babilonban megdrágult a tej, A szent poézis vagy a Triptichon a magyar elbeszélés-történet ragyogó fénypontjai. S fontos megemlíteni a címadó szöveget is, ahol a halott apa elbeszéletlen álmának misztériuma lesz az írói működés kulcsa: egy örökre eltemetett történet, amelynek hiányából talán tartozásként a szerző egész írásművészete fakad.

Az Álmodtam neked nyelvileg szintén erős munka. Spiró novellaeszménye mindig is a sűrű, tömör anyagformálás volt (ezért rajong bevallottan például Bodor Ádámért), s ezt a szándékot jelzik a novellák keményen megdolgozott mondatai. A kopogós stílus végül azonban fellazul, s egyes pillanatokban egészen emlékezetes, élőbeszédszerű írásokat is eredményez.

Ha a Fogság előzményét keressük, érdemes tehát visszaballagni pár évet az időben. A nagy regényalak, a rövidlátó Uri már ezekben az írásokban is felbukkant, csak nem egy ókori fiú, hanem egy tiszta tekintetű magyar értelmiségi figurájában.

*(Spiró György: Álmodtam neked
Budapest, Scolar Kiadó, 2007)*

„Mindent megkapsz, amitől féltél”

Polcz Alaine az elmúlt években az irodalmi kánon részévé lett. Már nem csak úgy tekintenek rá, mint Mészöly Miklós feleségére és úttörő tanatólógusra, akinek munkássága nélkül egyébként ma rendkívül hiányos volna a halálról és a gyászról való közös tudásunk. Író nő vált belőle, mégis, valljuk be, sok kívülrálló tudatlan olvasó számára sokáig Mészöly árnyékában maradt. Noha Polcz Alaine nem csupán a haldoklók értő és együttérző orvosa, a halál művésznője volt, hanem jóval több annál. S hogy micsoda pontosan, az valójában csak most derül ki, miután megjelent a halálnaplója.

A Nem trappolok tovább körülbelül egy év, a teljes fizikai leépülés krónikája. Semmi nagy formátumú

szövegszerző eljárás, irodalmi trükk, csak pusztá gondolatok, tényrögzítések. Alaine haláltudása sokkal nagyobb, mint azt bárki is gondolni merté volna. Mindent tud a haldoklásról, a haldoklók érzéseiről és egészen természetes meggyőződése, hogy kell lennie valaminek az életen túl. Ám a szövegben a Hit mégis egészen másként jelenik meg, mint a templomban. Nem zavaró ájtatosság vagy szédült áhítat, gyáva kapaszkodó vagy keresztény maszk, hanem egy különös, természetes tudás nyelvi aktsusa. Az ima sem egy térdeplő hívő motyogása az oltár előtt, hanem személyes viszony a transzcendenssel. Így aztán az ateista öntudatú olvasót sem zavarhatja, hogy a szerző hisz valamilyen magasabb létezésben. Amelyet egyébként az utolsó pillanatig próbál megőrizni, kapcsolatban maradni spirituális énjével.

A könyv persze nem a lélek utazásáról vagy a túlvilág esélyeiről szól, hanem arról, hogyan éli meg egy olyan ember az elmúlást, aki egész életében a halállal foglalkozott. Vagy ahogy ő mondja teljesen hétköznapien, megőrzött humora segítségével: milyen az, amikor „a hóhért akasztják”. Minden jóindulatú híresztelés ellenére: kegyetlenül nehéz. És erről az átmenetről olyan őszintén és színvonalasan vall, ahogyan előtte talán nem tette senki sem. (Legfeljebb Nádas a Saját halálban) Azért akarja mindenképpen létrehozni a halálnaplót, hogy segítsen az olvasóinak. Hogy mit kell tenniük, amikor eljutnak ide, hogy mire számíthatnak és milyen támaszokat találhatnak.

Szerencsére ebben a munkában Alaine-nek volt támasza és segítsége. Jó barátok, kollégák, hozzátartozók serénykednek körülötte a legnagyobb tisztelettel és megbecsüléssel. Néha már zavaró is a vendégforgalom, „mondják a semmit”, elfárad tőle. Fekszik az ágyban s beszámol arról, mi történik ilyenkor. Kemény harc ez, miközben a gyógyíthatatlan betegség mellett még egy váratlan combnyaktörés is bekövetkezik, amely végleg elszakítja a világtól, szinte teljesen magatehetlenné válik. Mégis minden erejével arra törekszik, hogy befejezze a munkáját és megőrizze méltóságát ebben a helyzetben is. Előre megrendeli és házhoz szállíttatja a halotti ruháját és a koporsóját. Határozott kérése, ezt nyilatkozatba is foglalja, hogy ne szállítsák be halála után a prospektúrára fagyasztani, mert ott bizony néha méltatlanul bánnak a testtel. Márpedig ő pontosan tudja, hogy a lélek akkor még a test közelében tartózkodik és látnia kell majd, milyen hanyagul, durván bánnak vele. Elmondja, milyen jogai vannak a haldoklónak és a halottnak, nem kell feltétlenül beleegyezni a temetkezés menetrendjébe, amelynek

az anyagi haszon az egyedüli rugója. A halálüzletet elitéli és az ősi rítust, a szertartást hiányolja. „...néhány éve foglalkoztam azzal, hogy milyen sokba kerül a temetés, hogy szegény ember azért nem tudta eltemetni a halottját, mert nem volt rá pénze. És ahogy telt az idő, nőtt a számla. .. Hogy jutottunk idáig a falusi temetéstől, amikor megásták a sírt a barátok, a rokonok, és vállon kivitték a házból a koporsót a temetőbe, és elhantolták? Mi volt a fizetség? Kalács és pálinka.”

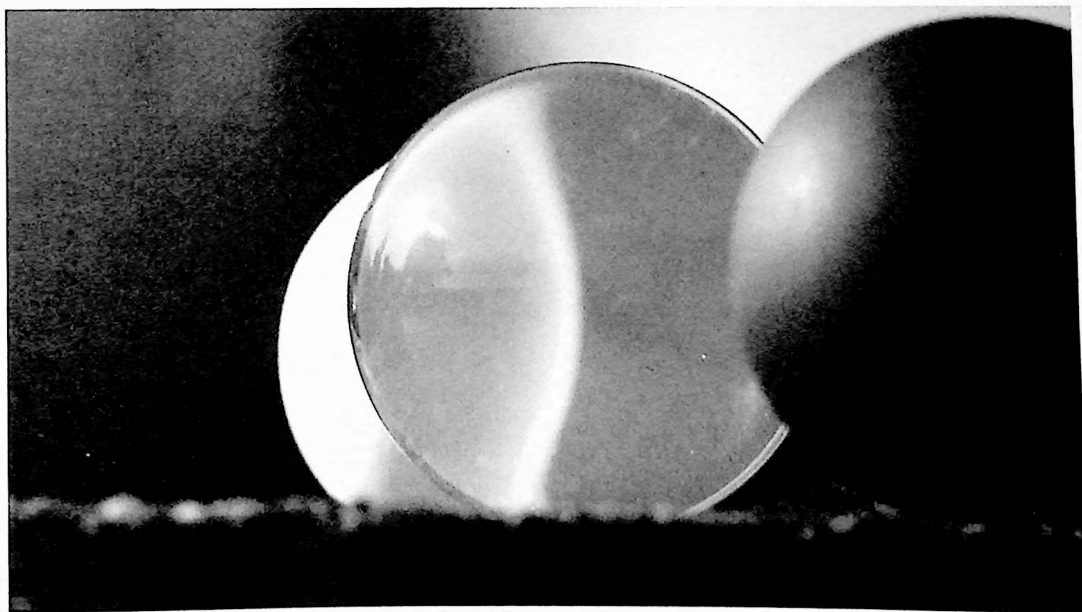
Diktál, rendezzi a kéziratait, miközben folyamatosan küzd a halállal és a kételyeivel. Nincs halálfélelme és az anygalaival beszélget, a tiszta tudatba, az alkotókedvbe kapaszkodik, csak a saját teste és a fájdalom kínozza. A morfium némiképp segít, mi több, érdekes módon, és ezen maga is csodálkozik, nem homályosul el tőle az agya, inkább ösztönzi. Az éjszakák hosszúak és borzalmasak, minden reggel csuromvízesen ébred, hol székrekedése, hol hasmenése van, a felfekvés is gondot jelent, az ürités, a mozgás minden kicsi mozzanata óriási erőfeszítésbe kerül. „Hogy ennyi gondot adjon a testem, hogy tulajdonképpen reggeltől estig vele kell törődnöm, elképesztő.” Ennek ellenére mindent elfogad, csak azon sajnálkozik, miért olyan türelmetlenül viseli a fájdalmat. A végső tanulság az, hogy hiába a felkészülés, a rengeteg tudás és közvetett tapasztalat, valóban nehéz, vagy inkább sokkal nehezebb minden, mint ahogy előzőleg gondolta.

„Mindent megkapsz, amitől féltél”, jelenti ki. Aztán kicsivel később: „Azt hiszem, meghalni nagyon nehéz. Sic. Kimondtam”. S végül eljön az az idő is, amikor már a tudat is megtántorodik: „...egy tudatködös bizonytalanságban úszkál az ember”.

Az új évezred médiája, mint minden emberi tapasztalatot, a halál aktusát is giccsé degradálta. A halálgiccs televíziós műsor, mindennapos program. Gyógyíthatatlan betegek, haldokló gyermekek és balesetek peregnék garmadával a képernyőn, a hamis részvét, az ízléstelen, hatásvadász dramaturgia és narráció gusztustalan levében pácolva.

Polcz Alaine szövege azonban egy hatalmas szellemű haldokló naplója, a halálra készülődés minden igaz mozzanatával. Felkavaró, megrendítő, szellemes, döbbenetes erejű munka. Ideje átértékelni a beidegződéseket. Más szövegvilág ez, mint a mester kíméletlen műgonddal felépített regényei, de ugyanolyan nagy. Mától evidencia, hogy Polcz a magyar irodalom Mészölyvel egyenrangú írója.

*(Polcz Alaine: Nem trappolok tovább
Jelenkor Kiadó, Pécs, 2008.)*

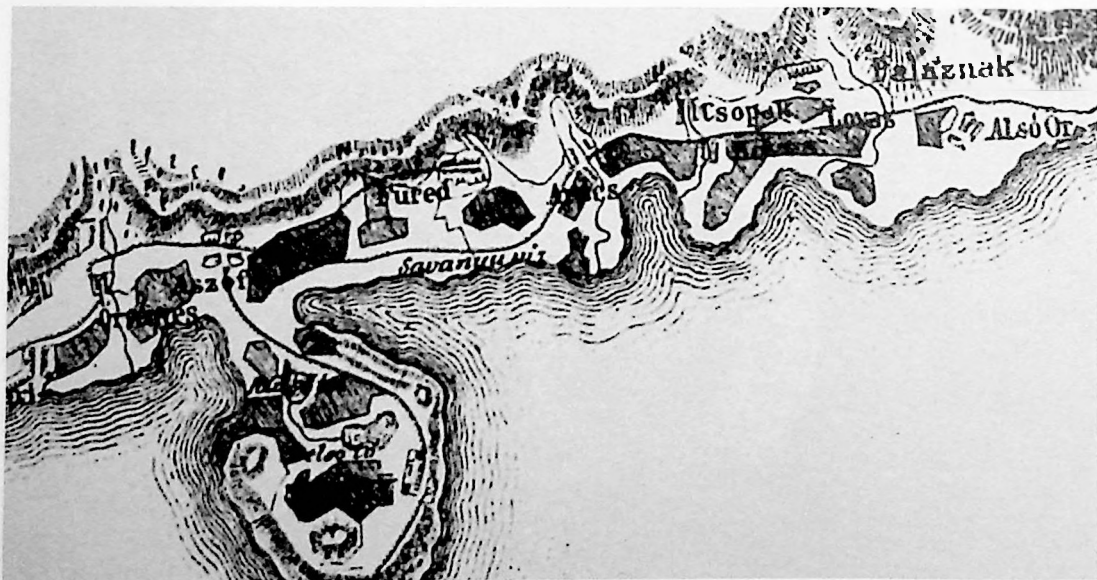
EÖTVÖS KÁROLY BALATONI UTAZÁSA

Nem is oly rég, egy esztendeje két sárgás színű, balatoni látképpel borított kötet került a nagyobb és kisebb könyvesboltok polcára. Eötvös Károly művei ezek, amelyek a Pannon Tengerről szólnak: az első kötet az Utazás a Balaton körül, a második pedig a Balatoni utazás vége címmel jelent meg újfent. Hogy miért is olyan lényeges ez? Egyrészt az író miatt, de a kiadóról is érdemes pár szót szólni.

Regények részletei, novellák epizódjai méltatják ma már a Pannon tengert, de az első és egyetlen szépírói ábrázolása a tónak, Eötvös Károly (1842-1916) fejből patant ki. Maradandót alkotott, mégis mind művéről, mind az íróról keveset tud az utókor. Pedig a dualizmus idején függetlenségi ellenzéki szerepkört vállaló politikus, író tevékenysége igen sokrétűnek mondható: a tiszzaeszlári vérvád idején (1883-ban) – a polgári szabadságjogok élharcosaként – a jogtalanul vádolt eszlári zsidókat védte, sikerrel. Ezzel országos ismertséget és elismertséget vívott ki magának. Emellett irodalmi tevékenysége sem elhanyagolható. Sőt! Nemcsak korabeli politikai sajtóorgánokban (pl. Pesti Napló, Egyetértés) publikált, hanem életre hívta a Veszprém (1865) című – igaz, rövidéletű – lapot is, melyben szintén sorra jelentek meg irodalmi művei. A századfordulón a fővárosi értelmiségi elit csak „Vajda”-ként emlegette, az Abbázia kávéházban mindig

meg lehetett hallgatni bölcs javaslatait, irodalmi és politikai anekdotáit és jogi tanácsait is. Jó viszonyt ápolt az évtizedek óta Turinban élő Kossuth Lajossal, kinek helyzetéről, állapotáról folyamatosan tájékoztatta a magyar közvéleményt. A századforduló viharos belpolitikai harcainak, a függetlenségi ellenzék belső megosztottsága miatt öregkorában visszavonult. Csak az irodalomnak akart élni. Elhatározását siker koronázta. Művei (pl. Gróf Károlyi Gábor feljegyzései, Deák Ferenc és családja, Magyar alakok, A nazarénusok) és nem utolsósorban, az Utazás a Balaton körül című novellafüzére még életében megjelent. Ez utóbbi kötet az első olyan Balaton leírás, amely összefoglalta a Balaton történetét és kedvet is „csinált” a vidék megismeréséhez.

Eötvös műve nem regény, hanem útleírás. 1875-ben ugyanis elindul egy kis társaság, a korszak jelességei (íróemberek, történészek) – Salamon Ferenc, Gyulai Pál, Szilágyi Sándor, Nagy Miklós, Szentirmay József – és maga az író. Csupa olyan ember, aki addig nem ismerte a Balatont, Eötvösön kívül persze. Az idegenvezető, Eötvös célja éppen ezért: felhívni a tóra a figyelmet és megszerettetni ezekkel az íróemberekkel a Pannon tengert. A szerző – dunántúli gyökerei és balatonfüredi nyaralója miatt – a vidék ciceronéja, aki úgy terelgeti olvasóit, hogy azok megismerjék a táj múltjának minden apró nyomát. Kisfaludy Sándor és Szegedy Róza szerelmét, a Balatont körülövező várak legendáját, az első balatonfüredi színház felavatását. De mesél a régmúlt betyárvilágról, Sobri

Jóskáról, István nádor és Jellasics horvát bán személyi találkozásáról. És megjelennek olyan történelmi figurák, akik valamilyen módon kapcsolódtak a vidékhez, nevükhöz dicső dolog fűződik, mint példának okáért a balatoni gözhajózás legfőbb szorgalmazója, Széchenyi István és a jótékony veszprémi püspök, Ranolder János. De mégis, Eötvös talán ott a legszórakoztatóbb, ahol az egyszerűbb „lelkekről”, balatoni halászsokról, borosgazdákról szól.

Az utazók 1880 táján indulnak a Balaton körbejárására. Ekkor a tó még nem azt a képet mutatja, mint a 20. század elején. Nincsenek még nagyon fürdőzők, az infrastruktúra sem oly jó, az ellátás sem kifogástalan, nincs Balaton-átúszás, nincsenek vitorlásversenyek és fürdőegyletek sem. A tó szépsége és múltja viszont adott. És Eötvösnek ez a célja: a maga, 19. századi módján úgy beszélni a „magyar Tengerről”, ahogy azt az Abbázia kávéházban is tette volna. Kötetlenül, szép magyarsággal, jó humorral, közérthetően, érdekesen, színesen, ahogyan ezt ez a kis kiragadott szemelvény is bizonyítja: „Ezer szárnyas mulat a nádasok körül. Ott fürdik a libuc, ott piperézi magát a zöld aranyfejű töke, ott kergeti egymást a gyöngykacsa, s ott áll komolyan a sekélyen s néz magasra tartott fejfel a sudár nyakú gém. Örökodik a világ fölött. De nem ügyel őrá a sirályok serege. Hosszú, fehér szárnyal cikáznak és kiabálnak a vizek fölött, s le-lecsapnak, ha ostoba kárász vagy ábrándozó garda közel jön a felszínéhez. S ha leszállott a nap: új fény, új élet, új ragyogás. Szép a hold az égen, de sokkal szebb a Balaton tükrén. Száz csillagnak ezer tündöklése az apró hullámokon. S ha áttekintesz a tulsó

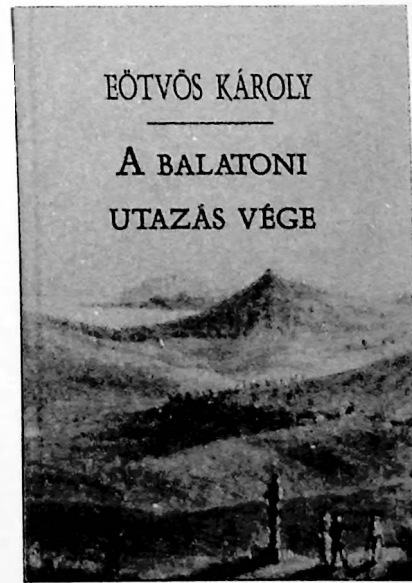
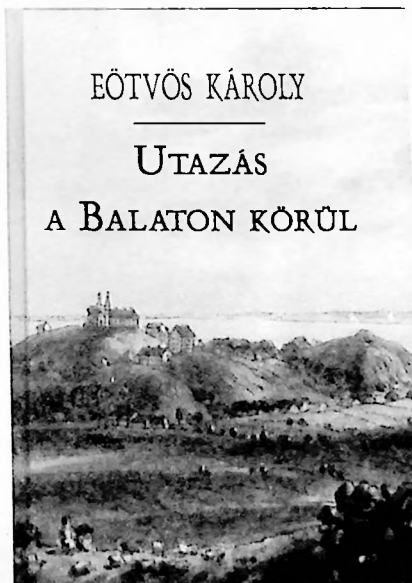
partra: minden falu alján apró pásztortüzek hosszú sora mosolyog feléd.”

Nehéz műfajilag behatárolni, hogy valójában az olvasó egy regényt, egy anekdotagyűjteményt, történelmi összefoglalót vagy útikönyvet tart-e a kezében. A végeredményt tekintve, valljuk meg: ez nem is olyan fontos. Minden szempontból lényegesebb, hogy 2007-ben, a kötetek megjelenhettek, újból. De ne egy nagy kiadó neve alatt keressék! Ők nem láttak benne fantáziát... A Balaton egyik szerelmese – merthogy azért sokan vagyunk még ilyenek –, Kállai Szilárd, fedezte fel újfent és teremtette meg az anyagi háttérét annak, hogy egy nyár-esti olvasmányt, a 19. századi Balaton világról, történetéről élénk tárjon. Lennének még olyan írások e vidék kapcsán, amelyek megérnének egy reprint kiadást (gondolok itt Garay János Balatoni kagylók című verseskötetére), de legyen ez a példa ragadós! És vegyük úgy: ez egy szép kezdet ahhoz, hogy a múltba visszanyúlva e sajátos Pannon vidék jövőjéről is legyenek vízióink, miközben a keménytáblájú, szépkiállítású könyveket forgatjuk, jó balatoni bort kortyolva, hallgatva a mindig szép Balaton esti zsongását. És anélkül, hogy egy lépést is tennénk: indulhat az utazás, a Balaton körül, Eötvös Károly kalauzolásával, Praznovszky Mihály – mindig humoros és tartalmas – sokatmondó utószavával (Balaton-szeretetre vezérlő kedves-szép kalauz).

(Eötvös Károly: *Utazás a Balaton körül* –

A balatoni utazás vége

Vitis Aureus Kiadó, Veszprém, 2006, 2007)

KÉP-TÁR

Bojtor Károly vázlata: 69. oldal

Filep Sándor: Dürer emléklapok 4, 6, 18, 31, 60, 70, 76, 84, 86, 112. oldalak

Jókai Móra: Rajzok „A magyar Tempevölgy” cikksorozathoz 1858-ból: 25, 50. oldalak

Korzenszky Richárd: Fotók a Szentföldről: 21, 96, 97, 100, 101. oldalak

Navratil Ferenc: Fotók a trindikátor sorozatból 53, 88, 92, 115. oldalak

Portrék:

Pablo Picasso, Marc Chagall 28. oldal

Tennessee Williams, Eugen Ionesco 29. oldal

Kodály Zoltán 67. oldal

Krúdy Gyula 73. oldal

Régi balatoni képek: 22, 50, 79, 116, 117, 118. oldalak

Régi képek: 38, 43, 48. oldalak

VOLT ITT EGY ÜRES OLDAL,

Így nekem is lett lehetőségem leírni, hogy ami ebben a folyóirat-számban van, kis tükre annak, ami történt ezen a tájon az elmúlt hetekben, hónapokban. Így például jó visszaemlékezni az elmúlt évi Quasimodó költői versenyre. Főleg akkor, amikor az ideinek is lezárul a beadási határideje s e sorok írásakor még nem tudni, megint hány száz vers érkezik be. De az elmúlt évi, amely már 15. verseny volt, most jelen van e folyóiratban. Több díjnyertes verset közlünk (Sztanó László, Szálinger Balázs, Csontos János, Pósa Zoltán művei) s a Bertha Bulcsú-pályázat két kísérőját is, Vasy Géza és Gyárfás Endre tollából. Az írásokból is kiderül: az esszé írás meghirdetett feladata és témája az örök szép Balaton.

Miután reneszánsz év van, csatlakoztunk ahhoz is, hiszen ezen a tájon, Kinizsi Palkó hazájában főleg a nyár közelével szaporodnak a jelmezes, zenés, izes programok. Ágh István esszéje is ilyen eseményen hangzott el. Veszprémben, a Tapó fogadó egyik reneszánsz vacsoráján a költőket ünnepelték, s Iszkáz szülötte ezt a kis remeklést olvasta fel. Mellette két megyei költő, Gaál Antal és Buzás Huba olvasták még reneszánsz ihlette verseiket. Ha megyei költőket említünk, eszünkbe jut, volt okunk szomorúságra is. Elment Széki Patka László (1948-2008), márciusban búcsúztattuk.

Maradva még a verseknél, feltűnhet bennük az arpinói hangulat. Balatonfüred testvérvárosa ez a Róma és Nápoly között félúton meghúzódó kis hegyi város (a hegy nem kicsi, csak a város), ahová tavaly költőkből, irodalmárokból, irodalombarátokból összeállított városi csapat utazott, a testvérvárosi szerződés aláírására és a bemutatkozás ünnepére. És arra is, hogy ebben a városban egyedülállóan ünneplik a költészetet, miként teszik azt Füreden is. Minden évben egy kortárs költő versét köbe vésik és elhelyezik valamelyik ház falán. Most Szöcs Géza versét tették halhatatlanná, immáron magyarul és olaszul olvasható egy meredek utcában a vers távol itáliában.

Jókai mindig. Most volt Jókai napi, május elején megszervezett programsorozat, amelynek keretében éppen Mikszáth Kálmán volt a Jókai villa vendége. Legalábbis a nógrádi vendégek öt idézték meg. Minként tette azt Mizser Attila, a Palócföld főszerkesztője és Solymár József író, akit szívesen titulálnak az utolsó palóc írónak, legalábbis az adomázó nagy palóc méltó örökösének

E táj meghatározó kulturális értéke a színház. Balatonfüred maga is a magyar színház történet elismert fejezete, Hudi József egy egész könyvet szán a teátrum történetének, hamarosan az is megjelenik a város közalapítvány

könyvsorozatában, amely már a 40. kötet felé tart. A veszprémi Petőfi színház épülete pedig 100 esztendő az idén. Valamikor a kortárs magyar dráma meghatározó intézménye volt. Mesélik, egyik jubileumán csak kortárs magyar drámákat játszottak, tíz bemutatójuk volt egy évben. Ez olyan szép, hogy nem is lehet igaz. Pedig az. Lakatos István, az író veje, naplójából Németh László veszprémi bemutatóit idézi meg. S ha színház, akkor Fábri Anna is ír erről, amikor sorra veszi, a szórakozás, színházba járás hétköznapi szokásait Magyarországon Széchenyi István gróf korában. (Ez amúgy egy könyvrészlet, amely könyv esztendő végére jelenik meg Budapesten.)

Kocsis Zoltán június 4-én mondta el emléktábla avató szövegét Balatonfüreden, pontosabban Arácon, Ferencsik János háza előtt. Ferencsik valóban otthonának tekintette ezt a várost s mindig ide sietett vissza a nyugalomba, a békebe, pihenésbe. Jelenléte mindmáig meghatározza a város zenei kultúráját, s annak idején nem véletlenül lett Füred első diszpolgára. Tari Lujza Kodályt idézi meg a dunántúli gyűjtéseivel, míg a képzőművészetben feltűnik Bojtor Károly, a magyar képzőművészet jelentős személyisége, aki az idén lenne 75 éves. Állandó kiállítása Veszprémben, a Mestermű Galériában látható.

Ha évforduló, akkor Nyugat, hiszen annyi szó esik róla, igen bölcsen. Bohuniczky Szefi (1894-969) valamikor ünnepelt író volt. Pécselyen született, ott állítottak neki emléktáblát zuhogó esőben tavaly nyáron. Bodosi György író, aki maga is Pécselyen él évtizedek óta, szervezte az ünnepet s lelt rá erre a töredékre. Fráter Zoltán esszéjének olvasásával eszünkbe jut, hogy Krúdy Gyula mennyire szerette a Dunántúlt, hiszen ide kötötte őt a palotai nagymama emléke. Füredi írásából egy csokorra való jelent meg nemrég Holdas este Füreden címmel.

Európai utjainkra kiindulásként a füredi magyar fordítóház szolgált, amelyben éppen tíz éve készülnek már a kortárs magyar irodalom új fordításai. Cséby Géza egy kötegni lengyel költőt mutat be. Kocsis Péter Prágából Hrabal barátjára, Egon Bondyra emlékszik s le is fordította egyik írását. Szava Babić pedig egy jelentős szerb író, Milorad Pavić furcsa kis novelláját küldte el lapunknak s a történetek helyszíne éppen Balatonfüred. Korzenszky Richárd Tihanyból, az Apátsgóbból a Szentföldre indult, hosszú zárandokútra, élményeit olvashatjuk, fotóit nézhetjük.

Megjegyzendő, hogy e számunk illusztrációi Filep Sándor, Balatonalmádiban élő grafikusművész munkái.

(p.m.)

TEMPEVÖLGY

Kultúra, művészet, tudomány

Rendszeresen megjelenik majd 2009 januárjától

Kiadja:

a Balatonfüred Városért Közalapítvány.

Felelős kiadó:

Gubicza Ferenc az alapítvány elnöke.

Balatonfüred, Szent István tér 1.

Szerkesztőség:

Balatonfüred Szent István tér 1.

telefon: 87-581-237

e-mail: tempevolgy@balatonfured.com

Készült:

500 példányban.

a Faa Produkt Kiadó és Nyomda

műhelyében

Veszprém, Kistó utca 8.

e-mail: faaprodukt@invitel.hu

Támogató:

Balatonfüred város önkormányzata

Főszerkesztő:

Praznovszky Mihály

Főmunkatársak:

Kocsis Zoltán (Budapest)

Szőcs Géza (Kolozsvár)

Tomaso Kemény (Milánó)

Szerkesztők:

Filep Sándor (Balatonalmádi)

Hudi József (Pápa)

Szálinger Balázs (Budapest)

Szerkesztőbizottság:

Balogh Miklós (Budapest)

Budai Katalin (Budapest)

Rácz Péter (Balatonfüred)

Kovács András (Balatonfüred)

Szerkesztőbizottsági titkár:

Cserép László (Balatonfüred)

Lapterv és tördelés:

Nautilus Multimédia

a Mutatványszám ingyen példány

Egyes szám ára: 300 ft (lesz)

HU ISSN 1789-9265